

İSLAM ƏDƏBİ -2

BİRİNCİ DƏRS

İSLAMDA ELM VƏ ALİMLİN FƏZİLƏTİ

İslam dini həyatın bütün sahələrində olduğu kimi təlim və təhsil sahəsində də bə'zi qayda-qanunlar müəyyən etmişdir. Onlardan bə'zisi müəllimin tədrisinə, bə'zisi şagirdin əxlaq və davranışına, bə'zisi də şagirdlə müəllimin qarşılıqlı münasibətinə aiddir.

Növbəti dərslərimizdə bu haqda ətraflı söhbət açacağıq. Lakin hər şeydən öncə diqqətinizi islamın elm sahiblərinə verdiyi qiymətə cəlb edirik.

QUR'ANIN ELM VƏ ALİMLƏRƏ VERDİYİ QİYMƏT

1. Peyğəmbərə (s) nazil olan ilk ayələrdə Allah-taala yaradılışın necəliyi haqda xəbər verdikdən sonra, bəşəriyyətə bəxş olunan ilk ne'mətin məhz elm olmasını buyurur.

«[Ya Peyğəmbər! Qur'ani-kərimi bütün məxluqatı] yoxdan yaradan Rəbbinin adı ilə [Bismillah deyərək] oxu!

O, insanı laxtalanmış qandan yaratdı.

[Ya Peyğəmbər!] Oxu! Sənin Rəbbin ən böyük Kərəm sahibidir!

O Rəbbin ki, qələmlə [yazmağı] öyrətdi.

O Rəbbin ki, insana bilmədiklərini öyrətdi».¹

2. Allah-taala elm sahiblərini başqalarından üstün tutur.

«...Allah da sizdən iman gətirənlərin və [xüsusilə] elm bəxş edilmiş kimsələrin dərəcələrini ucaltsın...»²

3. Hikmət sahiblərinə böyük ne'mət nəsib olmuşdur.

«...Kimə hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir (əbədi səadət) verilmişdir...»³

¹ Ələq-1-5.

² Mücadilə-11.

³ Bəqərə-269.

Hikmətə nail olmaq üçün bacitələrdən biri də elm və agahlıq əldə etməkdir.

4. Qur'an nöqteyi-nəzərindən elm sahibləri beş xüsusiyyətə malikdirlər:

a) İman; **«...Elmdə qüvvətli olanlar isə: Biz onlara iman gətirdik, onların hamısı Rəbbimiz tərəfindəndir...»⁴**

b) Tövhid; **«Allah Özündən başqa heç bir tanrı olmadığına şahiddir...»⁵**

v) Allah qorxusundan qəm-qüссə; **«Ondan əvvəl elmə çatmış kəslər yanlarında Qur'an oxunduğu zaman üzü üstə səcdəyə qapanarlar.»⁶**

q) Təvazökarlıq; yuxarıdakı ayələrdə bu haqda qeyd olundu.

d) Qorxu. **«...Allahdan Öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar...»⁷**

PEYĞƏMBƏR(S) KƏLAMINDA ELM VƏ ALİMİN DƏYƏRİ

1. «Allah-taala xeyir və səadətini istədiyi şəxsləri öz dinində idrak və düşüncə sahibi edər.»⁸

2. «Ümmətimin alimləri Bəni-İsrail peyğəmbərləri ilə bərabərdirlər».⁹

3. «Alimlər peyğəmbərlərin varisləridir».¹⁰

4. «Göylərdə və yerdə olanların hamısı alimlərin bağışlanmasını istəyər».¹¹

5. «Alimlər insanları peyğəmbərlərin gətirdikləri şəriətlə hidayət etdikləri, mücahidlər isə peyğəmbərlərin gətirdiklərinin

⁴ Ali-İmran-7.

⁵ Ali-İmran-18.

⁶ İsrə-107-109.

⁷ Fətir-28.

⁸ Səhih Buxari, elm fəslə-70.

⁹ Bihərül-ənvar, 2-ci cild, Elm kitabı.

¹⁰ Sünəni-ibnMacə, 1-ci cild, 17-ci bab, 223-cü hədis.

¹¹ Sünəni-ibni Davud, 2-ci cild, səh-285.

tə'lim olunmasının keşiyində durduqları üçün peyğəmbərlik məqamına ən yaxın olan kəslərdir». ¹²

6. «Qiyamət günü alimlərin mürəkkəbi şəhidlərin qanı ilə ölçülər». ¹³

7. «Həqiqətən, yer üzünün alimləri göydəki ulduzlara bənzərlər. Onların gecənin qaranlığında dəniz və quruda saçdığı işıqla insanlar öz yollarına davam edər, söndükdə isə yolu azmaq təhlükəsi ilə qarşılaşırlar». ¹⁴

8. «Allah-taala İbrahimə (ə) vəhy edərək buyurdu: «Ey İbrahim! Həqiqətən, Mən Özüm aliməm, alimləri də sevirəm». ¹⁵

9. «Bir alimin ölümü bir qəbilənin ölümündən daha ağırdır». ¹⁶

10. «Alimlərin məqamı abid və pərhizkarların məqamından yetmiş dəfə ucadır. Onlar arasındakı məsafə o qədər böyükdür ki, çapar atlar bu iki məqamın arasını yetmiş ilə qət edərlər. Alimlərin onlardan üstün olmağı bundan irəli gəlir ki, abidlər ibadətlə məşğul olduqları bir halda Şeytan bid'ətçilik məqsədilə onları haqq yoldan azdırmaq istərkən, yayılmaqda olan bid'ətin qarşısını məhz alimlər alırlar». ¹⁷

11. «Min abidin mövcud olmasına dözmək, Şeytan üçün bir alimin mövcud olmasına dözməkdən daha asandır». ¹⁸

12. «Allah-taala dinini öyrənmək üçün sə'y edən şəxslərə güman etmədiyi yerdən ruzi verib ehtiyacsız edər». ¹⁹

13. «Qiyamət günü üç dəstə şəfaət edər: Peyğəmbərlər, alimlər və şəhidlər». ²⁰

14. «Ən gözəl sədəqə odur ki, insan elm öyrənib onu müsəlman bacı-qardaşlarına da tə'lim etsin». ²¹

¹² Ehyäül-ülüm, Qəzzali, elm kitabı.

¹³ Yəne orada

¹⁴ Kənzül-ümmal, 28769-cü hədis.

¹⁵ Ehyäül-ülüm, Qəzzali, elm kitabı. Əsqəlanidən nəql olunur.

¹⁶ Ehyäül-ülüm, Qəzzali, elm kitabı, Təbərənindən nəql olunur.

¹⁷ Əttərqib-vəttərhib, 1-ci cild, səh-102, 36-cı hədis.

¹⁸ Sünəni-Termezi, elm kitabı, 11-ci bab, 2681-ci hədis.

¹⁹ Ehyül-ülüm, Qəzzali, elm kitabı, Xətibdən nəql olunur.

²⁰ Sünəni-ibn Macə, 1209-cu hədis.

²¹ Sünəni-ibn Macə, 20-ci bab, 243-cü hədis.

15. «Mələklər, hətta qarışqa və dənizdəki balıqlar da insanlara elm öyrədib haqq yolu göstərənləri alqışlayarlar».²²

16. «Alimin üzünə nəzər salmaq ibadətdir».²³

17. «Alimin dünyadan köçməsi islam dinində elə bir boşluq yaradır ki, gecə və gündüzün bir-birinin yerini dəyişməsi bu boşluğu doldurmur».²⁴

PEYĞƏMBƏR (S) KƏLAMINDA TƏLƏBƏYƏ VERİLƏN QIYMƏT

1. «Elm öyrənmək hər bir müsəlmana vacibdir».²⁵

2. «Elm Çində olsa belə öyrənin. Çünki elm öyrənmək hər bir müsəlmana vacibdir».²⁶

3. «Allah-taala elm dalınca gedib onu əldə edən şəxslərə iki mükafat, elm dalınca gedib onu əldə edə bilməyənlərə isə bir mükafat bəxş edir».²⁷

4. «Cəhənnəm odundan nicat tapmış şəxsləri görmək istəyənlər tələbələrə nəzər salsın. And olsun canım əlində olan Allaha! Tələbənin elm əldə etmək üçün atdığı hər bir addım bir illik ibadətin savabı qədərdir. Onun hər bir qədəmi müqabilində Cənnətdə onun üçün bir ev tikilər. Üzərinə ayaq basdığı yer belə Allah-taaladan onun bağışlanmasını istər. Gününü başa vurmaqla Allah-taala onun bütün günahlarını bağışlayıb əfv edir. Mələklər şəhadət verərlər ki, onlar cəhənnəm odundan nicat verən kəslərdir».²⁸

²² Kənzül-ümmal, 28736-cı hədis.

²³ Biharül-ənvər, 1-ci cild, elm kitabı.

²⁴ Kənzül-ümmal, 28761-ci hədis.

²⁵ Sünəni-ibn Macə, 1-ci cild, 17-ci bab, 224-cü hədis.

²⁶ Kənzül-ümmal, 28697-ci hədis, Biharül-ənvər, 1-ci cild, elm kitabı.

²⁷ Öttərqib-vəttərhib, 1-ci cild, səh-96.

²⁸ Fəxr Razinin təfsiri, 2-ci cild, səh-180.

5. «Elmə yiyələnənlər sanki gündüzləri oruc tutub gecələri ibadətlə keçirirlər. Elmdən nəisə öyrənmək onun üçün Əbu Qubeys dağı boyda qızıl ehsan etməkdən daha xeyirlidir».²⁹

6. «Elm məqsədilə evindən xaric olan şəxs qayıdanadək Allah yolunda olar».³⁰

7. «Nadanlar arasında olan tələbə, ölümlər arasında olan diriyyə bənzər».³¹

8. «Elm öyrənərkən dünyasını dəyişən tələbə şəhadətə nail olmuş olar».³²

9. «İslamın dirçəlişinə səbəb olan bə elmə yiyələnən şəxslərlə Cənnətdə peyğəmbərlər arasında yalnız bir dərəcə fasilə olar».³³

10. «Mələklər tələbələrin əldə etdikləri elmə razılıq əlaməti olaraq qanadlarını onların ayaqları altına salırlar».³⁴

11. «Elm öyrənmək məqsədilə səfərə çıxan şəxsləri Allah-taala cənnətin yollarından birinə hidayət edər».³⁵

12. Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Bir gün Peyğəmbər (s) məscidə daxil olub orada bə'zilərini ibadət, bə'zilərini də elm öyrənməklə məşğul olduğunu görüb buyurur: «Onlar ibadət edib Allahı çağırır, bunlar isə elm öyrənməklə nadan və cahilləri həqiqətdən agah edirlər. Mən də Allah tərəfindən elm öyrədib həqiqəti agah etmək üçün göndərilmişəm». Peyğəmbər (s) sözlərini bitirib elm öyrənənlərə tərəf gedir».³⁶

²⁹ Fəxr Razinin təfsiri, 2-ci cild, səh-180.

³⁰ Sünəni-Termezi, 1647-ci hədis.

³¹ Kənzül-ümmal, 28726-cı hədis. Biharül-ənvər, 1-ci cild, elm kitabı.

³² Əttərqib-vəttərhib, 1-ci cild, səh-97.

³³ Kənzül-ümmal, 28833-cü hədis.

³⁴ Kənzül-ümmal, 28725-ci hədis.

³⁵ Yenə orada

³⁶ Sünəni-ibn Macə, Kənzül-ümmal, 28701 və 28873.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam dinində elm və biliyə böyük qiymət verilir. Belə ki, Qur'ani-Kərim bəşəriyyətə bəxş olunan ən böyük ne'mətin elm olduğunu bildirir. Peyğəmbər (s) də özünün hikmətli kəlamlarında bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmiş və elmin böyük əhəmiyyət daşıdığını bildirmişdir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Qur'anda işarə olunan elm sahiblərinin xüsusiyyətlərini sadalayıb buna aid olan ayələri əzbərləyin.
2. Peyğəmbər (s) alimin hansı məqama layiq olduğunu buyurur?
3. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə kimlərin cəhənnəm odundan nicat tapacağına işarə olunur?
4. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə nəyə əörə alimlər abid və zahidlərdən üstün hesab olunurlar?

İKİNCİ DƏRS

İSLAMDA ELM VƏ ALİMİN DƏYƏRİ

ƏHLİ-BEYTDƏN (Ə) NƏQL OLUNMUŞ HƏDİSLƏRDƏ ELM VƏ ALİMİN DƏYƏRİ

1. Əli (ə) buyurur: «Ey camaat! Ağah olun ki, dininizi yalnız elmə yiyələnməklə kamil edə bilərsiniz. Elmə yiyələnmək, sizin üçün var-dövlət əldə etməkdən daha vacibdir. Çünki, var-dövlət sizin üçün bölünmüş və hər birinizin qisməti əvvəlcədən müəyyənləşdirilmişdir. Allah onu sizin aranızda ədalətlə bölmüş və siz ona vəfalsınız. Lakin elm öz sahiblərinin yanında qorunub saxlanılır və sizlərə əmr olunmuşdur ki, onu elm sahiblərindən əldə edəsiniz. Elə isə elm əldə etməyə çalışın».³⁷

2. Başqa bir hədisdə buyurur: «Elmin var-dövlətdən yeddi üstünlüyü vardır:

a) Elm peyğəmbərlərin, var-dövlət isə fir'onların mirasıdır.

b) Elm verməklə azalmaz, var-dövlət isə azalıb qurtarar.

v) Var-dövləti qorumaq lazımdır, elm isə öz sahibinin qoruyucusudur.

q) Elm insanla birlikdə kəfənlənir (yə'ni insanla birlikdə Allahın məhzərinə çağırılır), var-dövlət isə bu dünyada qalır.

d) Var-dövləti həm kafir, həm də mö'minlər əldə edərlər, həqiqi elmə isə yalnız mö'minlər yiyələnərlər.

ğ) Dini məsələlərdə insanlar var-dövlətə deyil, alimlərə ehtiyac duyur.

e) Elm insana sirat körpüsünü keçməkdə kömək edər, var-dövlət isə buna mane olar (yə'ni, var-dövlət sahibi əldə etdiyi sərvət üçün məhşərdə Allah-taalaya hesab verməli olduğuna görə dayanmalı olur).³⁸

³⁷ Üsuli-kafi, elmin fəziləti.

³⁸ Biharül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

3. «Bütün yaxşılıq və fəzilətlərin mənşəyi elmdir və elm ən yüksək fəzilətdir».³⁹

4. «Elm ən gözəl mirasdır».⁴⁰

«Elm mö'minlərin itirdiyi şeydir».⁴¹

5. İmam Zeynəlabidin (ə) buyurur: «Əgər camaat elmə yiyələnməyin nə olduğunu bilsəydi, bütün cəfa və çətinliklərə razı olub onun ardınca gedərdi. Allah-taala Danyal peyğəmbərə vəhy edərək buyurmuşdur:

«Mənim nəzərimdə insanların ən pisi o kəsdir ki, alimlərə qarşı e'tinasızlıq edib onların tutduğu yolu getmir. Bəndələrimdən ən sevimlisi isə böyük savaba nail olmaq istəyən alimlərin davamçıları olan pərhiizkarlardır. Onların ünsiyyətdə olduğu şəxslər alim və hikmət sahibləridir».⁴²

6. İmam Baqir (ə) buyurur: «Kim insanların hidayət olmacı üçün elminin yalnız bir fəslini təlim edərsə, ona əməl etmiş şəxslərin savabını qazanar. Onların haqdan uzaq üçün azacıq fəaliyyət göstərənlər isə həmin şəxslər qədər günaha batmış olarlar».⁴³

7. «Sizlərdən elmə yiyələnənlərin hər biri elm ardınca gedən tələbələrin savabına nail olar. Elə isə elmi onun həqiqi sahiblərindən öyrənin, alimlər sizlərə təlim etdikləri kimi, siz də müsəlman bacı və qardaşlarınıza təlim edin».⁴⁴

8. Əbu Nəsir İmam Sadiqdən (ə) bu hədici nəql edir: «Başqasına xeyirxah işləri öyrədən şəxs həmin işə əməl etmiş kəslərin savabını qazanmış olar». Əbu Nəsir deyir: «İmam Sadiqdən (ə) soruşdum: «Əgər bir başqasına öyrətsə, yenə də savab qazanmış olur?» Buyurdu: «Əgər bütün insanları öyrətsə,

³⁹ Qürəül-hikəm.

⁴⁰ Yenə orada

⁴¹ Biharül-ənvār, 1-ci cild, elm kitabı.

⁴² Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁴³ Üsuli-kafi, elmin fəziləti.

⁴⁴ Yenə orada

yenə də həmin savabı qazanmış olur». Soruşdum: «Dünyasını dəyişsə də?» Buyurdu: «Bəli, dünyasını dəyişsə də».⁴⁵

ALİMIN ABİDDƏN ÜSTÜNLÜYÜ

Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamlar (ə) tərəfindən nəql olunmuş rəvayətlərin bir qisminə elmin ibadətdən, alimlərinə abidlərdən üstün olduqları buyrulur.

1. Peyğəmbər (s) buyurur:

«Elm ibadətdən daha üstündür».⁴⁶

2. «Elm məqsədilə el-obasını tərk edən və əldə etdiyi həmin elmlə batili haqq, zəlaləti hidayət ilə əvəz edən şəxsin gördüyü iş abidin qırx illik ibadətinə bərabərdir».⁴⁷

3. «Elm və agahlıq ilə yatmaq, cəhl və nadanlıqla namaz qılmaqdan daha yaxşıdır».⁴⁸

4. «Allah-taala elmə yiyələnməyi namaz, oruc, həcc və Onun yolunda cihad etməkdən daha üstün tutur».⁴⁹

5. «Gecənin qaranlığında ay öz nuru ilə ulduzlardan işıqlı olduğu kimi, alim də öz elmi ilə başqalarından çox fərqlənir».⁵⁰

6. «Allahı tanıyan şəxsin bir rük'ət namazı nadan insanın min rük'ət namazından daha üstündür».⁵¹

7. Əli (ə) buyurur: «Bir şəxsin həkimanə söz eşidib ona əməl etməsi və ya başqalarına danışması bir illik ibadətdən daha yaxşıdır».⁵²

8. Imam Baqir (ə) buyurur: «Bir saat elm ilə məşğul olmaq, gecəni sübhədək ibadətlə keçirməkdən daha yaxşıdır».⁵³

⁴⁵ Yenə orada

⁴⁶ Kənzül-ümmal, xəbər, 2857.

⁴⁷ Kənzül-ümmal, xəbər, 28835.

⁴⁸ Yenə orada

⁴⁹ Yenə orada

⁵⁰ Biharül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

⁵¹ Kənzül-ümmal, xəbər, 28786.

⁵² Nəhcül-bəlağə.

⁵³ Biharül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

9. «Öz elmindən bəhrələnən alim yetmiş min abiddən daha üstündür». ⁵⁴

MƏ'SUM IMAMLARIN(Ə) ELMƏ YİYƏLƏNMƏYƏ DAİR MÜNASIBƏTLƏRİ

Əvvəlki iki dərsimizdə Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamlardan (ə) elmin əhəmiyyət və fəzilətinə dair nəql olunmuş bir çox hədis və rəvayətlərin, həmçinin onların alimlərə necə böyük qiymət verdiklərinin şahidi olduq. Lakin belə bir sual meydana gələ bilər ki, görəsən Əhli-beyt (ə) bütün alim və elmə meyl göstərən şəxslər barəsində eyni fikirdədirmi? Həmçinin onların hamısını böyük bir fəzilət və tərifə layiq bilmişlərimi? Başqa sözlə desək, elmin hər hansı sahəsində olursa olsun, təhsil alan bütün tələbələr və ya şəxslər rəvayətlərdə qeyd olunan fəzilətlərə yiyələne bilərlərimi?

Cavabında deyirik:

Elmin bütün sahələri olduğca zəruri və vacib məsələlərdəndir. Lakin elmin bütün sahələrinə yiyələnmək hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ən ümdə vəzifələrdən olsa da, alimlərin fəziləti haqda nəql olunmuş rəvayətlərdə yalnız din alimləri nəzərdə tutulur.

Bu haqda nəql olunmuş rəvayətlərə diqqət yetirin:

1. «Alimlərin ölümü islam dininə elə bir xəsarət vurur ki, aylar-illər ötüb keçməsinə baxmayaraq, onların yeri həmişə boş görünür». ⁵⁵

2. «And olsun Allaha! Bir alimə [elmə] dözmək İblis üçün min abidə [ibadətinə] dözməkdən daha ağırdır. Çünki abidlər yalnız özlərini, alimlər isə başqalarını düşünərlər». ⁵⁶

3. Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Bir gün Peyğəmbər (s) məscidə daxil olub adamların bir nəfərin ətrafına

⁵⁴ Biharül-ənvar, 2-ci cild, elm kitabı.

⁵⁵ Kənzül-ümmal, xəbər, 28761.

⁵⁶ Yenə orada

toplaşdığını görür. Peyğəmbər (s) onun kim olduğunu soruşduqda: Əllamədir - deyərək cavab verirlər. Soruşdu: «Hansı elmlərə yiyələnib?» Deyirlər: «Cahiliyyət dövründə yazılmış şe'r və baş vermiş əhvalatları, habelə ərəb qəbilələrinin ulu əcdadları haqda dərin mə'lumatlara malikdir». Buyurur: «Onun bildikləri nə kimsəyə xeyir verir, nə də ki, onun bilmədikləri kimsəyə zərər vurmur. Elm üç şeydən ibarətdir: Əqidə əsasları, əxlaq və şəriət».⁵⁷

4. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Həqiqətən, də alimlər peyğəmbərlərin varisləridir. Peyğəmbərlər özlərindən sonra irs olaraq dirhəm və dinar qoymamışlar. Onların miras qoyduqları şeylər hikmətamiz hədislərdir. Bu hədislərdən birini öyrənən şəxs böyük mənfəət əldə etmiş olur. Bunun üçün də kimlərdən təhsil aldığınıza diqqət yetirin. Çünki hər bir zamanədə biz Əhli-beytin (ə) adil alimləri olur ki, onlar hədislərimizi təhrif edən və tam fərqli olaraq mə'nalandıran nadan və cahillərlə mübarizə edərlər».⁵⁸

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Peyğəmbər (s) və Əhli-beyt (ə) elm və alimə böyük qiymət verərək, elm öyrənməyin hər bir müsəlmana vacib olduğunu tə'kid etmiş və onları bu işə sövq etmişlər. İslam dini elmi ibadətdən və alimi abiddən daha fəzilətli hesab edir, bütün elmlərlə yanaşı din elminə xüsusi diqqət yetirir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Əli (ə) nə üçün elm öyrənməyi, var-dövlət əldə etməkdən vacib hesab edir?
2. Əli (ə) elmlə var-dövlət arasında hansı fərqləri görür?

⁵⁷ Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁵⁸ Yəni orada

3. Dərsdə qeyd olunan rəvayətlərdən istifadə edərək, deyin görək nə üçün alimlər abidlərdən daha fəzilətli hesab olunurlar?
4. İslam dini bütün elmləri eyni səviyyədə dəyərləndirirmi?

ÜÇÜNCÜ DƏRS

MÜƏLLİMLƏ TƏLƏBƏ ARASINDA QARŞILIQLI MÜNASİBƏTLƏR

Elm və elmə yiyələnməyin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu bildikdən sonra təhsil və tədris zamanı müəllimlə tələbə arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin hansı səviyyədə olması haqda söhbət açmağı daha məqsədə uyğun hesab edirik. İslamın görkəmli alimlərindən olan Şəhid Sani (Allah ona rəhmət etsin) bu münasibətləri üç hissəyə bölür:

1. Müəllimlə tələbə arasındakı qarşılıqlı vəzifələr
2. Müəllimə xas olan vəzifələr.
3. Tələbəyə xas olan vəzifələr.

Şəhid Saninin bu məsələyə olan baxışından istifadə edərək bu və növbəti dərslərimizdə müəllimlə tələbə arasında vəzifələr haqda söhbət açacağıq.

MÜƏLLİMLƏ TƏLƏBƏ ARASINDA QARŞILIQLI VƏZİFƏLƏR

İctər müəllim, istərsə də tələbə təhsil və tədris zamanı bu altı məsələyə xüsusi diqqət yetirməlidir:

1. Niyyət saflığı.

İslam müsəlmanlara gördükləri bütün işlərin Allah dərgahında qəbul olunması üçün niyyətlərinin saf olmasını və Allaha xatir görmələrini tövsiyə edir. Çünki görülən işlərin puçluğu və ya özünün həqiqi dəyərini tapması niyyətin saf olub-olmamasından asılıdır. Əgər niyyət saf və görülən işlər Allaha xatir və Onun razılığını qazanmaq üçün olarsa, Nəhl surəsinin 96-cı ayəsində deyildiyi kimi qoyduğu tə'sir əbədi olaraq qalacaqdır:

«Sizdə olan [dünya malı] tükənər, Allah dərgahında olan [axirət ne'mətləri] isə əbədidir...»

Bu səbəbdən də ilahi [saf] niyyət dedikdə verdiyi nəticə və dəyərinin Allahdan istənilməsi nəzərdə tutulur. Çünki biz

özümüz fani bir varlıq olduğumuz kimi gördüyümüz işlərin də verdiyi nəticələr müvəqqəti və fani olacaqdır.

Qur'ani-kərim Kəhf surəsinin 103-104-cü ayələrində gördükləri işlərdən pis məqsəd daşıyan şəxsləri insanların ən fasid və ziyana uğrayanı adlandırır:

«[Ya Məhəmməd!] De ki: Sizə əməlləri baxımından [axirətdə] ən çox ziyana uğrayanlar barəsində xəbər verimmi?

O kəslər ki, onların dünyadakı zəhməti boşa getmişdir. Halbuki onlar yaxşı işlər gördüklərini [və bunun müqabilində mükafata nail olacaqlarını] zənn edirlər».

Başqa bir ayədə həyatlarında axirət dünyasının ne'mətlərini əldə etmək istəyənlər bol-bol ne'mətlər əldə edəcəklərinə, lakin dünyapərəst şəxslərin axirət dünyasında heç nə əldə edə bilməyəcəklərinə işarə olunur:

«Biz axirət qazancını [savabını] istəyənin qazancını artırır, dünya mənfəətini istəyəndə ondan verərik. Onun axirətdə heç bir payı yoxdur».⁵⁹

«Hər kəs fani dünyanı istəsə dilədiyimiz şəxsə istədiyimiz ne'məti orada tezliklə verərik. Sonra isə [axirətdə] ona Cəhənnəmi məskən edərik. O, Cəhənnəmə qınanmış və [Allahın mərhəmətindən] qovulmuş bir vəziyyətdə daxil olar».⁶⁰

Peyğəmbər (s) insanın əməl və rəftarında niyyətin oynadığı rol haqda buyurur:

«Bütün işlərin e'tibar və dəyəri onun niyyətindən asılıdır. Hər bir şəxs əldə etdiyi şeyə hər hansı bir niyyətlə nail olur. Allah və Peyğəmbərin (s) razılığını əldə etmək məqsədilə görülən hər bir iş Allah və Onun Peyğəmbəri tərəfindən qəbul olunur və nəticədə Allaha və Onun Peyğəmbərinə qovuşar. Dünyaya meyl edən şəxslər isə ya dünya malına nail olar və ya onlara nəsis

⁵⁹ Şura-19.

⁶⁰ İsra-19.

olan şey yalnız həyat yoldaşları olar. Demək, hər bir şəxs nəyi nəzərdə tutmuşsa, ona doğru gedib həmin şeyə nail olar».

Bu səbəbdən də saf niyyətə nail olmaq üçün bütün işlərdə, o cümlədən elmə yiyələndikdə də hər şeydən əvvəl Allahın və Onun Peyğəmbərinin razılığını qazanmağı nəzərdə tutmalıyıq ki, gördüyümüz işlərin verdiyi nəticə uzun müddət öz səmərəsini vermiş olsun.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur:

«Mö'minlərin niyyət əməllərindən daha yaxşıdır [çünki mö'min bir insan hər şeydən əvvəl Allahın və Onun Peyğəmbərinin razılığını qazanmaq niyyətində olar].

NİYYƏT SAFLIĞINA APARAN YOL

Niyyət saflığına nail olmaq üçün hər şeydən əvvəl batini paklığa diqqət yetirmək lazımdır. Allahdan qeyrisinə meyl etməməliyik və bu da yalnız Allaha xalis bəndəlik və ibadət etməklə mümkündür. Zümər surəsinin 2-ci və 3-cü ayələrində bu haqda buyurulur:

«...Buna görə sən də dini məhz Allaha aid edərək yalnız Ona ibadət et...!

Bil ki, xalis din [sırf ibadət, təmiz itaət] ancaq Allaha məxsusdur...»

Başqa bir ayədə buyurulur:

«Kitab əhli yalnız özlərinə açıq-aydın dəlil [Peyğəmbər və Qur'an] gəldikdən sonra [dində] ayrılığa düşdülər [onlardan kimisi Peyğəmbərə iman gətirdi, kimisi onu inkar etdi, kimisi də şəkk-şübhə içində qaldı].»⁶¹

Başqa bir ayədə Allaha yaxınlaşmağın və əbədi səadətə nail olmağın ən başlıca şərti ibadətdə tövhid və saf niyyətli olmaqdır. Saf niyyətli ibadətin sayəsində isə əməli-saleh insanların əbədi Cənnətlə mükafatlandırılacaqları göstərilir. Kəhf surəsinin 110-cu ayəsində buyurulur:

⁶¹ Bəyyinə-4.

«...Kim Rəbbi ilə qarşılaşacağına ümid bəsləyirsə yaxşı iş görsün və Rəbbinə etdiyi ibadətə heç kəsi şərik qoşmasın».

Bunun üçün də təhsildə hər şeydən əvvəl ən başlıca məqsəd Allahın razılığını qazanmaq və dinin inkişafına xidmət etmək olmalıdır. Əks təqdirdə, əldə olunan elmin nəinki heç bir dəyəri olmayacaq, əksinə, insanı əbədi Cəhənnəm əzabına da düçar edəcəkdir.

Peyğəmbər (s) bu mətləbə işarə edərək buyurur:

«Allahın razılığına səbəb olan elmlərdən birini dünyəvi hədəf və məqsədlər üçün öyrənən şəxslər qiyamət günü Cənnətin heç ətrini də duymazlar».⁶²

Başqa bir hədisdə buyurur:

«Allahdan qeyrisi üçün və Ondan başqasının istək və razılığına xatir elm öyrənən şəxslər Cəhənnəm oduna düçar olurlar».⁶³

Həmçinin buyurur:

«Alimlərlə mübahisə aparıb nadan və cahillərin qarşısında öynmək və ya camaatın nəzərini özünə cəlb etmək məqsədilə elm öyrənən şəxsləri Allah-taala cəhənnəm oduna daxil edər».⁶⁴

«Alimlərlə mübahisə aparıb nadan və cahillərin qarşısında öynmək və camaatın nəzərini özünə cəlb etmək məqsədilə elm öyrənməyin. Elm öyrənməklə Allahın dərğahında olan ne'mətlərə nail olmağa çalışın. Çünki Allah dərğahında olanlar sonsuz və əbədidir. Sadə geyinib gecələri ibadətlə keçirin. Belə etsəniz dünya sakinləri sizləri unutsa da, evlərin zinət və hidayət çırağına çevrilib Allah dərğahında əbədi olaraq şöhrət tapacaqsınız».⁶⁵

«Bu dörd şeyə görə elm öyrənən şəxslər cəhənnəm əzabına düçar olurlar:

1. Alimlərlə mübahisə aparmaq.
2. Nadan və cahillərin qarşısında öynmək.

⁶² Kənzül-ümmal, xəbər, 29020.

⁶³ Sünəni-Termezi, 5-ci cild, elm kitabı, bab-6.

⁶⁴ Kənzül-ümmal, xəbər, 29036.

⁶⁵ Sünəni-Darmi, 1-ci cild.

3. Camaatın nəzərini özünə cəlb etmək.

4. Yiyələndiyi elmin vasitəsilə hakim və əmirlərdən (dövlət başçılarından) pul və var-dövlət əldə etmək.⁶⁶

«Elm artdıqca dünya malına meyl edən şəxslər Allahdan bir o qədər uzaq düşərlər».⁶⁷

Əli (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur:

«Elm və var-dövlət əldə etmək istəyənlər doymağın nə olduğunu bilməzlər. Allahın bəxş etdiyi ruziyə qane olanlar daim əmin-amanlıq içində olar, tövbə etməyib daim haram yeyənlər isə özlərini həlak edərlər. Elmi, həqiqi elm sahiblərindən öyrənilib ona əməl edənlər uğur qazanar, elmi yalnız dünya məqsədi ilə öyrənənlər isə ondan yalnız dünyada bəhrələnenərlər».⁶⁸

İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur:

«Bilin ki, dünya malına meyl edən alimlər dinlərində süstlüyə yol vermişlər. Çünki insan adətən, onu əhatə edən şeyə məhəbbət göstərir». Sonra sözlərinə davam edərək buyurur:

«Allah-taala həzrət Davuda (ə) belə vəhy etdi:

«Dünya malına aldanan alimlərə meyl etmə. Belə olduqda səni Məndən uzaq salarlar. Dünyapərəst alimlər əməli-saleh bəndələrimin var-dövlətlərini qarət etmiş oğrulardır. Onlara verdiyim cəzaların ən yüngülü Mənimlə etdikləri münacatların (duaların) şirininliyi qəlblərindən çıxarmağım olacaqdır».

Həmçinin İmam Sadiq (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur:

«Alimlər dünya malına aludə olmayınca, peyğəmbərlərin əmin olduqları şəxslər hesab olunarlar».⁶⁹

Səhəbələr Peyğəmbərdən (s) soruşur: Ya Rəsuləllah! Dünya malına aludə olmaq dedikdə, nəyi nəzərdə tutursunuz? Buyurur:

«Padşah və sultanların getdikləri yolu davam etdirmək. Əgər belə edərlərsə, dininizi qoruyub saxlayasınız deyə, onlardan uzaq olun.

⁶⁶ Yenə orada

⁶⁷ Yenə orada

⁶⁸ Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁶⁹ Yenə orada.

Allahın tükənməz rəhmət və mərhəmətindən bəhrələnmək üçün təhsilin ən başlıca şərtlərindən biri Allahın razılığını əldə etməkdir».

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, elm və təhsildə də çəkilən zəhmətlər öz bəhrəsini versin deyər, hər şeydən əvvəl Allahın razılığını qazanmalı, istər müəllim, istərsə də şagirdlər bu vacib və olduqca zəruri məsələyə saf niyyətlə yanaşmalıdırlar.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Qur'ani-kərim kimlərin daha çox ziyana uğradığını bildirir?
2. Niyyəti necə saflaşdırmaq olar?
3. Peyğəmbər (s) hansı məqsədlər üçün elm öyrənməyi yasaq edir?
4. İmam Sadiq (ə) mö'minlərə hansı alimlərdən uzaq olmağı tövsiyə edir?
5. Həzrət Məhəmməd (s) hansı alimləri peyğəmbərlərin əmin olduqları şəxslər hesab edir?

DÖRDÜNCÜ DƏRS

MÜƏLLİMLƏ TƏLƏBƏ ARASINDAKI QARŞILIQLI VƏZİFƏ VƏ MÜNASİBƏTLƏR

Bundan əvvəlki bəhcdə müəllimlə tələbə arasındakı qarşılıqlı vəzifə və münasibətlərdən biri ilə, yə'ni niyyət saflığı ilə tanış olduq. Bu dərsimizdə isə bununla əlaqəli olan digər məsələlər haqda söhbət açacağıq.

ELMƏ ƏMƏL ETMƏK

Müəllim və tələbənin üzərinə düşən ən ümdə vəzifələrdən biri də tədris etdikləri və ya təhsil aldıkları elmə gündəlik həyatda əməl etməkdir.

Bilməliyik ki, təhsil və elm öyrənməkdə ən başlıca məqsəd, rəftar və davranışların islah olunması və gözəl əxlaq xüsusiyyətlərə yiyələnməkdir. Şübhəsiz hər bir insan özünün gündəlik ictimai həyatında bir sıra rəftar və davranış tərzini nümayiş etdirməli olur. Onlar elm və aqallıq üzündən olmadıqda isə insanların haqq yoldan uzaq düşüb tənəzzülə uğramasına səbəb olur.

Əli (ə) bu haqda buyurur:

«Elminə əməl etməyənlər düz yolda hərəkət etməyən müsafirlərə bənzər. Onlar nə qədər çox yol qət etsələr, çatmaq istədikləri son mənzildən bir o qədər uzaq düşürlər. Elmə əməl edənlər isə doğru yolda hərəkət edən müsafirlərə bənzər. Elə isə hər bir şüurlu insan getdiyi yolun onu hədəfə yaxınlaşdırıb və ya uzaqlaşdırmasına diqqət yetirsin».⁷⁰

Əli (ə) buyurur:

«Hər bir insan özünün və başqalarının həyatına nəzər salmaqla tutduğu yolun düz olub olmadığını dərk etmiş olur».

⁷⁰ Nəhcül-bəlaqə, 154-cü xütbə.

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Dini məsələlərdə anlayışı olmadan ibadət edən şəxslər, gecələr ev tikib səhər açıldıqda onu xarab edən şəxslərə bənzər».

Mə'lum məsələdir ki, gecələri ibadətlə keçirən şəxs gündəlik həyatda haramla halalın fərqiə varmadıqda şə'r'i hökmləri tandalayıb əldə etdiyi savabdan məhrum olur.

Əli (ə) buyurur:

«Dini məsələlərdə anlayışı olmayan şəxs gözü bağlı dəyirman atına bənzər. O, yerində dövr etsə də, irəli getdiyini güman edir». ⁷¹

Belə şəxslər nə qədər zəhmətə qatlaşsalar da, heç bir mə'nəvi irəliləyişə nail olmurlar və nəticədə gördükləri işlər heç bir müsbət nəticə vermir. Çünki onlar öz səhv hərəkətləri ilə gördükləri bütün xeyirxah işlərin dəyərini aradan aparmış olurlar. Məsələn, aclıq və susuzluğa tab gətirib Ramazan ayını oruc tutan şəxslər şə'r'i məsələlərdən kifayət qədər anlayışlı olmadıqları üçün orucu batil edən şeylərdən birinə düçar olmaqla bir aylıq ibadətlərini puça çıxarmış olurlar. Belə olduqda onlara qalan yalnız savab deyil, əzab-əziyyət olur. Bunun üçün də Əli (ə) bu kimi şəxsləri səhərdən axşamadək yerində fırlanan və heç bir irəliləyişə nail olmayan dəyirman atına bənzədir. Demək, əməl yalnız o zaman öz həqiqi dəyərini tapır ki, onu görənlər şəxs həmin işdən agah olsun. Əgər elm və agahlıq görülən işlərin mənşəyi olmazsa, onun əldə olunması üçün böyük zəhmət tələb olunacaqdır. Aşağıdakı mətləblərə diqqət yetirin:

1. Həyatda maddi-mə'nəvi olmasından asılı olmayaraq fayda və tə'siri olmayan elmlərə yiyələnməməli;

Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamların (ə) dualarından biri də bu olmuşdur:

⁷¹ Biharül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

«İlahi! Heç bir xeyiri olmayan elmdən, təvazökarlığın nə olduğunu bilməyən qəlblərdən, qəbul olunmayan dualardan və azğın nəfisdən Sənə sığınırım».⁷²

Əli (ə) buyurur:

«Allah eşqindən kövrəlməyən qəlblərdə, ağlamayan gözlərdə və heç bir mənfəəti olmayan elmlərdə xeyir olmaz».⁷³

«Xeyiri olmayan elmlər, şəfa verməyən dərmanlar kimidir».⁷⁴

Demək, heç bir xeyiri olmayan elmlərə yiyələnmək üçün sərf olunan vaxt və istə'dad olduqca əbəs və əhəmiyyətsizdir.

2. Əldə olunan elm əməli olaraq həyata keçirilməlidir. _Allah-taala Qur'ani-kərimdə deyilən sözlərə əməl etməməyi məzəmmət edərək buyurur:

«Ey iman gətirənlər! Etməyəcəyiniz bir şeyi niyə deyirsiniz?»

Etməyəcəyiniz bir şeyi demək Allah yanında böyük qəzəbə səbəb olar».⁷⁵

Başqa bir yerdə yəhudi alimlərini onlara nazil olmuş səmavi kitaba (Tövrata) əməl etmədikləri üçün uzunqulağa oxşadaraq buyurur:

«Tövrata əməl etməyə mükəlləf olduğdan sonra ona əməl etməyənlər [Tövrata iman gətirdikdən, onu oxuyub öyrəndikdən sonra hökmlərini lazımınca yerinə yetirməyənlər] belində çoxlu kitab daşıyan [lakin onların içində nə yazıldığını bilməyən, onlardan faydalanmağı bacarmayan] uluğa bənzərlər...»⁷⁶

Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş hədislərdə dəfələrlə bu mətləbə toxunulmuş və elminə əməl etməyənləri nadan adlandırmaqla bərabər, onların cəhənnəm əzabı ilə də cəzalanacaqları buyurulmuşdur.

Əli (s) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur:

⁷² Kənzül-ümmal, xəbər, 3609.

⁷³ Qürə'rül-hikəm.

⁷⁴ Yenə orada

⁷⁵ Səff 2-3.

⁷⁶ Cümə-5.

«Alimlər iki dəstədən ibarətdir: Onlardan bir qismi bildiklərinə əməl edib uğur qazanar, digər qismi isə əməl etmədikləri üçün özlərini həlak edirlər. Cəhənnəm əhli elminə əməl etməyən alimlərin dözülməz üfunətli iyindən zara gəlirlər. Cəhənnəm əhli arasında hamıdan daha çox o kəslər həsrət çəkər ki, başqalarını haqq yola hidayət edib özü isə nəfsinə uyaraq bildiklərinə əməl etməmişdir.

Çünki insan öz nəfsani istəklərinə uyduqda həqiqətdən uzaq düşdüyü üçün arzuları çoxalır və axirəti unutmuş olur».⁷⁷

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir hədisdə elminə əməl edən şəxslərin yalnız alimlər olduğu göstərilir:

«Alim o kəsdir ki, bildiyi az olsa belə, ona əməl etmiş olsun».⁷⁸

Əli (ə) buyurur:

«Elm əməldən asılıdır».

Başqa bir hədisdə buyurur: «Elminə əməl etməyən kəs həqiqi alim deyildir».

Həzrət İsa Məsihdən (ə) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir:

«Əməl etmədiyiniz elmlərin sizlərə heç bir xeyri olmayacaq. Bildiklərinizdən bir çoxuna əməl etmədikdə artıracağınız şey yalnız cəhəllət və nadanlılığınız olacaqdır».⁷⁹

İmam Sadiq (ə) buyurur:

«Alimlər üçün ən böyük əzab onların öz elmlərindən bəhrələnməməsidir».⁸⁰

Başqa bir hədisdə buyurur:

«Yağış suyu qayalardan axıb töküldüyü kimi, elminə əməl etməyən alimlərin də verdikləri nəsihətlər qəlblərdə özünə yer tapmır».⁸¹

Əli (ə) xütbələrinin birində buyurur:

⁷⁷ Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁷⁸ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-67.

⁷⁹ Mizanül-hikmət, bab-2888.

⁸⁰ Biharül-ənvər, 2-ci cild, elm kitabı.

⁸¹ Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

«Ey camaat! Hidayət ümidi ilə bildiklərinizə əməl edin. Əməlsiz alimlər cəhalətdən yaxa qurtarmağa ümidi olmayan nadan kəslərdir. Cahil insanların və əməlsiz alimlərin ömrü hədəre getsə də, alimlərin daha çox peşmançılıq çəkəcəklərini görürəm. Özünüzdə şəkk-şübhəyə yol verməyin, belə etsəniz küfr etmiş olarsınız. Süstləşməyəsınız deyə, nəfsinizə qarşı səhlənkar olmayın. Həqiqəti asan hesab etməyin. Belə etsəniz nəticədə özünüz zərər çəkənlərdən olacaqsınız. Həqiqət dedikdə alim olmağınız, elm və agahlıq dedikdə isə məğrur olmamağınız nəzərdə tutulur. Sizin aranızda özünə qarşı xeyirxahınız Allaha hamıdan daha çox itaət edənləriniz, özünə qarşı ən xain olanınız isə Allaha hamıdan daha çox itaətsizlik göstərənlərinizdir. Allaha itaət edən şəxslər səadət və xoşbəxtliyə nail olar. Ona qarşı itaətsizlik göstərənlər isə ümitsiz olub peşmançılıq çəkər».⁸²

Müfəzzəl ibn Əmrdən nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: Imam Sadiqdən (ə) soruşdum: Cəhənnəm əzabından nicat tapanları hansı əlamət və nişanlərlə tanımaq olar? Buyurdu: «Dedikləri ilə əməlləri müvafiq olarsa, cəhənnəm odundan nicat tapacağına şəhadət ver, müvafiq olmazca artıq onun haqda bir söz demək çətindir (Onlar əməllərinin islah olunmasına cəhd edərlər)».⁸³

Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş bir çox hədis və rəvayətlərdə elmlə əməlin birgə olmasına xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, elm yalnız əməli olaraq həyata keçirildikdə öz səmərəsini verə bilər, əks təqdirdə onun heç bir dəyəri olmayacaqdır.

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Əməli ucaldıb dəyərləndirən şey varsa, o da elmdir. Yerinə yetirildikdə qalır, yetirilmədikdə isə öz dəyərini itirir».⁸⁴

Bir sözlə, elm ilə əməl bir-birini tamamlamalıdır. Əgər gördüyü işlər onun elmi ilə müvafiq olarsa, elm uzun müddət öz tə'sirini

⁸² Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁸³ Yenə orada

⁸⁴ Biharül-ənvar, 2-ci cild, elm kitabı.

göstərer, mübafiq olmazca tez bir zamanda öz əhəmiyyətini itirər.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam nöqteyi-nəzərindən əməlsiz elm heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Belə ki, həyatın bütün sahələrində əməl bütün elmlərin əsas və mənşəyini təşkil edir. Bunun üçün də müsəlmanlara xeyri olmayan elmlərə yiyələnməmək tövsiyə olunur. Bütün bunlarla yanaşı nəql olunmuş rəvayətlərdə elmsiz əməlin heç bir nəticə verməyəcəyi haqda da danışılmışdır.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Əli (ə) bir şeyə elmsiz əməl edən şəxsləri kimlərə bənzədir?
2. Peyğəmbər (s) elmsiz abidləri kimlərə bənzədir?
3. Elmsiz abidlər haqqında Əlinin (ə) fikri nədir?
4. Qur'ani-Kərim əməlsiz alimləri nəyə bənzədir?
5. Əməlsiz alimlərin cəhənnəm əzabına düşər olacaqlarına dəlilət edən hədislərdən birini əzbər cöyləyin.
6. İmam Sadiq (ə) kimlərin cəhənnəm odundan nicat tapacağını hesab edir?

BEŞİNCİ DƏRS

MÜƏLLİMLƏ TƏLƏBƏ ARASINDA QARŞILIQLI VƏZİFƏ VƏ MÜNASİBƏTLƏR

ELMƏ YİYƏLƏNDİKDƏ TƏKƏBBÜRLÜ OLMAMAQ

Müəllim və tələbə saf niyyətlə, Allah Rzası üçün elmin sirlərinə yiyələndikdə, onu əməli olaraq həyata keçirməklə yanaşı təkəbbür hissinin onlara nüfuz etməsinə yol verməməlidir. İncan daim kamala çatmaq arzusunda olan bir

varlıq olduğu üçün əldə etdiyi hər bir şeydən, o cümlədən elm və təhsildən xüsusi zövq alır və əldə etdiyindən mümkün qədər daha artığına nail olmaq istəyir. Lakin diqqət yetirmək lazımdır ki, bütün bunlar həqiqi kamala çatmaq üçün sözün əsl mənasında bir vasitədir. Həqiqi kamala çatmaq isə Allaha yaxınlaşmaq deməkdir. Bunun üçün də elm və təhsil, əxlaqi və mə'nəvi dəyərlərə yiyələnmək və Allah Rzası üçün olmalıdır. Lakin bu hiss bə'zən bizi böyük təhlükə ilə üzləşdirir. Yə'ni, kamala çatmaq hissi bizi o qədər özünə cəlb edir ki, üzərimizə düşən vəzifəni kənara qoyub tədriclə qarşımıza qoyduğumuz məqsəddən uzaqlaşırıq. İslam əxlaq elmində insanı Allahdan uzaqlaşdıran və Onun razılığını qazanmaq əvəzinə özünə cəlb edən şeylərə «hicab» (manea) deyilir. Elm və bir çox elmi məşğuliyyətlər insanı özünə cəlb edərək bu müqəddəs hədəfə çatmağa daha çox maneçilik törədir. Bunun isə ən başlıca səbəbləri aşağıdakılardır:

1. Elm insanın qüdrət və bacarığını artırır və ona varlıq aləminə hakim olan həqiqətdən agah olmağa köməklik edərək onu öz ixtiyarına keçirməyə imkan verir;

2. Elm mə'nəvi təkamüldə hər bir şeydən tə'sirlidir. Bu səbəbdən də elmə yiyələnən şəxslər hətta ilk addımlarda elmin dərinliklərinə yol tapdıqlarını güman edərək özlərində qürur hissi keçirirlər. Bunun üçün də Peyğəmbər (s) elmi böyük hicab adlandırır:

«Elm böyük bir hicabdır».

Diqqət yetirilməsi zəruri olan digər məsələlərdən biri də bundan ibarətdir ki, bütün elmlərə yiyələnməkdə ən başlıca məqsəd insanın özünü, yaradılış aləmini, bir sözlə Allahı tanımaq olmalıdır. Yalnız bundan sonra insan öz nəfsini paklaşdırıb ilahi hədəfə nail ola bilər. Belə ki, elm və təhsildən məqsədimiz qürur və təkəbbür olarsa və yiyələndiyimiz elmlə Allahın qarşısında təvazökarlıq etməriksə, bu nəinki bizi kamal və səadətə çatdırmayacaq, əksinə, bütün insani dəyərlərdən məhrum edəcəkdir. Bunun üçün də elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər yiyələndikləri elmdən kamal və səadətə

çatmaq üçün bir vasitə kimi istifadə etməlidirlər. Lakin bununla yanaşı mə'nəvi saflığa da diqqət yetirməli, elmlə mə'nəviyyat arasında sıx əlaqə yaratmalıdırlar.

TƏVƏKKÜL

Elmin istər təlim və tədris, istər tədqiqat və araşdırma, istərsə də digər sahələrində fəaliyyət göstərən şəxslər özlərinə e'timad etməklə yanaşı, Allaha təvəkkül edib bunu özləri üçün şüar etməlidirlər. Çünki elmə yiyələnmək olduqca ağır və zəhmət tələb edən işlərdəndir və bu iş heç də asanlıqla əldə olunmur. Bunun üçün yüksək cəhd göstərməli və qarşıya çıxan maneələrə əzmlə sinə gərməlidir.

Demək, bütün işlərdə olduğu kimi, elmə yiyələnməkdə də Allaha təvəkkül etməli və yalnız Ondan kömək dilənməlidir. Çünki Allahdan böyük qüdrət sahibi yoxdur.

Digər tərəfdən də elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər əksər hallarda öz xərclərini kifayət qədər ödəyə bilmirlər. Odur ki, bə'zən ehtiyac hissi onlarda ümitsizliyə, bə'zən də başqalarına ehtiyac içində olduqlarını bildirmələrinə səbəb olur. Halbuki Peyğəmbərin (s) buyurduğu hədisə əsasən, Allah-taala elm aşıqlərinin ruzisini Özü tə'min etmişdir:

«Allah-taala elmi təhsil alan şəxslərin ruzisini başqalarından fərqli olaraq Öz öhdəsinə götürmüşdür».⁸⁵

Bunun üçün də təhsil alan şəxslər başqalarından daha çox Allaha təvəkkül etməli və Ondan ruzilərinin artırılmasını diləməlidirlər. Lakin bunu da bilmək lazımdır ki, elmi nailiyyətlər əldə etmək heç də asan deyildir və bu sönməz nuru Allah-taala yalnız Öz sevimli bəndələrinə bəxş edir. O, yalnız istədiyi şəxsi hidayət və elmin sirlərinə yiyələnməyə sövq edir. Imam Sadiq (ə) bu haqda buyurur:

«Elm öyrənməklə əldə olunmur. O, Allahın hidayət etdiyi şəxslərin qəlbində saçan bir nurdur».⁸⁶

⁸⁵ Kənzül-ümmal, xəbər, 28701.

Odur ki, elmin sirlərinə yiyələnmək üçün Allah-taaladan bizi hidayət etməcini diləməli və yalnız Ona təvəkkül etməliyik. Çünki O, verdiyi vədəyə daim sadıq qalır.

TƏQVA VƏ MƏ'NƏVİ SAFLIQ

Bir qədər əvvəl qeyd etdik ki, müəllim və tələbənin üzərinə düşən üçüncü müştərək vəzifələrdən biri də qürur hissini onların qəlbinə yol tapmaması və Şeytani vəsvəyələrə uymamacıdır. Bunun üçün də təhsil alan şəxslər hamıdan daha çox mə'nəvi saflığa diqqət yetirməli və bu yolda qarşılarına çıxan maneələri dəf etməyi bacarmalıdırlar. Yalnız bu yolla elmin sirlərinə yiyələnib Allaha yaxınlaşmaq olar. Elm və təhsilin digər şərtlərindən biri də təqvadır. Bəqərə surəsinin 2-ci ayəsində Allah-taala bəşəriyyətin hidayət olunmasında təqvanın əsas şərt olduğunu bildirir:

«Bu, [Allah tərəfindən nazil edilməsinə, haqdan gəlməsinə] heç bir şəkk-şübhə olmayan və müttəqilərə [Allahdan qorxanlara, pis əməllərdən çəkinənlərə] doğru yol göstərən Kitabdır».

Odur ki, Qur'anın səadətə qovuşduran hidayət nurundan yalnız təqva sahibləri bəhrələnə bilər.

Həmin surənin 282-ci ayəsində insanlara təqvanı hər şeydən üstün tutmaqla agahlığa nail olacaqlarını vədə verir:

«Təqvalı və pərhişkar olun ki, Allah-taala da sizə bilmədiklərinizi öyrətsin...»

Ənfal surəsinin 29-cu ayəsində isə buyurur:

«Ey iman gətirən şəxslər, əgər təqvalı olsanız, Allah-taala sizlərə «fürqan» [haqla batili ayırd etmək istə'dadı] verir.»

Fürqan bəsirətin elə bir agahlıq həddidir ki, insan bu istə'dada yiyələndikdə haqla batili ayırmaqda heç bir çətinliklərlə qarşılaşmır. İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş hədisdə deyildiyi kimi elm, Allahın hidayət etdiyi şəxslərin qəlblərində saçıdığı bir

⁸⁶ Biharül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

nurdur. Həqiqi elm Allahdan istənilməli və buna nail olmaq üçün təqvanı hər şeydən üstün tutmaq lazımdır. İncan öz qəlb və ruhunu o qədər saflaşdırmalıdır ki, bu ilahi nur onun qəlbində saçmağa başlasın.

Bütün bunlarla yanaşı alimlərin rəftar və davranışları da daim diqqət mərkəzində olur. Çünki hamı onlara nümunə gözü ilə baxır və özlərinə bir növ örnək hesab edir. Dahilərdən biri demişdir: «Camaat mə'nəvi dəyərlər baxımından alimlərdən bir dərəcə aşağıda yerləşir. Əgər alimlər təqvalı və pərhezkar olarlarsa, camaat öyünməyi özünə rəva bilməz. Əgər alimlər halala üz tutarlarsa, camaat səhvə yol verməz, alimlər səhvə yol verdikdə isə camaat harama üz tutar və nəhayət camaat alimlərin harama yol verdiklərini gördükdə küfr edər».

GÖZƏL ƏXLAQ

Alimlər insanların hidayət olunmacını öz üzərlərinə götürdükləri üçün öz rəftar və davranışları ilə onlara örnək və nümunə olmalıdırlar ki, rəhbərlik etdikləri kütləni özlərinə cəlb edə bilcinsinlər. Bunun üçün isə ən başlıca şərt təvazökarlıq, səmimiyyət kimi gözəl xüsusiyyətlərə yiyələnmələridir. İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur:

«Elm öyrənin və onu daha da zinətləndirməyə çalışın. Elm öyrəndiyiniz və ya tədris etdiyiniz şəxslərə qarşı təvazökar olun. Məğrur və təkəbbürlü alimlər kimi olmayın, əks təqdirdə batil əməlləriniz haqq kəlmənizi məhv etmiş olar».⁸⁷

Ali-İmran surəsinin 159-cu ayəsində buyurulur:

«[Ya Məhəmməd!] Allahın mərhəməti səbəbinə sən onlarla yumşaq rəftar etdin. Əgər qaba, sərt ürəkli olsaydın, əlbəttə onlar sənin ətrafından dağılıb gedərdilər...»

⁸⁷ Üsuli-kafi, elmin fəziləti, alimlərin xüsusiyyətləri babı.

İFFƏT VƏ MƏTİNLİK

Rəhbərliyi öz üzərinə götürmüş alimlər təminatlarının ödənilməsində özlərini başqalarından ehtiyacsız hiss etməlidirlər. Onlar ünsiyyətdə olduğu şəxslərlə elə rəftar etməlidirlər ki, maddi rifahlarının aşağı səviyyədə olduğunu hiss etməsinlər. Əks təqdirdə camaat onlara həqarət və ürək yanğısı hissi ilə nəzər salacaq və onları özündən asılı hesab edəcəkdir. Eyni zamanda alimlər də özlərini borclu hesab edərək camaatın istək və iradəsinə doğru meyl edəcəklər. Allah-taala onların ruzilərinin təmin olunmasını Öz üzərinə götürdüyü bir halda asılılıq hissi onları camaatın istək və iradəsinə müvafiq olaraq hər hansı bir fikir irəli sürüb ona əməl etməyə vadar edəcəkdir. Maddi rifahın təmin olunması üçün alimlərin camaatın yardımına göz dikməci olduqca mənfi xüsusiyyətdir. Bundan da acınacaqlısı var-dövlət əldə etmək məqsədilə onların hakim təbəqəyə üz tutmalarıdır. Onlar öz məqsədlərinə çatıb-çatmamalarından asılı olmayaraq dünya və axirətdə ziyana uğramış olurlar. Nəticədə həm camaat onlardan üz çevirmiş olur, həm də bir alim kimi üzərlərinə düşən ilahi vəzifənin öhdəsindən gələ bilməyib axirət dünyasının əzabına düşər olurlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, alimlərin var-dövlət məqsədilə hakim təbəqəyə meyl etməsi onların şəxsiyyətinə xələl gətirsə də müsəlmanların hüquqlarının qorunması üçün onların belə bir işi qəbul etməsi nəinki haram deyil, əksinə, zəruri məsələlərdən biridir.

Tarixə nəzər saldıqda bu həqiqətin şahidi oluruq ki, Əli ibn Yəqtin, Məhəmməd ibn İsmayıl ibn Bəzi və Nuh ibn Dərrac və başqaları zalım xilafətdə mühüm bəzifə cahibi olmuş və bu yolla bir çox zülm və haqsızlıqların qarşısını ala bilmişlər. Hərçənd, belə olduqda da məqam və var-dövlət istəyi insanı zalım hakimlərə meyl etməyə sövq edə bilər.

ŞƏRİ MƏSƏLƏLƏRƏ RİAYƏT ETMƏK

Müəllim və tələbələr şəəri hökmlərin icrasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Vaxtlı-vaxtında camaat namazında iştirak etməli, gündəlik vacib namazları təxirə salmadan qılmalı, müsəlman bacı və qardaşlarla səmimi münasibətdə olmalı, başqalarının hüququna riayət etməli, yoxsul və imkansızlara maddi yardım göstərməli, xəstələrin görüşünə getməli, öz din qardaşlarına qarşı təvazökar olmalı və s.

Bütün bunlarla yanaşı təmizliyə xüsusi diqqət yetirməli və mö'minlərə xas olan xüsusiyyəti daim yaşatmağa çalışmalıdırlar. Təhsil alan şəxslər geyimlərinin təmizliyinə, cəmiyyət arasında rəğbətlə qarşılanan geyim tərzinə də xüsusi diqqət yetirməli və onlara xas olmayan geyimlərdən imkan daxilində çəkinməyə çalışmalıdırlar.

Bir sözlə, elm sahiblərinin geyim və davranışları elə bir tərzdə olmalıdır ki, hamı tərəfindən rəğbətlə qarşılanıb islam adət-ənənələrini özündə təcəlli etdirmiş olsun. Yalnız belə bir şəraitdə onlar özlərinə sadıq davamçı qazana bilərlər.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İncana ləzzət bəxş edən elm kimi bütün xeyirli və kamala çatdıran işlər bəzən hədəfə çatmağa, yə'ni Allaha yaxınlaşmağa mane olur. Bunun üçün də təhsil alan şəxslər bu məsələyə xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Elm və təhsil olduqca çətin və məşəqqətli bir iş olduğu üçün elm aşıqları bu yolda yalnız Allaha təvəkkül etməlidirlər. Elm ilahi nur olduğu üçün buna təqva ilə nail olmaq lazımdır.

Alimlər cəmiyyətin islah və hidayət olunmasını öz öhdələrinə götürdükləri üçün onlarla ən gözəl tərzdə davranmaq lazımdır.

Allaha təvəkkül və niyyət saflığı elm sahiblərindən mətanətli olmağı və camaatdan asılı olmamağı tələb edir.

Alimlər dediklərini əməli olaraq həyata keçirərək şəəri hökmlərə lazımınca riayət etməlidirlər.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Peyğəmbər (s) elmi nə üçün «böyük hicab» adlandırır?
2. Təhsil alan şəxslər nə üçün başqalarından daha çox Allaha təvəkkül etməlidirlər?
3. Təqva nə üçün elmə yiyələnməyin əsas şərtlərindən biri hesab olunur?
4. Qur'an insanların Peyğəmbərə (s) tərəf meyl etməcində hansı amili səbəb kimi göstərir?
5. Müəllimlə tələbələr arasındakı müştərək vəzifələri ixtisarla izah edin.

ALTINCI DƏRS

Müəllimlə (tələbənin) müştərək vəzifələri ilə tanış olduqdan sonra bu və növbəti dərslərimizdə onların üzərinə düşən vəzifələr haqda da ayrı-ayrılıqda söhbət açacağıq.

İslam dünyasının tanınmış müəllim və alimlərindən biri olan Şəhid Sani müəllimlə şagirdin üzərinə düşən vəzifələri üç hissəyə bölmüşdür:

1. Müəllimin özünə aid olan vəzifələr;
2. Müəllimin şagirdlərə qarşı olan vəzifəsi;
3. Müəllimin sinifdə üzərinə düşən vəzifələr.

MÜƏLLİMİN ÖZÜNƏ AID OLAN VƏZİFƏLƏR

1. Elm sahəsində addımlayan hər bir şəxs tədris etməzdən əvvəl özünün belə bir məs'uliyətli işə hazır olub-olmadığına xüsusi diqqət yetirməli, təhsilini başa vurduqdan sonra müəllimlərinin qarşısında sınaq imtahanı verməli və yalnız onların icazəsini aldıqdan sonra tədris etməyə başlamalıdır. Əks təqdirdə üzərinə düşən məs'ulyyətin öhdəsindən gələ bilməyərək özünü gülünc vəziyyətə salmış olar. Peyğəmbər (s) onları əyinlərinə böyük paltar geymiş şəxslərə bənzədir:

«Qisməti olmaya-olmaya, zorla özünü doymağa və ya ehtiyacını ödəməyə çalışan şəxslər, əyinlərinə böyük paltar geymiş şəxslərə bənzəyər».⁸⁸

2. Müəllim yiyələndiyi elmi ona qiymət verməyi bacaran və eyni zamanda elmə yiyələnməyə istə'dad və marağı olan şəxslərə öyrətməlidir. Əks təqdirdə elm öz e'tibarını itirib dəyərsizləşəcəkdir.

Keçmiş dövrün alimləri tədris üçün tələbələrin evinə getməyi elmə qarşı hörmətsizlik sayardılar. Buradə diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də elm aşiqlərinin elm və təhsil yolunda öz

⁸⁸ Sünəni ibn Davud, ədəb kitabı, 4997-ci hədis.

doğma yurd-yuvalarını tərk edib uzaq ölkələrə mühacirət etməkdir. Bir çox çətinliklərə sinə gərən elm aşıqları illər boyu qütbət ellərdə yaşayıb elmin açılmayan sirlərinə yol tapmağa cəhd etmişlər. Bu da bir daha elm və alimlərin tutduğu yüksək mövqeyə dəlalət edir.

3. Müəllimlə tələbənin müştərək vəzifələri haqda söhbət açdıqda qeyd etdik ki, istər müəllim, istərsə də tələbə elmə Allaha xatir və saf niyyətlə yiyələnməli və ya tədris etməlidir. Lakin bunu da bilməliyik ki, müəllim öz elminə əməl etməkdə tələbədən daha diqqətli olmalıdır. Bu işdə səhlənkarlığa yol verdikdə o, öz müəllimlik vəzifəsini layiqincə yerinə yetirməmiş olur. Belə bir şəraitdə tələbələrə müəllimə qarşı e'tinasızlıq yaranacaq və onun tədris etdiyi elm heç bir nəticə verməyəcəkdir. Tələbələrə belə bir fikir yaranır ki, əgər onun dedikləri haqdırsa, nə üçün özü bu məsələyə diqqət yetirmir. Bəqərə surəsinin 44-cü ayəsində bu haqda deyilir:

«Siz insanlara yaxşı işlər görmələrini əmr etdiyiniz halda, özünüz unudursunuz?....»

İmam Cəfər Sadiq (ə) - **«Allahdan Öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar»** - ayəsinin izahında buyurur: «Alim o kəsdir ki, öz əməli ilə dediklərini təsdiq etmiş olsun. Allahdan qorxan da məhz o kəslərdir».

Başqa bir yerdə buyurur: «Əməlsiz alimləri və cahil insanları görməyə təqətim yoxdur. Əməlsiz alimləri öz elmlərinə e'tinasız olub insanları elmdən uzaqlaşdırdıqları, cahil və nadanları isə nadanlıqları üzündən insanları din və ibadətdən ayrı saldıqları üçün».⁸⁹

Müəllimlər öz tələbələrinə bə'zi göstərişlər verdikləri zaman ilk növbədə özləri buna əməl etməlidirlər. Məsələn, müəllim öz tələbələrinə camaat namazlarında, müsəlmanların dəfn mərasimlərində və təşkil etdikləri məclislərdə iştirak etmək və ya xəstələrə baş çəkməyi tövsiyə edirsə, özü də bütün bunları tə'xirə salmadan həyata keçirməlidir. Həmçinin onlara bə'zi

⁸⁹ Biharül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

qadağalar qoyduqları zaman özləri də həmin qadağalara tabe olaraq, ömürlərini eyş-işrət içində keçirməməlidirlər. Lakin bir çox hallarda müəllim üzürlü səbəblərə görə üzərinə düşən [şər'i] vəzifəni lazımınca yerinə yetirə bilmir. Belə olduqda o, bunu başqalarına, xüsusilə tədris etdiyi şəxslərin qarşısında bürüzə verməməlidir. Çünki bu kimi hallarda şeytani vəsvəsələr müsəlmanların bir-birinə qarşı şəkk-şübhə ilə yanaşmalarına səbəb olur. Məsələn, Ramazan ayında orucluğu müqəddəsliyinin qorunub saxlanması üçün bir şəxsin ümumi kütlə qarşısında yeyib-içməci və bu müqəddəs ayda yasaq olan hər hansı bir işi görməci haram hesab olunur. Bunun üçün də üzürlü hesab olunsada, bu kimi hallarda bəhanə gətirərək ümumi kütlə qarşısında özünün oruc tutmadığını bürüzə verməməlidir. Çünki belə olduqda zəif və iradəsiz şəxslər şeytani vəsvəsəyə uyaraq bu ayın müqəddəsliyinə e'tinasızlıqla yanaşar və çox asanlıqla öz oruclarını poza bilirlər. Müəllim, tərbiyəçi və başqalarına nümunə olan bu kimi şəxslər bu məsələyə başqalarından daha çox diqqət yetirməli və daha ciddi yanaşmalıdırlar. Bunun üçün də müəllimlər üzürlü olsalar belə, öz tələbələrinin qarşısında mövqe və şəxsiyyətlərinə xələl gətirən şeylərdən uzaq olmağa çalışmalıdırlar.

Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Bir gün Peyğəmbər (s) zövcələrinin biri ilə evə qayıdarkən yolda səhabələrdən biri ilə qarşılaşır. Səhabənin yanlış fikrə düşməsinin qarşısını almaq məqsədilə buyurur: «Bu mənim [adını çəkərək] zövcəmdir».

4. Müəllim nümunə olaraq öz tələbələrindən və başqalarından daha gözəl əxlaqi xüsusiyyətlərə yiyələnməlidir. Sözsüz ki, müəllimin rəftar və davranışı dediklərindən daha çox tə'sir göstərir. Bunun üçün də səmimiyyət, təvazökarlıq, əxlaq və bu kimi müsbət xüsusiyyətlər müəllimlərdə elə bir həddə olmalıdır ki, başqaları onların bu gözəl xüsusiyyətlərinə qibtə edərək özlərinə örnək və nümunə hesab etmiş olsunlar. Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Bir gün İsa (ə) öz həvarilərinə deyir: «Sizlərdən bir xahişim var və çox istərdim ki, onu yerinə

yetirəsiniz». Həvarilər dedilər: Hər nə istəsəniz, yerinə yetirməyə hazırıq. İsa (ə) ayağa qalxıb bir-bir onların ayaqlarını yumağa başlayır. Həvarilər xəcalətli halda İsa (ə)-ı bu işdən çəkəndirmək istəyirlər. Lakin söz verdikləri üçün xəcalət çəksələr də buna dözməli olurlar. İsa (ə) onların ayaqlarını yuyub qurtardıqdan sonra deyirlər: Bu işi biz görsəydik, daha yaxşı olardı. İsa (ə) üzünü onlara tutub buyurur: «Xidmət etmək üçün alimlər insanların ən yaxşıdır. Sizin qarşınızda təvazökarlıq etdim ki, siz də məndən sonra camaatla təvazökarlıqla davranasınız. Toxum qayalıqda yox, torpaqda bitdiyi kimi, evlər də təkəbbürlüklə deyil, təvazökarlıqla abad olur».

5. Müəllimlər zalım və sitəmkarlara tədris etməkdən çəkinməli və buna qətiyyənlər yol verməməlidirlər. Çünki bə'zi mənfi ünsürlər yiyələndikləri elmdən sui-istifadə edərək öz mövqelərini daha da gücləndirməyə çalışırlar.

Bə'zən də elmə yiyələnmək istəyən şəxslərin məqsədi heç də cəmiyyətdə fitnə-fəsad törətmək, pozğunluğa yol vermək deyil, sadəcə olaraq mümkün qədər çox var-dövlət əldə etmək olur. Bir çox tanınmış islam alimləri bu fikirdə olmuşlar ki, müəllimlər gərək bu kimi şəxsləri öz elm və təcrübələrindən məhrum etməsinlər. Belə ki, bir çox hallarda qeyri-ilahi niyyətlə elm və təhsil alan şəxslər təhsil zamanı öz səhvlərini başa düşmüş və düzgün nəticə çıxararaq islah olunmuşlar. Qeyd etmək lazımdır ki, alimlərin bir çoxu tələbələrini elmə qədəm qoyduqları ilk gündən mə'nəvi saflığa xüsusi diqqət yetirmiş və onlara bu işdə dəyərli məsləhətlər vermişlər. Mə'nəvi cəhətdən saflaşmış əxlaqi dəyərlərə yiyələndikdən sonra elmin qapılarını onların üzünə açardılar. Bütün bunlar tələbələrin əvvəldən düz yola qədəm qoymalarına, təhsillərini saf ilahi niyyətlə davam etdirmələrinə və nəhayət, elmə böyük əhəmiyyət vermələrinə səbəb olur. Bunun üçün də müəllimlər tədris etdikləri şəxslərin kimliyinə diqqət yetirməli və bə'zilərini elmdən sui-istifadə edərək cəmiyyətdə fitnə-fəsad törətmələrinə yol verməməlidirlər.

6. Alimlər öz elm və bacarıqlarını elmi qiymətləndirməyi bacaran şəxslərin ixtiyarına qoymalı və bu işdə heç nəyi

onlardan əsirgəməməlidirlər. Allah-taala, Qur'ani-kərimdə bir neçə yerdə alimlərdən bildiklərini başqalarından gizlətməyəcəklərinə dair əhd-peyman alır.

Ali-Imran surəsinin 187-ci ayəsində buyurulur:

«Allah kitab əhlindən: Siz onu [kitabda olanları] gizlətməyib, insanlar üçün aydınlaşdırmalısınız!-deyə əhd aldığınız zaman.....».)

Başqa bir ayədə buyurulur:

«Kitabda [Tövratda] insanlara aşkar etdiyimiz dəlillərdən sonra göndərdiyimiz nişanələri və doğru yol göstərən ayələrimizi gizlədən şəxslər Allahın lə'nətinə düşər olar və bütün lə'nət edə bilənlər də onlara lə'nət oxuyar!»⁹⁰

İmam Məhəmməd Baqir (ə) bu haqda buyurur: «Elmin zəkati onun Allah bəndələrinə öyrədilməsidir».⁹¹

İmam Sadiq (ə) buyurur:

«Əli (ə)-ın kitabında deyilirdi: Allah-taala alimlərin nadanları öz elmlərilə bəhrələndirmədən, onlardan [nadanlardan] elmə yiyələnmələri üçün əhd-peyman almır. Çünki elm cəhalət və nadanlıqdan əvvəl yaranmışdır».

7. Alimlərin üzərinə düşən digər vəzifələrdən biri də həqiqəti gizlətməmələridir. Camaat - «biz bu həqiqəti bilmədik və bizi bundan agah edən şəxs də olmadı» - deməsin deyə, müəllim və alimlər həqiqəti olduğu kimi onlara çatdırmalı və üzərlərinə düşən vəzifəsini layiqincə yerinə yetirməlidirlər.

İslam dininin vacib etdiyi «Xeyirli işlərə də'vət, pisliklərdən çəkəndirmək» (əmr be mə'ruf və nəhy əz-munkər) kimi mühüm vəzifələrdən biri də məhz alimlərin üzərinə düşür. Hər bir mö'min şəxs ixtiyarında olan elmi mə'lumatlarla bu məsələyə xüsusi diqqət yetirməli və bununla bid'ətçilərin nüfuzunun qarşısını almalıdır.

⁹⁰ Bəqərə-159.

⁹¹ Elmin fəziləti.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Ümmətimin arasında bid'ət baş alıb getdikdə alimlər öz elmlərini aşkara çıxarıb həqiqəti kimsədən gizlətməməlidirlər. Belə etməyənlər Allahın lə'nətinə gələrlər».⁹²

Elm və tədris alimlərin işi olduğu üçün yaranmış bid'ətlərin qarşısını almaq da məhz onların üzərinə düşür.

Onlar haqq-ədalətin qorunub saxlanılmasında kimsəyə güzəştə getməməli, həqiqətin aşkara çıxarılmasında heç nədən çəkinməməlidirlər.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Tədris üçün səlahiyyətə malik olmaq, sözlə əməlin müvafiq olması, gözəl əxlaq, həqiqi elm adamlarını tanımaq, elmin yayılmasında və həqiqətin aşkara çıxarılmasında səxavət və şücaətli olmaq alimlərin digər xüsusiyyətlərindən hesab olunur.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Müəllim tədrisdən əvvəl nə kimi hazırlıqlar görməlidir?
2. Müəllim bütün elmi məsələləri hər bir tələbəyə açıqlamalıdır mı?
3. İmam Sadiq (ə) alimin hansı xüsusiyyətlərə malik olmasını vacib bilir?
4. Keçmiş alimlər tədris etməyə başlamazdan əvvəl əxlaqi məsələlərə [mə'nəvi saflığa] diqqət yetirmişlər?

⁹² Biharül-ənvar, 2-ci cild, Elm kitabı.

YEDDİNCİ DƏRS

MÜƏLLİMİN VƏZİFƏLƏRİ

1. Müəllimin üzərinə düşən ən başlıca vəzifə öz tələbələrini təcridən dini və əxlaqi təlimlərlə tanış edib onların elmi səviyyələrini artırmaqdan ibarətdir. Hər bir maddə öz xüsusiyyətinə uyğun olan qabda yerləşdiyi kimi, ilahi elmlər də sağlam əql və qəlblərdə yerləşər. Bunun üçün də müəllimlər öz tələbələrinə tədris etməzdən əvvəl, onları həqiqəti qəbul etməyə hazır etməlidirlər ki, elmin həqiqəti qarşısında təslim və təvazökar olsunlar. Yalnız belə bir şəraitdə tələbələr insani yüksəlişə nail ola bilərlər.

Bunun isə ən başlıca şərti tələbələrin niyyətlərinin saflaşdırılmasına köməklik göstərmələri və bu yolda onlara lazımı məsləhətlər vermələridir. Onlar çalışmalıdırlar ki, tərbiyə etdikləri tələbələrin niyyətləri saf və xalis olsun, onlar ilahi elm və mərifət dəryasında qərq olsunlar. Bunun üçün də müəllimlər hər şeydən əvvəl tələbələrinin mə'nəviyyətinə xüsusi diqqət yetirməli, fani dünyaya bel bağlamalarına yol verməməlidirlər. Hidayət yoluna qədəm qoymaları üçün onlarda elmə qarşı rəğbət hissi oyatmalı və elmin sirlərinə yol tapmaqda onlara kömək etməlidirlər.

2. Müəllimlər tələbələrdə rəğbət hissi oyatdıqdan sonra elmə yiyələnməyin fəzilətini və elmin həqiqi dəyərlərini onlara çatdırmalıdırlar. Onlara xatırlatmalıdırlar ki, yaradılış aləminin əzəmət və böyüklüyünü yalnız elm və təqva ilə birlikdə nail olduqdan sonra dərk edə bilərlər. Böyük elmi nailiyyətlər əldə etmiş, təqva və pərহizkarlıqla mə'nəvi saflığa nail olmuş bir çox dahi alimlərin həyatı tələbələri maraqlandırmaqda ən başlıca amil hesab oluna bilər.

3. Müəllim-tələbə münasibətləri islam qardaşlıq tərzi-təfəkkürü əsasında formalaşmalıdır. Müəllim öz doğma övladına qarşı necə mehriban olursa, tələbələrinə qarşı da bir o qədər

qayğıkeş olmalıdır. Özü üçün istədiklərini onlara da arzu etməli, özünə rəva bilmədiyi şeyləri onlara da rəva bilməməlidir.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Sevdiyiniz şeyləri müsəlman qardaşlarınıza arzu etməyincə, qəlblərinizə iman yol tapmayacaqdır».⁹³

Deməli, müəllim öz tələbələrini sevdiyi şeylərə sövq etməli və özünə rəva bilmədiyi şeylərdən çəkəndirməyə çalışmalıdır.

4. Müəllim öz tələbələrini haram şeylərdən və xoşagəlməz xüsusiyyətlərdən çəkəndirməyə çalışmalıdır. Onlara olunan tövsiyələr ilk mərhələdə olduqca mülayim və məntiqi olmalıdır. Çünki sərt davranış onları nəinki günahdan çəkəndirməyəcək, əksinə, günah və harama meyl etmələrinə səbəb olacaqdır.

Allah-taala Musa (ə)-la Harun (ə)-ı Fir'onun yanına göndərərkən onunla mülayim danışmağı əmr edir:

«Onunla yumşaq danışın. Bəlkə öyüd-nəsihət qəbul etsin, yaxud [Rəbbindən] qorxsun!»⁹⁴

Mülayim rəftarla tələbələrin günaha düşər olmalarının qarşısını almaq mümkün olmadıqda, şübhəsiz ki, ciddi tədbirlərə əl atmalı və lazım gəldikdə cəzalandırmaqdan belə çəkinməməlidir. Bu da bir nəticə vermədikdə, başqalarına mənfi tə'sir göstərməsinlər deyər, onları təhsil mühitindən uzaqlaşdırılmalıdırlar.

5. Müəllimlər şagirdlərin qarşısında qürur və təkəbbürlüyə yol vermədən son dərəcə təvazökar olmalıdırlar. Yalnız belə bir şəraitdə müəllimlə tələbələr arasında səmimi münasibətlər yaranar və tələbələr müəllimlərin onlara etdikləri tövsiyələrdən faydalana bilirlər. Eyni zamanda müəllimlər şagirdlərin zəif xüsusiyyətlərindən agah olub onların aradan qaldırılmasında müvafiq tədbirlərə əl ata bilirlər. Şüəra surəsinin 215-ci ayəsində Allah-taala Peyğəmbərə (s) əmr edərək buyurur:

«Sənə tabe olan mö'minləri qanadın altına al! [Onlarla yumşaq davran, nəzakətlə rəftar et, köməklərinə çat!]]»

⁹³ Səhih Buxari, 1-ci cild, İman kitabı.

⁹⁴ Ta-ha-44.

Deməli, müəllim öz tələbələri ilə səmimi münasibətdə olub onlarla gözəl davranmalıdır. Tələbələr müəllimlərin onlara qarşı səmimi münasibət bəslədiyini görüb onun məcburiyyət üzündən deyil, elmə olan meyl və maraq üzündən tədris etdiyinə şahidi olacaqlar.

Müəllim tələbələrinə qarşı son dərəcə qayğıkeş və mehriban olmalıdır. Onların hər birinin adını yadında saxlamalı, dərstdə iştirak etməyənlərdən hal-əhval tutub çətinliklərinin aradan qaldırılmasında kömək etməlidir. Beləliklə, müəllimlə tələbələr arasındakı münasibətlər daha da yaxşılaşır və nəticədə müəllim, üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən gəlməkdə daha müvəffəq olur. Eyni zamanda elm və müəllimə olan hörmət daha da güclənir və tələbələr müəllimlərinin qədrini daha çox bilməyə başlayırlar.

6. Müəllim izah etdiyi mövzuları tələbələrin istə'dad və bacarıqlarına müvafiq olaraq anlatmağa çalışmalıdır. Müqəddimə və sadə mətləblər haqda ilkin mə'lumatlar vermədən, dərk olunması ağır olan mövzular haqda söhbət açmaq şagirdlərin biliklərinin artmasına deyil, əksinə, onların elm və təhsildən uzaq düşmələrinə səbəb olur. Müəllim tələbələrin suallarına cavab verdikdə də bu məsələyə diqqət yetirməlidir. Suallara verilən cavablarda da müqəddiməyə ehtiyac duyduqda belə, dərhal cavab verməməli, onlarda ibtidai mə'lumatların əsasını qoymağa çalışmalıdır. Çünki başa düşülməsi ağır olan mətləblər bir çox hallarda sual verən şagirdi daha da ağır şəraitə salır.

Müəllim tədris etdiyi mətləblərin tərtib və ardıcılığına riayət etməlidir. Bu məsələni onlara etdiyi əxlaqi tövsiyələrində də nəzərə almalıdır. O, hər şeydən əvvəl tələbələri vacib və zəruri (istər şər'i olsun, istərsə də ictimai) məsələlərə sövq etməli, daha sonra bir o qədər də zəruri olmayan məsələlər haqda lazımi mə'lumatlar verməlidir.

7. Müəllim tələbələrin əhval-ruhiyyələrinin artmasına çalışmalı və onların həyatın bütün sahələrində, o cümlədən elm və təhsildə uğur qazancaqlarına ümidvar etməlidir. Eyni zamanda

onların ruhdan düşmələrinə və mə'nəvi sarsıntı keçirmələrinə səbəb olacaq heç bir şey deməməlidir. Məsələn, tələbə dərslərin zamanı hər hansı bir mətləbi düzgün bəyan edə bilmədikdə müəllim səbr və təmkinlə onun səhvini düzəltməli, danlaq və yersiz xəbərdarlıqlarla tələbə yoldaşlarının qarşısında alçalmasıdır.

8. Müəllim tələbələrini elmi mübahisələrə, sual-cavaba, sinifdə daha fəal olan qabaqcıl tələbələrə qarşı ehtiramla yanaşmağa sövq etməlidir. Həmçinin tələbələrin mübahisə zamanı yeni fikirlər irəli sürmələrini və məntiqi iradlarını nəzərə alıb onları bu işdə daha da fəal olmağa həvəsləndirməlidir. Tələbələrin mə'lumat dairələrini daha da genişləndirmək üçün onlara əlavə mə'lumatlar verməli və bu işdə onların özlərinin də fəaliyyət göstərmələrinə lazımi şərait yaratmalıdır.

9. Müəllim tələbələr arasında bərabərliyə xüsusi diqqət yetirməlidir. Dərs zamanı sorğu-sual etdikdə onların arasında fərq qoymamalıdır. Onlara istə'dad və bacarıqlarını büruzə verməyə və elmi səviyyələrini artırmağa köməklik göstərməlidir. Tələbə eyni səviyyədə davranmalı, lakin daha fəal və zərik tələbələrin zəhmətini isə lazımınca qiymətləndirməyi bacarmalıdır. Müəllim fəal tələbələrə xüsusi diqqət yetirməli və onları başqalarından daha çox sevməlidir və bunu nə üçün belə etdiyini şagirdlərə anlatmağı bacarmalıdır. Əks təqdirdə, fəal tələbələrin dərslərdə olan meyli zəifləyəcək, tənbəl tələbələrin isə ədəbsizliklərinin daha da artmasına səbəb olacaqdır.

10. Müəllim yalnız öz ixtisasına uyğun olan fənləri tədris etməlidir. Əks təqdirdə, həm müəllim öz mövqeyini itirər, həm də tələbələr yanlış mə'lumatlar əldə etmiş olurlar.

Eyni zamanda müəllim yalnız öz ixtisasının əhəmiyyət kəsb etdiyini söyləməklə, digər fənlərə təhqir gözü ilə baxmamalıdır. Əlbəttə, bu məsələ islamın yasaq etdiyi fənlərə şamil olunmur.

11. Müəllim tələbələrin istə'dad və bacarıqları ilə tanış olduqdan sonra onları daha çox uğur qazana biləcəkləri fənlərə istiqamətləndirməli və kimlərdən dərslər almağı da tövsiyə etməlidir.

12. Tədris dövrü başa çatdıqdan sonra müəllim yeni tələbələrin təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olmalı və öz təhsilini başa vurmuş tələbələrin tədris etmələrinə lazımi şərait yaratmalıdır. Öz fəal tələbələrini tanıtdırmalı, elm sahiblərində onlara qarşı xoş fikir yaratmalıdır.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Tələbələri islam təlim-tərbiyəsi ilə tanış etmək, təqva və pərhiizkarlığa dəvət etmək, tələbələr arasında səmimi münasibətlər yaratmaq, təvazökar olmaq, onları daim ümid bəsləməyə kömək etmək, istedadlarını qiymətləndirməyi bacarmaq, tələbələr arasında insaf və ədalətə riayət etmək və onların elmi səviyyələrinin artırılmasına lazımi şərait yaratmaq müəllimin üzərinə düşən digər vəzifələrdən hesab olunur.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Tədris etməzdən əvvəl müəllim tələbələrin mə'nəvi saflığına nə üçün diqqət yetirməlidir?
2. Müəllimlə tələbələr arasındakı münasibətlər necə olmalıdır?
3. Müəllim dərs zamanı hansı qaydalara riayət etməlidir?
4. Tələbələrin istedad və bacarıqlarını çiçəkləndirməkdə müəllimin üzərinə nə kimi vəzifələr düşür?
5. Tələbələrin təhsil dövrü başa çatdıqdan sonra müəllimlərin üzərinə hansı vəzifələr düşür?

SƏKKİZİNCİ DƏRS

MÜƏLLİMİN SİNİFDƏ ÜZƏRİNƏ DÜŞƏN VƏZİFƏLƏR

1. Müəllim dərsə gəldiyi zaman tam hazırlıqlı olmalıdır. Paltarlarının və bədəninin təmizliyinə xüsusi diqqət yetirməlidir. Geyindiği paltarlar sadə və səliqəli olmalıdır. Lakin bu, heç də o demək deyil ki, olduqca bahalı paltarlar geyinib başqalarını özünə cəlb etmiş olsun. Müəllim hər şeydən əvvəl öz şəxsiyyətini qoruyub saxlamağı bacarmalı və tələbələrinə nüsxə və nümunə olmalıdır.

2. Yaxşı olar ki, mənzildən çıxan zaman Peyğəmbərin (s) tövsiyə etdiyi bu duanı oxusun: «İlahi, kimsəni [haqq] yoldan azdırmaqdan, yolumu azmaqdan, bədrəyib-bədrətməkdən, kimsənin haqqını tapdayıb və kimsənin mənim haqqımı taptamasından, kimsəni nadanlığa sövq etməkdən və özümün nadanlığa düşər olmağımdan Sənə pənah gətirirəm. İlahi! Sənə yaxın olan bəndələrin əziz olurlar. Sənə sitayiş etmək olduqca böyük və əzəmətlidir və Səndən başqa ibadət olunəsi varlıq yoxdur».⁹⁵

Sonra bunları demək daha yaxşı olar: «Allahın adı ilə! Allah mənə kifayət edir. Ona təvəkkül etdim. Ondan böyük və əzəmətli qüdrət sahibi yoxdur. O, böyük və uca olan Allahdır. İlahi! Qəlbimi imanla doldur və haqqı dilimə gətir».⁹⁶

3. Müəllim sinifə girdiyi zaman tələbələrə salam verib, gülər üzlə onlarla hal-əhval tutmalıdır. O, özünün müəllimlik əxlaq və davranışını dərslərin əvvəlindən sonunadək qoruyub saxlamağa çalışmalıdır. Dərs boyu tələbələrin diqqətini özünə cəlb etməli, tələbələrin dərslərdən yayınmalarına yol verməməlidir. Dərsin gedişatını tam ələ almalı, tələbələri diqqət mərkəzində saxlamaq üçün sinifdə özünə münasib bir yer seçməlidir.

⁹⁵ Sünəni Əbi-Davud, 4-cü cild, 5094-cü hədis.

⁹⁶ Yenə orada, 5095-ci hədis.

4. Dərsi Allahın adı ilə başlayıb Ona həmd və səna etməklə başa vurmalıdır ki, bu xüsusiyyət tələbələrdə də adət halına çevrilsin. Əxlaq alimləri müəllimlərə tövsiyə etmişlər ki, dərsə başlamazdan əvvəl hətta iki rük'ət namaz qılıb Allah-taaladan bu işdə onlara kömək etməsini diləsinlər. Bütün bunlar tələbələrin dərsə olan əlaqələrini daha da artırır və təhsilə daha böyük əhəmiyyət verib, niyyət saflığı və Allah Rzasına nail olmağa böyük köməklik göstərir.

5. Müəllimin tədris üsulu elə olmalıdır ki, tələbələr onun öz dediklərini qəbul etdiyinə yəqinlik hasil etsinlər. Əks təqdirdə, müəllimin dediklərinə nəinki əməl olunmayacaq, tələbələrə heç bir müsbət tə'sir də göstərməyəcəkdir. Bunun üçün də müəllim dərsin gedişatına ciddi yanaşmalı, yersiz zarafat və əyləncələrə yol verməməlidir. Lakin ciddilik dedikdə heç də müəllimin şagirdlərə soyuq münasibət bəsləyib onlara qarşı amansız olması nəzərdə tutulmur. Müəllim daim dərsin gedişatına nəzarət etməli və şagirdlərin dərsdən yayınmalarına yol verməməlidir. Onlarda yorğunluq hiss etdikdə əhval-ruhiyyələrinin yüksəldilməsi üçün qısa və mə'nalı zarafatla yorğunluqlarının aradan qaldırılmasına çalışmalıdır. Lakin zarafat etdikdə də ifrata varıb dərsin pozulmasına yol verməməlidir. Əks təqdirdə, müəllim sinfi idarə etməyə qadir olmayacaqdır.

6. Müəllimin özünəməxsus tədris üsulu olmalı, tələbələrə, tədris edəcəyi kitablar haqda əvvəlcədən mə'lumat verməlidir.

Nəzərdə tutduğu mövzunu izah etməzdən əvvəl tələbələrin istə'dad və bacarıqlarını, həmçinin onların elmi səviyyələrini nəzərə almalıdır. Birinci dərs günü ilk tanışlıqdan sonra öz tədris üsulu, həmçinin tədris etdiyi fənnin müsbət cəhətləri haqda tələbələrə ümumi mə'lumat verməlidir.

7. Müəllim, haqqında söhbət açdığı mövzunu çox uzatmamalı və dərsin gedişatını yorucu etməməlidir. Dərsi izah edərkən mətləbin təkrarına və uzadılmasına yol verməməli və tələbələr özlərini iclasda deyil, dərsdə hiss etməlidirlər. Eyni zamanda mətləbi o qədər də ixtisara salmamalıdır ki, tələbələr dərsi

qavramaqda çətinlik çəkmiş olsunlar. Bir sözlə, mətləbi nə həddindən artıq uzatmalı, nə də ixtisara salmalıdır. Lakin bə'zən əxlaqi və tərbiyəvi məsələlərin ətraflı izah olunmasına ehtiyac duyulur. Şagirdlərin dərsi yaxşı qavraması üçün belə mövzular bir neçə dəfə təkrar olunmalı və ya əlavə olaraq xatırlanmalıdır.

8. Müəllim öz dərs üslubunda, dərsin vaxt və keçirilməsində tələbələrin istək və təkliflərini nəzərə almalıdır. Ən qısa müddət ərzində tələbələr dərstdən mümkün qədər çox bəhrələnməlidirlər. Müəllim dərs zamanı nə səsini həddindən artıq ucaltmalı, nə də tələbələrin eşidə bilməyəcəkləri qədər asta danışmalıdır.

9. Müəllim tələbələrin səs-küyünün qarşısını almalı və dərsin öz axarından çıxmasına, özünün və digər fəal tələbələrin narahatçılığına yol verməməlidir. Əks təqdirdə, sinfin nizam-intizamı pozulacaq və sinfə nəzarət etmək mümkün olmayacaqdır.

10. Sinfin nizam-intizamını qoruduğu zaman tələbələri inzibati qayda-qanunlara riayət etməyə, bir-birinə qarşı hörmətlə yanaşmağa sövq etməlidir. Həmçinin onlarda ictimai-əxlaqi məs'uliyyət hisslərini gücləndirməyə və ictimai həyata hazır olmağa kömək etməlidir.

11. Müəllim tələbələrin verdikləri suallara təmkinlə cavab verməli və onları qane etməyə çalışmalıdır. Çünki suallar bə'zən tələbələr tərəfindən şəxsiqərəzlik və ya müxtəlif səbəblər üzündən verilir. Bə'ziləri müəllimin elmi səviyyəsini yoxlamaq, bə'ziləri də dərsin gedişatına mane olmaq məqsədilə qeyri-məntiqi suallara əl atırlar. Lakin bir çox hallarda suallar maraq və ya şübhəni aradan qaldırmaq məqsədilə verilir. Bə'zi hallarda tələbələr öz fikirlərini çatdırmağa qadir olmadıqları üçün verdikləri sualları lazımı qaydada açıqlaya bilmirlər. Bunun üçün də şübhəli ifadələrdən istifadə edirlər. Bu kimi hallarda müəllim tam soyuqqanlılıqla tələbələrin verdikləri bütün suallara məntiqi cavab verib qərəzli sualların qarşısını almalı, eyni zamanda öz müəllimlik şəxsiyyətini qorumağa çalışmalıdır.

12. Müəllim verilən sualların cavabını bilmədikdə, müxtəlif fikirlər irəli sürmədən cəsarətlə - «bilmirəm» - deməlidir.

Əli (ə) bu haqda buyurur: «Sizdən bilmədiyiniz şeylər haqda soruşduqda qaçmağa çalışın». Səhabə - «Necə qaçaq?» - soruşduqda, buyurur: «Deyin ki, Allah hər şeydən agahdır».⁹⁷

İmam Məhəmməd Baqir (ə) buyurur: «Bildiyiniz şey haqda danışın, bilmədiyiniz şeylər haqda - «Allah hər şeydən agahdır!» - deyin. Həqiqətən bir şəxs Qur'an ayələrinin birinin anlamını yanlış bəyan edərsə, yerlə göy arası qədər süquta uğrayar».⁹⁸

Bə'ziləri belə güman edirlər ki, «bilmirəm» deməklə onların elmi məqamına xələl gələcəkdir. Lakin həqiqət bunun tam əksinədir. Tələbələr müəllimin bilmədiyini e'tiraf etdiyini gördükdə tədris etdiyi fənnə daha arxayınlıqla yanaşıb bunu müəllimin təqva və imanından irəli gəldiyini hesab edəcəklər. Bunu da nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, bütün insanların elmi səviyyəsi məhdud və naqisdir. Belə ki, bütün elmlərə yiyələnən bir şəxs tapmaq sadəcə olaraq qeyri-mümkündür. Deməli, bizim bə'zi sualların cavabını bilmədiyimizi e'tiraf etməyimiz tamamilə təbii bir haldır. Verilən suallara heç bir məntiqə əsaslanmayan cavab verdikdə isə, tələbələrdə istər-istəməz müəllimə qarşı şübhə hissi yaranır. Alimlərdən biri bu haqda deyir: «Bilmirəm» deməyi öyrəndikdə başqalarının həmin mətləbdən agah etmələri sənə nəsis olacaqdır. Nəhayət elə bir həddə çatacaqsan ki, cəsarətlə «bilmirəm!» deyəcəksən.

13. Müəllim dərsi qurtarmazdan əvvəl keçdiyi dərslə bir daha qayıtmalı və onu xülasə və yığcam şəkildə yekunlaşdırmalıdır. Əgər hər hansı bir mətləbi unudub və ya ətraflı izah etməyibsə, yenidən həmin mətləbə qayıdıb təkmilləşdirməyə və tələbələri maraqlandıran suallara cavab verməlidir. İctər tələbələr, istərsə də müəllim özü səhvə yol verdikdə dərhal bunun aradan qaldırılmasına cəhd etməli və tələbələrdən təvazökarlıqla səhvə

⁹⁷ Sünəni Darmi, 1-ci cild.

⁹⁸ Üsuli-kafi, 1-ci cild, Elmin fəziləti.

yol verdiyi üçün üzr istəməlidir. Bu, müəllimin nəinki tələbələrin gözündən düşməsinə, əksinə, onların nəzərində daha da ucalmasına səbəb olur.

14. İslam alimləri dərslərin sonunda tələbələrə əxlaqi və tərbiyəvi tövsiyələr etməyə xüsusi diqqət yetirmişlər. Onların fikrincə, elm yalnız mə'nəvi saflıqla əldə oluna bilər.

15. Dərs başa çatdıqdan sonra müəllim tələbələrin fikirlərini irəli sürməyə və onları maraqlandıran bütün suallara cavab verməyə xüsusi vaxt ayırmalıdır. Bunun üçün də dərs otağını tərk etməyə tələsməməlidir. Eyni zamanda dərsdə iştirak etmək istəməyən tələbələrə də sinifdən xaric olmağa mane olmamalıdır.

16. Daha yaxşı olar ki, müəllim, dərsləri Allaha şükr və səna etməklə başa vursun. Peyğəmbər (s) səhabələri maraqlandıran suallara cavab verib qurtardıqdan sonra belə dua edərdi: «İlahi! Səhv və ya bilərəkdən düçar olduğumuz günahlarımızı bizlərə bağışla. Gizlətdiyimiz və ya aşkara çıxardığımız səhvlərimizi bağışla! İlahi! Hər şeyi tezləşdirən və ya təxirə salan Sənsən. Səndən başqa ibadət olunası bir varlıq yoxdur».

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Səliqə və təmizliyə riayət etmək, dərsə gedərkən bə'zi duaların oxunması, dərsdə iştirak edən tələbələrlə salamlaşmaq, dərsləri Allahın adı ilə başlayıb, Allaha həmd və səna etməklə başa vurmaq tədris zamanı riayət olunması lazım olan məsələlərdəndir. Münasib və düzgün tədris üsulunun seçilməsi, mətləbin həddindən artıq uzadılmaması, tələbələrin fikir və mülahizələrinin nəzərə alınması, sinifdə nizam-intizamın qorunması, bilmədiyi şeylərə e'tiraf etmək, tələbələrin sorğu-suallarına təmkinlə məntiqi cavablar vermək və dərslərin sonunda yetkin nəticəyə gəlmək tədris zamanı müəllimin üzərinə düşən vəzifələrdən hesab olunur.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Müəllim dərsə başlamazdan əvvəl nə kimi qaydalara riayət etməlidir?
2. Müəllim nə üçün tələbələrin mübahisələrinin qarşısını almalıdır?
3. Bilmədiyi mətləblərlə qarşılaşdıqda müəllimin üzərinə nə kimi vəzifələr düşür?
4. Müəllimin dərsi necə başlamalı və necə başa vurmali olduğunu izah edin.

DOQQUZUNCU DƏRS

TƏLƏBƏLƏRİN ÜZƏRİNƏ DÜŞƏN VƏZİFƏLƏR

Ötən dərslərdən müəllimin üzərinə üç əsaslı vəzifə düşdüüyü bəlli oldu. İndi isə tələbələrin üzərinə düşən üç əsaslı vəzifə haqda danışmaq istəyirik:

1. Tələbələrin özünə aid olan vəzifələr;
2. Tələbələrin müəllimə qarşı olan vəzifələri;
3. Tələbələrin sinifdə üzərinə düşən vəzifələr.

Bunu da qeyd edək ki, yataqxanalarda müvəqqəti məskunlaşmış tələbələrin də riayət etmələri zəruri olan bəzi vəzifələr vardır. Bu və növbəti dərslərimizdə bütün bu məsələlər haqda ətraflı söhbət açacağıq.

TƏLƏBƏLƏRİN ÖZÜNƏ AID OLAN VƏZİFƏLƏR

1. Tələbələr təhsilə başlamazdan əvvəl özlərini müxtəlif elmlərə yiyələnməyə hazırlamalıdırlar. Bunun üçün də onlar hər şeydən əvvəl mə'nəvi saflığa xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Əkindən əvvəl yerin şumlanması zəruri olduğu kimi, elm və təhsilə başlamazdan əvvəl də insanın mə'nəvi saflığa və əxlaqi dəyərlərə yiyələnməsi ən ümdə məsələlərdən biri hesab olunur. Çünki islam maarifi yalnız pak qəlblərdə özünə yer tapır. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «İncanın cismində elə bir üzv vardır ki, əgər sağlam olarsa, bütün bədən sağlam olar, korlanarsa, bütün bədəni zəiflədib aradan aparar. Bilin ki, həmin bədən üzvü qəlbdir».⁹⁹

Müsəlman əxlaq alimləri hafizə zəifliyinin aradan qaldırılması üçün pərhişkarlığı və günahdan çəkinməyi tövsiyə etmişlər. Çünki ruhi aludəlik islam elm və maarifinə yiyələnməyə böyük maneəçilik törədir. Bunun üçün də elmə yiyələnmək istəyən

⁹⁹ Səhih Buxari, 1-ci cild, İman kitabı.

şəxslər təhsilə başlamazdan əvvəl mə'nəvi və ruhi saflığa böyük diqqət yetirməli və itaətsizlik üzündən günaha düşər olmalarına yol verməməlidirlər.

2. Tələbələr elm və təhsil üçün münasib olan əcnclik illərini mə'nəsiz məşğuliyyətlə keçirməməlidirlər. Çünki insanın əhval-ruhiyyəsi onun əcnclik dövründə daha da fəal olur. Həmçinin ictimai və şəxsi məs'ulyyətlər adətən zehni məşğuliyyətlərə səbəb olacaq həddə olmur. Bunun üçün də əcnclik illərində elm və təhsillə məşğul olmağa daha çox imkan yaranır.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə deyilir: «Kiçik yaşlarında öyrənilən elm daş üzərinə yonulan yazıya, qocalıqda öyrənilən elm isə su üzərində yazılan yazıya bənzəyir».¹⁰⁰

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, insan yaşa dolduqca onun cismi və zehni qabiliyyəti zəifləyib azalmağa doğru gedir. Yasin surəsinin 68-ci ayəsində deyilir: **«Hər kəsə uzun ömür versək, onu xilqətcə dəyişib tərsinə çevirərik [qüvvəsini alar, gözünün nurunu aparar, hafizəsini zəiflədib bildiklərini unutdurar, özünü də uşaq kimi edərik]...»**

İncan yaşa dolduqca elm və təhsilə lazım olan şərait məhdudlaşır və elmə yiyələnmək olduqca çətinləşir. Kiçik yaşlarında elmə yiyələndikdə isə insanın əhval-ruhiyyəsi yaşa dolduqca da ona elmi fəaliyyətlərini davam etməyə imkan verir. Lakin kiçik yaşlarından elm və təhsildən uzaq düşdükdə, bir çox hallarda yaş həddi ötdükdə elmə yiyələnmək olduqca çətin olur. Hərçənd istənilən yaş həddində elmə yiyələnmək heç də qeyri-mümkün deyil. Belə ki, tarixə nəzər saldıqda orta yaşlarında elm və təhsilə başlayan və bu yolda ağır zəhmətlərə qatlaşan və nəticədə böyük nailiyyətlər əldə edən şəxslərin şahidi oluruq. İslam dünyasının dahi alimlərindən olan Səkkakini buna misal çəkmək olar.

3. Elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər imkan daxilində onları elmi fəaliyyətlərdən uzaqlaşdıran məşğuliyyətlərdən uzaq

¹⁰⁰ Cameüs-səqir, 2-ci cild, mim hərfi.

olmağa çalışmalıdırlar. Çünki daim yemək, geyim, məskən, gəzinti, qazanc və bu kimi şeylər haqda düşündükdə elm və təhsil üçün düşünüb-daşınmağa onda nə vaxt qalır, nə də maraq. Elm rifah, naz-ne'mətlə dolu olan həyatla deyil, yalnız səbr və təmkinlik, müvəqqəti ləzzətlərə göz yummaqla əldə olunur.

4. Elm adamları onları elm və təhsildən uzaqlaşdırıb mə'nasız əyləncələrə sürükləyən şəxslərdən uzaq olmağa və elmi fəaliyyətlərə sövq edən və bu işdə onlara köməklik edən şəxslərlə ünsiyyətdə olmağa çalışmalıdırlar.

5. Elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər öz məqçədlərinə çatmaq üçün mətin və vüqarlı olmalıdırlar. Yalnız belə olduqda insan yüksək elmi məqamlara nail ola bilər. Çünki kiçik elmi dərəcələrə qane olmaq insana elm və təhsildə böyük maneələr yaradır və insan adətən istəyindən azına nail olur. Onun arzuları isə əldə etdiklərindən daha çox olur. Bunun üçün də böyük elmi dərəcələrə nail olmaq istəyən hər bir şəxs bu yolda əzab-əziyyətlərə qatlaşmalı olur, lakin bə'zən məqsədinə çata bilmir. Məqçədi kiçik elmi dərəcələr olan şəxslər isə çox az hallarda buna nail ola bilirlər.

6. Elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər elmi mətləblərə böyük həvəs və maraqla yanaşmalı, hər hansı bir şəraitdə yeni elmi mətləblərlə qarşılaşdıqda tənbellik etmədən onun öyrənilməsinə can atmalıdırlar.

7. Elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər yiyələndikləri elmə ağıl və məntiqlə yanaşmalı, dərsin öyrənilməsində düzgün üsul seçməli və ibtidai məsələlərlə tanış olmadan çətin mövzulara girişməməlidirlər. Müqəddəimə ilə tanış olmadan yüksək səviyyəli mövzuları mütalie etmək olduqca səhv və heç bir müsbət nəticə verməyən bir üsuldur. Lakin təəssüflər olsun ki, bə'ziləri başqalarının yanında iftixar hissi keçirsinlər deyər, belə bir yanlış üsula əl atırlar.

TƏLƏBƏ İLƏ MÜƏLLİM ARASINDA QARŞILIQLI MÜNASİBƏT

1. Bu barədə tələbələrin üzərinə düşən ən başlıca vəzifə özlərinə elm və əxlaqi səviyyəsi yüksək olan müəllim və mütəxəssisləri seçmələridir. Müəllimin tələbələrin təlim-tərbiyəsində qoyduğu tə'sirə nəzər salsaq, bunun əhəmiyyətini daha yaxından dərk etmiş olacağıq. Təlim-tərbiyəmizin və mə'nəviyyatımızın saflığını hər hansı bir müəllimin ixtiyarına qoyuruqsa, hər şeydən əvvəl tərbiyə aldığımız müəllimin təqva və davranışına, elmi səviyyəsinin hansı dərəcədə olduğuna diqqət yetirməliyik. Çünki müəllim öz elmi mə'lumatlarını mö'təbər mənbələrdən əldə etməli və masa arxasında oturmağa xatir yalnız bir neçə kitab mütaliə etməklə kifayətlənməməlidir.

2. Tələbə müəllimini öz doğma atası, hətta ondan da üstün hesab etməlidir. Çünki ata adətən övladının cismi tərbiyəsi ilə məşğul olur. Müəllim isə onun ruhi tərbiyəsini öz öhdəsinə götürür. Bunun üçün də müəllimin hüququnu qorumaq hər bir tələbə üçün vacib və zəruridir.

İmam Zeynəlabidin (ə) bu haqda buyurur: «Təhsil aldığınız şəxslərə ehtiramla yanaşın. Onların dediklərini diqqətlə dinləyin, iştirak etdiyiniz məclislərdə onlara tə'zim edin. Səsinizi onların səmindən ucaltmayın, ona sual verildikdə qənaətbəxş cavab verməyincə qabaqlamağa can atmayın. Onun yanında kimsə ilə söhbət və kiminsə qeybətini etməyin. Sizin yanınızda onun haqda xoşagəlməz sözlər söylənilərsə, onu müdafiə etməyə çalışın. Çatışmazlıqlarına göz yumub müsbət xüsusiyyətlərini üzə çıxarın. Onlarla düşmənçilik edən şəxslərlə ünsiyyətdə olmayın və onun dostları ilə düşmənçilik etməyin. Əgər bunlara riayət etsəniz, O böyük Allahın mələkləri şəhadət verəcəklər ki, onun haqqını ödəmiş və tədris etdiyi elmi camaata xatir deyil, Allaha xatir öyrənmisiniz».¹⁰¹

3. Tələbələr müəllimlərinin qarşısında təvazökar olmalıdırlar. Bu xüsusiyyət digər alimlərin qarşısında edilən təvazökarlıqdan

¹⁰¹ Mən la yəhzərul fəqih, 2-ci cild, 1424-cü hədis.

daha artıq olmalıdır. Çünki o, öz elmi ilə yanaşı müəllimlik məqamına da yiyələnir. Tələbə müəlliminin qarşısında təvazökarlıq edərsə, onun haqqını ödəməklə yanaşı elmindən də kifayət qədər bəhrələnməmiş olur.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Elmə yiyələnin və ona xatir vüqar və təmkinliyi öyrənin. Təhsil aldığınız şəxslərin qarşısında da təvazökar olun».¹⁰²

4. Tələbələrin üzərinə düşən vəzifələrdən biri də öz rəylərini müəllimin rəyindən üstün tutub onun səhv və nəyisə bilməməsində ittiham etməməsidir. Tələbələr imkan daxilində öz rəylərinin səhv, müəllimin rəyinin isə doğru və düzgün olduğunu hesab etməlidirlər. Belə bir rəftar həm müəllimə olan ehtiramına, həm də həqiqətin aşkara çıxmasına səbəb olur. Hətta müəllimin səhvə yol verdiyi tələbəyə mə'lum olduqda belə, bunu dərhal tələbələrin qarşısında aşkara çıxarmamalıdır. Alimlərin bir çoxu müxtəlif elmi məsələlərdə müəllimlərinin nəzərləri ilə müvafiq olmadıqda belə, onlar sağ olduqları son günədek öz fikirlərini bildirməkdən çəkinmişlər.

5. Tələbə müəlliminə qarşı hörmətlə yanaşmalı və onu şə'ninə layiq olan ad və təxəllüslərlə çağırmalıdır. Yazı və ya çıxışlarında müəlliminin adını çəkəndə onu hörmət və ehtiramla yad etməlidir.

6. Tələbələr müəllimi sağ ikən qədrini bilməli, etdiyi nəsihətlərə qulaq asıb gündəlik işlərində ona kömək əlini uzatmalıdır. Dünyasını dəyişdikdə isə onun adına xeyirxah işlər görüb, dualarında Allah-taaladan bağışlanmasını diləməlidir.

7. Tələbələr sinfin ən yaxşı yerində müəllimə yer təklif etməli, onunla ədəblə davranıb söhbət etməlidirlər. Müəllimə müraciət etdikdə ən gözəl ifadələrdən istifadə edib hörmət və ehtiramını saxlamağa çalışmalıdırlar.

8. Diqqət yetirmək lazımdır ki, müəllimin dərsə olan səy və çalışqanlığı tələbələrin təhsilə olan həvəslərindən irəli gəlir.

¹⁰² Kənzül-ümmal, xəbər 28717.

Bunun üçün də tələbələr təhsilə böyük həvəs göstərib öz fəaliyyətləri ilə dərsin gedişatını canlandırmalıdırlar.

9. Müəllim səhvə yol verdikdə tələbələr sanki bunu hiss etməyib onun başqalarının yanında rüsvay olmasına yol verməməlidirlər. Müəllimin geyimində eyb və nöqsan olduqda (məsələn, düyməsi açıq olduqda), təklikdə müraciət edərək, ədəblə xəbərdarlıq etmək lazımdır.

10. Tələbələr müəllimin narahatçılığına səbəb olan şeylərə yol verməməlidirlər. Elmi fəaliyyətlərlə, şəxsi və ailə məsələləri ilə məşğul olarkən vaxtını almamalı və yalnız qəbul üçün ayırdığı vaxtlarda müraciət etməlidirlər.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Elm və təhsilə hazırlıqlı olmaq, əcnəlik dövründən səmərəli istifadə etmək, zehni məşğuliyyətləri azaltmaq, yüksək elmi dərəcələrə nail olmaq haqda düşünmək, elm və təhsilə yiyələndikdə düzgün üsullardan istifadə etmək, elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslərin təhsildən əvvəl diqqət yetirmələri zəruri olan məsələlərdəndir.

Tələbələrin üzərinə düşən ən ümdə vəzifələrdən biri də elm və əxlaqi səviyyəsi yüksək olan şəxsiyyətlərdən dərslər almaq, müəllimə ata gözü ilə baxıb ona hörmətlə yanaşmaq və onun qarşısında təvazökar olub zəhmətini layiqincə qiymətləndirməkdən ibarətdir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Elm və təhsil üçün hazırlığa necə nail olmaq olar?
2. Elm və təhsillə məşğul olmaq üçün hansı dövr daha münasib hesab olunur?
3. Elm və təhsillə məşğul olduqda nə kimi şeylərdən çəkinmək lazımdır?
4. Müəllim seçdikdə onun hansı xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmək lazımdır?

5. Müəllimin tələbənin üzərində olan hüququnu izah edin.

6. Tələbə müəllimə qarşı nə kimi əxlaqi xüsusiyyətlərə yiyələnməlidir?

ONUNCU DƏRS

TƏLƏBƏLƏRİN ÜZƏRİNƏ DÜŞƏN VƏZİFƏLƏR

TƏLƏBƏLƏRİN DƏRS ZAMANI ÜZƏRİNƏ DÜŞƏN VƏZİFƏLƏR

1. Müsəlman əxlaq alimləri Qur'anın iki böyük xüsusiyyətini nəzərə alaraq tələbələrə bu ilahi kəlamın oxunub həfz olunmasını tövsiyə etmişlər. Əvvəla ona görə ki, Qur'an bütün elmlərin mənbə və mənsəyidir. Bunun üçün də Qur'anla tanışlıq olmadan əldə olunan bütün elmlər naqisdir. Digər tərəfdən də Qur'an ömür və təhsilə bərəkət, qəlblərə saflıq, təravət bəxş edir və tələbələrdə elm və təhsilə rəğbət hissi yaradır.

2. Tələbələr öz istə'dad və bacarıqlarına uyğun elmlərə yiyələnməlidirlər. Əlbəttə, insan elm yolunda nə qədər fəal olarsa, elm dairəsi bir o qədər genişlənər və daha çox elmi mə'lumatlara nail olar.

3. Tələbələr düzgün təhsil üsulu seçdikdən sonra elmi məşğələlərə can atmalı və bütün bunlarla yanaşı yiyələndikləri elmin nə dərəcədə əsaslı və mö'təbər olduğuna diqqət yetirməlidirlər. Çünki yanlış üsuldən istifadə etdikdə öyrənilən əsassız mətləblərin islah olunması olduqca çətin və bir çox hallarda isə qeyri-mümkün olur.

4. Tələbələr vaxtlarından səmərəli istifadə etmək üçün özlərinə müəyyən proqram tərtib etməlidirlər. Əks təqdirdə, üzərinə düşən vəzifənin mə's'uliyyətini unudacaq, həyatının nəzmi tamamilə pozulacaqdır. Bə'zən tələbələr özləri üçün müəyyən proqram tərtib etmədiklərinə görə gecə-gündüz işləyir, nəticədə işlərinin bir çoxunun yerinə yetirmədiklərindən ağah olurlar.

5. Yaxşı olar ki, tələbələr öz mütaliələrini səhər vaxtına salsınlar. Çünki buna həm havanın saflığı, həm də cismi hazırlıq imkan verir.

6. Dərsə girməzdən əvvəl tələbələr dərs üçün tam hazır vəziyyətdə olmalıdırlar. Əhval-ruhiyyənin yüksək olması üçün bir qədər idman edilməli, bədən və paltarının təmizliyinə diqqət yetirməli, əl-üzünü yumalı və kitab-dəftər, qələm və sair dərs ləvazimatını özü ilə gətirməlidir. Həmçinin dərsə girməzdən əvvəl keçdiyi dərsləri bir qədər mütailə etməyə çalışmalıdırlar.

7. Tələbələr müəllimin söylədiklərinə diqqətlə qulaq asmalı və başa düşmədiyi mətləbin bir daha açıqlanmasını xahiş etməlidirlər. Belə güman etməməlidirlər ki, eşitdiklərini tamamilə yadda saxlayıb heç vaxt unutmayacaqlar. Bunun üçün də müəllimin mühazirələrini qeyd edib, dəfələrlə təkrar etmək və lazım gəldikdə onu əzbərləmək lazımdır.

8. Tələbələr üzürlü səbəb olmadan dərsləri buraxmamalı və bütün dərslərdə iştirak etməyə çalışmalıdırlar. Mövzuların bir-birinə olan bağlılığı tələbələri dərsləri ardıcıl olaraq izləməyə vadar edir. Çünki dərslər arasında yaranan fasilələr onlara yetkin nəticə əldə etməkdə böyük çətinliklər yaradır.

9. Tələbələr sinfə daxil olarkən sinifdə olanlara salam verməlidirlər. Sinfə daxil olarkən əgər müəllim sinifdə olarsa, salam verib gülər üzlə hal-əhval tutmalıdırlar. Müəllim sinfə tələbələrdən sonra daxil olduqda isə hörmət əlaməti olaraq ayağa qalxıb salam verməli və yalnız icazə verdikdən sonra oturmağıdır.

10. Tələbələr dərs zamanı tamamilə bir-birinin hüquqlarına riayət etməlidirlər. Bunun üçün də onların müəllimi dinləmələrinə və ya yazı lövhəsindən istifadə etməyə mane olan bütün işlərdən çəkinmək lazımdır. Məsələn, boyu uca olan tələbələr qısa boylu tələbələrin yazı lövhəsini yaxşı görmələri üçün onlardan arxada oturmalı və onlara maneçilik törətməməlidirlər. Səsi alçaq tonda olan tələbələrə də bu kimi hallarda müəyyən güzəştlər olunmalıdır. Həmçinin müəllimin verdiyi suallara cavab verdikdə də bir-birinin növbələrini gözləyib sinifdə qalmaqala yol verməməlidirlər.

11. Tələbələr qarşılıqlı olaraq bir-birinə hörmətlə yanaşmalı, biri digərinin hüququnun tapdalanmasına yol verməməlidir.

Onlar bir-birini təhqir edib xoşagəlməz ləqəblərlə çağırmaıdırılar. Biri digərinin yerini tutub və ya yerini dar etməməli, əksinə, çətinliklərinin aradan qaldırılmasında bir-birinə yaxından kömək etməlidirlər. Hafizəsi güclü olan tələbələr digər yoldaşlarına köməklik edib dərslərin başa salınmasında əllərindən gələni əsirgəməməlidirlər.

YATAQXANA ŞƏRAİTİ VƏ ORANIN QAYDA-QANUNLARI

Dərsin əvvəlində qeyd etdik ki, başqalarından fərqli olaraq, yataqxana şəraitində müvəqqəti sakin olan tələbələrin öhdəsinə bir neçə vəzifə düşür. Onların ən başlıcası aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Müxtəlif niyyət və məqsədlərlə tikilən məktəb və yataqxanalar tələbələrin ixtiyarına qoyulur. Onlardan bə'ziləri saf niyyətlə tələbələrin təlim-tərbiyəsi və dinə layiqincə xidmət göstərmək, bə'ziləri də dində bid'ətə yol vermək, ixtilaf və qarşıdurmaların yaranması üçün tikilir. Bunun üçün də tələbələr yataqxanalara ad yazdırmazdan əvvəl həmin yerlərin kimlər tərəfindən və hansı məqsədlər üçün tikildiyinə diqqət yetirməlidirlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, yataqxana və məktəb təs'is edən bə'zi xeyirxah insanlar, çəkdiqləri zəhmətlərin müqabilində tələbələrin yalnız onların və dünyasını dəyişmiş ata-analarının Allah-taaladan bağışlanmalarını diləmələrini istəyirlər. Bunun üçün də yaxşı olar ki, tələbələr savab naminə öz namazlarında onları yad edib Allah-taaladan bağışlanmalarını diləsinlər.

2. Yataqxana mühitində nizam-intizamın qorunması üçün tələbələr hamılıqla məs'ul rəhbərlər tərəfindən tə'yin olunmuş inzibati qayda-qanunlara riayət etməlidirlər. Əlbəttə, hər bir tələbənin inzibati qanunlardan fərqli olan öz zövqünə uyğun yaşayış, istirahət, təhsil üsulu ola bilər və onlar həmin inzibati qanunları ixtiyarlarının məhdudlaşdırılması kimi hesab edə bilərlər. Əgər onların hər biri öz istək və iradəsinə uyğun olaraq

həyat tərzi keçirərsə, bu kimi yerlərdə qalmaq təbii ki, qeyri-mümkün olacaqdır.

3. Yataqxana mühitində tələbələrin üzərinə düşən ən başlıca vəzifələrdən biri də təmizliyə riayət və bunun tə'min olunmasına sə'y etmələridir. Cəmiyyətdəki qanun və qaydaların riayət olunmasında hamı bir nəfər kimi mə's'ulyyət daşıyır. Bunun üçün də kimsə e'tinasızlıq və xudpəsəndlik üzündən üzərinə düşən mə's'ulyyətlərdən boyun qaçırmamalı və ya onu başqalarının üzərinə atmamalıdır. Tələbələr yataqxanada sağlam mühitin qorunub saxlanması üçün bir-biri ilə həmrə'y olub təmizliyə hamılıqla riayət etməlidirlər. Eyni zamanda tələbələr şəxsi əşyalarının, otaqlarının, bədən və paltarlarının təmizliyinə xüsusi diqqət yetirməli və başqalarının narahatçılığına səbəb olmamalıdırlar.

4. Tələbələr bir-birinin hüquqlarına riayət etməli və biri digərinin haqqının tapdalanmasına yol verməməlidir. Mütaliə, istirahət və yatmaq vaxtlarında tələbələr bir-birini narahat etməməli, yataqxanada sağlam mühitin bərqərar olunmasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Tələbələrin bir-birinə olan münasibətləri elə səmimi olmalıdır ki, təhsil dövrü başa çatdıqdan sonra da onlar həmin illəri xoş xatirələrlə yad etsinlər.

5. Tələbələr başqalarına nümunə olmaq istərkən, o şəxslərlə ünsiyyətdə olmalıdırlar ki, onların təhsil və əxlaqına mənfi tə'sir göstərməsinlər. Təhsil və ünsiyyət qaydalarında edilən tövsiyələri burada da nəzərə almaq lazımdır.

6. Tələbələr vaxtaşırı bir-birinin otaqlarına baş vurub hal-əhval tutmalıdırlar, lakin bu gediş-gəlişlər onların istirahət və mütaliələrinə maneçilik törətməməlidir. Həmçinin qarşılaşdıqları çətinliklərdə bir-birinə köməklik göstərməli və bunu özlərinin yoldaşlıq borcu hesab etməlidirlər.

7. Bilmək lazımdır ki, tələbələr, xüsusilə ətraf şəhər və məntəqələrdən gəlmiş şəxslər müxtəlif əxlaq və xüsusiyyətlərə malik olurlar. Bunun üçün də onların bə'zilərini rəftar və davranışları kiminsə ürəyincə olmaya bilər. Bu kimi hallarda tələbələr bir-birindən bundan artığını gözləməməlidirlər.

Çatışmamazlıqlarını bir-birinin üzünə vurmayıb, güzəşt etməyi bacarmalıdırlar. Kiminsə rəftar və davranışı islam əxlaq və qanunları ilə müvafiq olmadıqda isə, düzgün üsullardan istifadə edərək həmin şəxcin islah olunmasına çalışmalıdırlar.

Tələbələr nəzərə almalıdırlar ki, hər bir insanın müəyyən nöqsan və çatışmazlığı olur. Bunun üçün də yoldaşlarının hər bir çatışmazlıqlarına görə onlardan üz çevirməməlidirlər. Onların səhvlərinə göz yumub mümkün qədər güzəşt etməyi bacarmalıdırlar.

8. Yataqxana sakinləri yataqxanaya giriş, çıxış, yatmaq, istirahət, mütlə vəxtlərinə və bütün inzibati qanunlara riayət edib hörmətlə yanaşmalıdırlar.

Eyni zamanda gediş-gəliş yolunun tutulması, başqalarının şəxsi əşyalarından istifadə etmək və bu kimi digər narahatçılıqlara səbəb olan şeylərə qətiyyətlə yol verilməməlidir.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Tələbələrin təhsil zamanı müəyyən proqramları olmalıdır. Mütlə üçün günlərinin ən münasib vaxtlarını ayırmalı və dərslərdə hazırlıqlı vəziyyətdə iştirak etməlidirlər. Yataqxana mühitində təmizliyə riayət etməli, başqalarının hüquqlarını qorumalı, yataqxana sakinlərinin narahatçılığına səbəb olacaq bütün işlərdən çəkinməli və tələbə yoldaşlarının çətinliklərinin aradan qaldırılmasında onlara yaxından köməklik göstərməlidirlər.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Qur'anın oxunub hifz olunması tələbələrə nə kimi müsbət tə'sir göstərir?

2. Tələbələr təhsil və mütlə zamanı hansı göstərişlərə riayət etməlidirlər?

3. Mütlə üçün ən münasib vaxt günün hansı hissəsi hesab olunur?

4. Tələbələr sinfə daxil olarkən hansı göstərişlərə riayət etməlidilər?
5. Təhsil üçün hansı elm ocaqlarına üstünlük verilməlidir?

ON BİRİNCİ DƏRS

EVLENMƏ

Evlənmək tarix boyu bütün millətlər arasında müxtəlif adət-ənənələr çərçivəsində mövcud olmuş və olmaqdadır. Ərlə arvad, uşaqlarla valideyn arasında bərqərar olunan qarşılıqlı münasibətlərdə müəyyən hüquq və qanunlar təyin edilmiş və bu məsələyə xüsusi əhəmiyyət verilmişdir. Bu və növbəti dərslərimizdə islamın evlənməyə olan münasibəti və evlənmənin islam nöqtəyi-nəzərindən dəyər və əhəmiyyəti haqda söhbət açacağıq.

İSLAMIN EVLENMƏYƏ VERDİYİ DƏYƏR

Evlənməyin islam dinində xüsusi möbqeyi vardır. Belə ki, ailənin qurulması din və mə'nəviyyatın təkamülünə səbəb olan ən başlıca amil hesab olunur. Peyğəmbər (s) və onun sədiq davamçıları olan mə'sum imamlar (ə) və əməlisaleh mö'minlər daim müsəlmanları ruh və mə'nəviyyata müsbət tə'sir göstərən bu gözəl adət-ənənəyə sövq etmişlər. Evlənmək islam nöqtəyi-nəzərindən müstəhəb və bə'zi hallarda zəruri məsələlərdən hesab olunur. Misal olaraq burada bir neçə ayəni gətiririk:

«Sizin üçün onlarla ünsiyyət edəsiniz deyə öz cinsinizdən zövcələr xəlq etməsi, aranızda dostluq, sevgi, mərhəmət yaratması da Onun qüdrət əlamətlərindəndir. Həqiqətən, bunda [bu yaradılışda] düşünən bir qövm üçün ibrətlər vardır».

Başqa bir ayədə Allah-taala mö'minləri evlənməyə əmr edir:

«[Ey mö'minlər!] Aranızda olan subay kişiləri və ərşiz qadınları, əməlisaleh [yaxud evlənməyə qabil] kölə və cariylərinizi evləndirin».¹⁰³

¹⁰³ Nur-32.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Evlənmək mənim sünnəməndir. Kim mənim sünnəmdən üz çevirsə, məndən deyil».¹⁰⁴

Başqa bir hədisdə buyurur: «Mənim sünnəmdən üz çevirən şəxs məndən deyil. Bilin ki, mənim sünnəmdən biri də evlənməkdir. Elə isə məni sevən şəxslər sünnəmə əməl etsinlər.»¹⁰⁵

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə deyilir: «Yoxsulluqdan qorxaraq evlənməyən şəxslər bizdən deyillər».¹⁰⁶

«Yoxsulluqdan qorxaraq evlənməyən şəxslər Allaha qarşı bədgüman olmuşlar».¹⁰⁷

«Ümmətimin ən yaxşı şəxsləri o kəslərdir ki, evlənilib ailə qurmuş olsunlar. Bundan boyun qaçıran şəxslər isə ümmətimin ən pis kəsləridir».¹⁰⁸

«Sizin ən pisiniz subay olanınızdır. Evli adamın iki rük'ət namazı, subay şəxsin yetmiş rük'ət namazından daha yaxşıdır».¹⁰⁹

«Dünyasını dəyişənlər içərisində ən pis şəxslər evlənməyənlərinizdir».¹¹⁰

«Evli adamın yatması, Allah yanında subay bir şəxsin gecələri ibadətlə keçirməsindən daha yaxşıdır».

«Ailə quran şəxslər dinlərinin yarısını qorumuş olurlar. Elə isə dininizin qalan hissəsinin qorunması üçün pərhezkar və təqvalı olun».¹¹¹

¹⁰⁴ Biharül-ənvar, 102-ci cild.

¹⁰⁵ Səhih Buxari, 7-ci cild, Ehyayi ülymiddin, Nikah ədəbi kitabı.

¹⁰⁶ Yənə orada.

¹⁰⁷ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹⁰⁸ Biharül-ənvar, 103-cü cild.

¹⁰⁹ Kənzül-ümmal, 44448-ci xəbər.

¹¹⁰ Biharül-ənvar, 103-cü cild.

¹¹¹ Yənə orada.

«Hər bir şəxs əcliyinin oğlan çağında ailə qurduqda Şeytan nalə çəkərək deyər: Vay halıma! O, dinin yarısını məndən qorumuşdur».¹¹²

«Hər kim ailə qurarsa, ibadətlərinin savabının yarısı ona verilmiş olur».

«Allahın hüzuruna pak və təmiz getmək istəyənlər, Onun görüşünə ailə qurduqdan sonra getsinlər».¹¹³

EVLƏNMƏYİN MÜSBƏT XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Qur'an və nəql olunmuş rəvayətlərdə evlənməyin dəyər və əhəmiyyəti ilə tanış olduqdan sonra söhbətimizi ailə qurmağın müsbət xüsusiyyətləri və insan həyatındakı təsirləri haqda davam etdiririk. İslam alimləri bunun bir çox müsbət nəticələrindən danışmışlar. Qur'an ayələrinə istinad edərək burada onlardan bir neçəsini gətiririk:

1. Evlənməyin ilkin və ən başlıca nəticələrindən biri nəslin artımı və davam etməsidir. Bəşəriyyətin yaşaması üçün Allah-taala bu batini qüvvəni kişi ilə qadının ixtiyarına qoymuşdur ki, onlar öz istək və iradəsi ilə bu təbiət qanununu həyata keçirsinlər.

Fürqan surəsinin 74-cü ayəsində Allah-taala, övladı insanın gözünün nuru adlandırır:

«...Ey Rəbbimiz, bizə zövcələrimizdən və uşaqlarımızdan [sənə itaət etməklə bizi sevindirib] gözüümüzün işığı [bəbəyi] olacaq övladlar ehsan buyur...»

Yaşı ötmüş həzrət Zəkəriyyə nəslinin davamı üçün Allah-taaladan (ad və şərəfini qoruya biləcək) varis bəxş etməsini diləyir:

«[Ya Məhəmməd!] Zəkəriyyəni da yada sal! Bir vaxt o: Pərvərdigara! Məni tək [kimsəsiz, varissiz] buraxma. Sən

¹¹² Kənzül-ümmal, 44441-ci xəbər.

¹¹³ Biharül-ənvar, 103-cü cild.

varislərin ən yaxşısısan!-deyə yalvarıb Rəbbinə dua etmişdi.

Biz Zəkəriyyənin duasını qəbul buyurduq, ona Yəhyanı bəxş etdik...»¹¹⁴

Başqa bir ayədə buyurulur:

«[Ya Məhəmməd!] Bu, sənin Rəbbinin öz qulu Zəkəriyyəyə olan mərhəmətinin xatırlanmasıdır!

Zəkəriyyə, Rəbbinə gizlincə dua edib yalvardığı zaman

Belə demişdi: Pərvərdigara! Artıq sümüyüm sustamış, başım ağappaq ağarmışdır. Pərvərdigara! Sənə dua etməklə heç vaxt naümid olmamışam. [Nə dua etmişəmsə, qəbul olunmuşdur].

Mən özümdən sonra gələn qohum-əqrəbamdan [yerimə keçəcək əmioğlanlarımin və digər vərəsələrimin məsləkimini ləyaqətlə davam etdirməyəcəyindən] qorxuram. Zövcəm də ki, doğmur. Buna görə də mənə Öz dərgahından bir oğul bəxş et».¹¹⁵

Deməli, ailə qurmaqda ən başlıca məqsədlərdən biri də əməli-saleh övladlar dünyaya gətirməklə nəslin qorunub saxlanmasıdır.

2. Həya və iffətin qorunması

Təqva və pərhişkarlığa nail olmaq və Şeytani vəsvəsələrdən qorunmağı ailə qurmağın ikinci səmərsi hesab etmək olar. Nəql olunmuş rəvayətlərdən belə qənaətə gəlmək olur ki, şeytani vəsvəsələr hər şeydən əvvəl qəzəb və şəhvət hicslərinə mənfi tə'sir göstərir. Əli (ə) bu haqda buyurur: «İblicin [insanları özünə çəkməkdə] qəzəb və qadından böyük ipi yoxdur».¹¹⁶

İmam Sadiq (ə) buyurur: «İblicin qəzəb və qadından qüdrətli ordusu yoxdur».¹¹⁷

¹¹⁴ Ənbiya 89-90.

¹¹⁵ Məryəm 2-5.

¹¹⁶ Qürəül-hikəm.

¹¹⁷ Biharül-ənvar, 78-ci cild.

Lakin bu iki şeydən daha güclüsü hər bir insanda az və çoxluğundan asılı olmayaraq və bürüzə verilməsi hər zaman mümkün olan şəhvət hissidir. Çünki zəif və əüccüz insanlar başqalarına qarşı çox az hallarda öz qəzəblərini bürüzə verə bilirlər. Bunun üçün də şəhvət, Şeytanın ən güclü cazibə qüvvəsi heab olunur. O, bu yolla Allah bəndələrini haqq yoldan uzaqlaşdırıb uçuruma doğru sürükləyir. Bütün bunları nəzərə alaraq islam, kişilərin onlara məhrəm olmayan qadınlarla təklikdə olmasını yasaq edir. Çünki belə bir şəraitdə şeytani vəsvəşələrə münasib fürsət yaranmış olur. Deməli, ailə qurduqda şeytani vəsvəşələrin qarşısına böyük sədd çəkilir. Çünki ailə qurmaqla Şeytanın insanları haqq yoldan uzaqlaşdırmağa heç bir macalı olmur. Bunun üçün də nəql olunmuş rəvayətlərdə ailə qurmuş əəncələrin dinlərinin yarısını qoruduqları və Şeytanın nalə çəkərək «imanını mēndən qoruya bildi!» dediyinə toxunulur.

3. Ailə qurmağın digər müsbət nəticələrindən biri də insanda mə'nəvi rahatlığın yaranmasıdır. Çünki təklik insan üçün yorucu və getdikcə dözülməz olur. Bunun üçün də o, özü ilə həmsöhbət və dərdlərini bölüşdürə biləcək həyat yoldaşı tapmağa can atır. Yorucu təklik həyatı eyni zamanda insanın ruhi sarsıntısına səbəb olduğu üçün ibadətlərinin lazımınca yerinə yetirilməsinə mane olur. Bunun üçün də hər bir insan mə'nəviyyatının güclənməsi və ruhunun rahatlıq tapması üçün istirahət və aram həyata ehtiyac duyur. Ailə qurduqda isə insan bütün bunlara nail olur. Buna görə də Allah-taala Rum surəsinin 21-ci ayəsində, bəşəriyyətin ailə qurmasını Öz əlamət və nişənelərindən olduğunu bildirir və insan üçün həyat yoldaşı yaratmasının səbəbini belə izah edir:

«Sizin üçün onlarla ünsiyyət edəsiniz deyə öz cinsindən zövcələr xəlq etməsi, aranızda dostluq, sevgi və mərhəmət yaratması da Onun qüdrət əlamətlərindəndir...»

4. Ailə qurmaqla hər iki tərəf yeni müştərək həyat tərzinə qədəm qoymuş olur. Fikir və düşüncələr, zehni məşğuliyyətlər azalır və insan özündə bir növ mə'nəvi rahatlıq hiss etməyə

başlayır. Çünki subay şəxs özünün həm ev, həm də evdən xaric işlərinin öhdəsindən gəlmək məcburiyyətində qalır. Ailə qurduqda isə bütün bu işlər ərlə-arvadın arasında bölünür və hər birinin həyat tərzində müəyyən rahatlıq yaranır. Diqqət yetirmək lazımdır ki, Allah-taala evlilərin ehtiyaclarını təmin edəcəyinə dair verdiyi vədəni subay şəxslərə verməmişdir. Deməli, belə bir şəraitdə onlar mə'nəvi saflığa və gündəlik ibadətlərinə daha çox diqqət yetirirlər.

5. Evlənmək yüksək əxlaqi xüsusiyyətlərə yiyələnməkdə və nəfsani istəklərlə mübarizədə ən başlıca yollardan biri hesab olunur. Nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə ailənin maddi ehtiyaclarının təmin olunması, övlad və həyat yoldaşının hüququnu qorumaq, təsadüfi hallarda onların xoşagəlməz rəftar və davranışlarına səbr etmək və s. nəfs ilə mübarizə olduğu xatırladılır və bütün bunların müqabilində təqva sahiblərinin böyük savaba nail olacaqlarına vədə verilir.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Ailəsinin maddi ehtiyaclarını təmin edən şəxslər sanki Allah yolunda cihad etmiş olurlar».¹¹⁸

Bununla yanaşı, müsəlman əxlaq alimləri belə bir fikirdədirlər ki, ailə qurmaqla istər kişi, istərsə də qadın ruhi təkamülə və bunun da nəticəsi olaraq əbədi səadətə nail ola bilərlər. Başqa sözlə desək, Allah-taala kişi ilə qadını kamil yaratmamış, kişidə olan müsbət xüsusiyyətləri qadında, qadında olan müsbət xüsusiyyətləri isə kişidə qərar verməmişdir. Onları kamilliyə aparan və kamil insan olmalarına səbəb olacaq şey varsa, o da onların ailə qurmalarıdır.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam nöqteyi-nəzərindən ailə qurmaqla kişi ilə qadın bir-birinə dayaq olaraq özlərinin əxlaq və mə'nəviyyatını daha da

¹¹⁸ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

gücləndirə bilərlər. Eyni zamanda islam, ailə qurmaqla hər bir müsəlmanın dininin yarısını qoruduğunu hesab edir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Qur'an, həyat yoldaşını nə üçün ilahi əlamət və nişanələrdən hesab edir?
2. Peyğəmbər (s) ümmətinin subay təbəqəsi haqda nə buyurur?
3. Ailə qurmağın müsbət nəticələrini ixtisarla bəyan edin.
4. Əli (ə) Şeytanın insanları haqq yoldan uzaqlaşdıracaq şeylərin hansına daha çox diqqət yetirir?
5. Peyğəmbər (s), ailəsinin maddi ehtiyaclarını tə'min edən şəxsləri kimlərlə müqayisə edir?

ON İKİNCİ DƏRS

KİŞİ İLƏ QADININ HÜQUQLARI

İstər kişinin, istərsə də qadının üzərinə müəyyən hüquq və vəzifələr düşür. Müştərək həyata qədəm qoymuş hər bir insan bu vəzifələrlə tanış olduqdan sonra ona riayət etməyə çalışmalı və heç bir səhlənkarlığa yol verməməlidir.

Qarşılıqlı vəzifələrlə tanışlıq kişi ilə qadının səmimi müştərək həyatının daha da sağlam əhval-ruhiyyədə olmasına səbəb olur.

QADININ KİŞİYƏ QARŞI OLAN VƏZİFƏLƏRİ

1. İmam Baqir (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Bir qadın Peyğəmbərin (s) yanına gəlib deyir: Ya Rəsuləllah! Qadının üzərində kişinin nə kimi hüququ vardır? Peyğəmbər (s) buyurur: «Qadın ərinə itaət edib onun sözündən çıxmamalıdır, ərinin icazəsi olmadan kimsəyə evindən bir şey verməməli və ərinin icazəsi olmadan müstəhəb oruc tutmamalıdır». Ərinin icazəsi olmadan evindən xaric olmamalı və əgər xaric olarsa, evə qayıdanədək yerin və göyün qəzəb və rəhmət mələkləri ona lə'nət oxuyarlar». Sonra qadın soruşdu: Ya Rəsuləllah! Kişinin üzərində hamıdan çox kimin haqqı vardır? Buyurdu:

Ata və anasının.

Daha sonra kimin?-deyərək, qadın sualını davam etdirdi.

Buyurdu:

Həyat yoldaşının...».¹¹⁹

2. Qadının üzərinə düşən digər vəzifələrdən biri də həyat yoldaşı ilə müəyyən oxşarlıqlara malik olmasıdır. Bu isə iki halda lazımdır:

a) Əxlaqi xüsusiyyətlərdə;

Çünki iki nəfər şəxs ailə qurmazdan əvvəl bir-birindən fərqli xüsusiyyətlərə malik olurlar. Təbii ki, bir-birinin bə'zi

¹¹⁹ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

xasiyyətlərinə mənfi baxırlar. Bunu da bilir ki, həyat yoldaşını seçərkən onun bütün xüsusiyyətlərinə göz yumub güzəştə getməyi bacarmaq lazımdır. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Allah-taala, ərinin xoşagəlməz əxlaq və davranışına səbr edən qadına, Muzahim qızı Asiyaya (Fir'onun arvadına) bəxş etdiyi savabı əta edər».¹²⁰

İmam Məhəmməd Baqir (ə) buyurur: «Həqiqətən Allah-taala kişilərə bir cür cihad, qadınlara isə başqa bir cihad növünü vacib etmişdir. Kişilərin cihadı qan və canlarını Allah yolunda fəda etməkdən, qadınların cihadı isə ərlərinin qeyrət və əziyyətlərinin müqabilində səbr etmələrindən ibarətdir».

Başqa bir hədisdə buyurur: «Qadınların cihadı ərlərinə yaxşı həyat yoldaşı olmalarından ibarətdir».

b) Ərinin maddi imkanının aşağı olması;

Ehtiyac və maddi imkanın aşağı olması təbii hallardandır. Lakin bu, heç də o demək deyil ki, ailənin maddi təminatını öz üzərinə götürmüş bir şəxs əzab-əziyyətə qatlaşıaraq özünü və ailəsini həyatın şirinliyindən məhrum etməlidir. Ailənin maddi imkanı aşağı səviyyədə olduqda, hər iki tərəf bir-biri ilə həmdərd olmalı və keçirdikləri həyat tərzinə qane olmağa çalışmalıdırlar. Həyatın acılı-şirinli günlərində bir-birinə yardımçı və həmdərd olmalıdırlar.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Əri ilə həmrə'y olmayan və onu qadir olmadığı şeylərə vadar edən qadınlardan heç bir savab qəbul olunmaz. Onlar [qiyamət günü] Allah-taala ilə qəzəbli olduğu zaman görüşərlər [sorğu-sual olunarlar]».¹²¹

Başqa bir hədisdə buyurur: «Ağır sözlə ərinin xətrinə dəyən qadınların gecələri ibadətlə keçirib, gündüzləri oruc tutsa da, köləlikdə olanları azad edib, Allah yolunda cihad etsə də, onu razı salmayınca heç bir savab və xeyirxah işi qəbul olunmaz. Cəhənnəm oduna daxil olan ilk şəxs məhz onlar olacaqlar».

¹²⁰ Yənə orada

¹²¹ Yənə orada.

v) Qadın ərinə görə öz gözəlliyinə diqqət yetirməli, gözəl ətirlərdən istifadə etməlidir. Ərindən başqa ona məhrəm olmayan şəxslərə görə isə buna yol verməməlidir. Nur surəsinin 31-ci ayəsində Allah-taala Peyğəmbərə (s) mö'min qadınlara özlərini məhrəm olmayan yad kişilərdən gizlətmələrini əmr edir:

«Mö'min qadınlara da de ki, gözlərini haram buyurulmuş şeylərdən çevirsinlər [naməhrəmə baxmasınlar], ayıb yerlərini [zinadan] qorusunlar [və ya örtülü saxlasınlar]; öz-özlüyündə görünən [əl, üz] istisna olmaqla, zinətlərini [zinət yerləri olan boyun, boğaz, qol, ayaq və s. naməhrəmə] göstərməsinlər; baş örtüklərini yaxalarının üstünə çəksinlər [boyunları və sinələri görünməsin]; zinət yerlərini ərələrindən yaxud, öz atalarından [qayınatalarından], yaxud öz oğullarından, yaxud ərələrinin oğullarından, yaxud öz qardaşlarından, yaxud qardaşlarının oğullarından...»

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Boynunda cənabət qüslü olan bir şəxs özünü pak etməyincə namazları qəbul olunmadığı kimi, ərindən qeyrisi üçün gözəl ətirlərdən istifadə edən qadınlar da bu iyi özlərindən aparmayınca ibadətləri qəbul olunmaz.»¹²²

q) Qadın ərinin icazəsi olmadan evindən xaric olmamalıdır.

İmam Məhəmməd Baqir (ə)-ın Peyğəmbərdən (s) nəql etdiyi hədisdə bu barədə danışılırdı. İmam Sadiq (ə)-ın Peyğəmbərdən (s) nəql etdiyi hədisdə deyilir: «Ərinin icazəsi olmadan evdən xaric olan qadına evə qayıdanadək xərclik pulu verilməməlidir».

Nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: «Peyğəmbərin (s) səhəbələrindən biri səfərə çıxmali olur. Getdiyi zaman həyat yoldaşına qayıdanadək evdən eşiyyə çıxmamağı əmr edir. Əri səfərə çıxandan bir neçə gün sonra qadına atasının xəstə olduğunu xəbər verirlər. Qadın yaxınlarından birini Peyğəmbərin (s) yanına göndərüb onu xəbərdar edib icazə verməsini istəyir. Peyğəmbər (s) qadına xəbər göndərərək evində oturub ərinə

¹²² Məkarimul-əxlaq.

itaət etməsini əmr edir. Bir neçə gün sonra qadına xəbər çatır ki, atası artıq dünyasını dəyişmişdir. Qadın bir daha Peyğəmbərin (s) yanına adam göndərüb ondan atasının yas məclisində iştirak etmək üçün izn verməsini istəyir. Lakin Peyğəmbər (s) bu dəfə də ona həmin xəbəri göndərir. Dəfn mərasimi başa çatdıqdan sonra Peyğəmbər (s) qadının yanına adam göndərüb ona xəbər verir ki, Allah-taala ərinə itaət etdiyi üçün sənin və atanın günahlarından keçib əfv etmişdir».

KİŞİNİN ÜZƏRİNƏ DÜŞƏN VƏZİFƏLƏR

Qadının üzərinə müəyyən vəzifələr düşdüyü kimi, ailə qurduqdan sonra kişinin öhdəsinə yerinə yetirməsi zəruri olan bəzi maddi və mə'nəvi vəzifələr düşür. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə qadının hüququ barədə deyilir:

«Cəbrail (ə) mənə qadının hüququ barədə o qədər tövsiyələr edərki ki, qadını pozğunçuluğa yol verməkdən savayı heç bir şey üçün boşamaq mümkün olmadığını güman edərdim.»¹²³

1. Kişinin üzərinə düşən ən başlıca vəzifələrdən biri qadının maddi tələbatını ödəməkdir.

İmam Sadiq (ə)-ın səhəbələrindən olan İshaq ibn Əmmar, ondan qadının hüququ barədə soruşduqda belə cavab verir: «Hər şeydən əvvəl onu doyurmalı, bədənini örtməli (yə'ni, yemək və geyimlə lazımınca tə'min etməli), nadanlıq etdikdə isə bağışlamağı bacarmalıdır».

2. İmam Zeynəlabidin (ə) buyurur: «Allah-taala həyat yoldaşlarınızı [zövcələrinizi] sizin rahatlığınız üçün xəlq etmişdir. Onları Allah tərəfindən sizlərə bəxş olunmuş bir ne'mət hesab edin. Elə isə sənin haqqın onun haqqından vacib olsa da, xətrini əziz tutub gözəl davran...»¹²⁴

3. Kişi öz həyat yoldaşına qarşı mehriban olmalı və onunla gözəl davranmalıdır.

¹²³ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

¹²⁴ Biharül-ənvar, 74-cü cild.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Kişinin həyat yoldaşına «səni sevirəm» deməsi, heç vaxt onun qəlbindən çıxmır». ¹²⁵

Başqa bir hədisdə buyurur: «Allah-taala qadının pis əxlaqına səbr edən kişilərə, başına gəlmiş müsibətlərə səbr etmiş Əyyub (ə)-a bəxş etmiş savabı əta edər». ¹²⁶

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Hər bir ailə başçısı öz ailəsinin yanında təbiətinə uyğun olmasa da, üç xislətə yiyələnməlidir: Gözəl davranış, öz həddi-hüdudunda əli açıqlıq və ailəsinin keşiyində durmaq üçün qeyrətli və qürurlu olmaq».

Başqa bir hədisdə buyurur: «Kişi ailə qurduqdan sonra üç şeyə ehtiyac duyur: Qadını özünə cəlb edincə onunla həmfikir olmalı, gözəl davranaraq özünə fikir verib qəlbinə əl almamalı və ona qarşı əliaçıq olmalıdır.» ¹²⁷

4. Kişi qadına qarşı zor tətbiq etməməli və onunla kobud davranmamalıdır. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur:

«Ümmətimin kişiləri o kəslərdirlər ki, zövcələri ilə mehribanlıqla davranıb onların haqlarını tapdalanmırlar». Sonra bu ayəni oxudu:

«Kişilər qadınlar üzərində ixtiyar sahibidirlər. Bu, Allahın onlardan birini digərinə üstün etməsi və kişilərin öz mallarından [qadınları üçün] sərf etməsinə görədir». ¹²⁸

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisin davamında deyilir: «Bütün bunlar eynilə kişilərə də aiddir». Yə'ni, əgər kişi öz qadınına zülm edib haqqını tapdalayarsa, onu razı salmayınca gördüyü xeyirli işlərin və ibadətlərinin heç biri ondan qəbul olunmaz və onlar gündüzləri oruc tutub, gecələrini ibadətlə keçirsələr belə və əsirlikdə olanları azad edib Allah yolunda cihad etsələr də Cəhənnəmə daxil olan ilk kəslər olacaqlar.

Bunu da qeyd edək ki, nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) həyat yoldaşının seçilməsi, mehriyyənin tə'yin olunması, evlənmə mərasimlərinin

¹²⁵ Vəsailüş-şiə, 11-ci cild.

¹²⁶ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

¹²⁷ Tuhəful-üqul.

¹²⁸ Nisa-38.

hansı şəraitdə keçirilməsi haqda dəyərli məsləhət və tövsiyələr edilmişdir. Bu haqda ətraflı mə'lumat əldə etmək istəyənlər digər mənbələrə müraciət edə bilərlər.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam hüquq nizamnaməsində kişi ilə qadının qarşılıqlı hüquqları haqda ətraflı qanun və qaydalar tərtib olunmuşdur. Hər iki tərəf öz hüquqlarına düzgün riayət etməklə həm səadətə dolu xoşbəxt həyat sürə bilər, həm də Peyğəmbər (s) və mə'sum imamaların (ə) və'də verdikləri axirət dünyasının əbədi səadətinə ümidvar ola bilərlər.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Qadının üzərinə düşən vəzifələri bəyan edin.
2. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə Cəhənnəm əzabının nə zaman veriləcəyi haqda danışılır?
3. Nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə qadınların cihad etməsinin nədən ibarət olduğu göstərilir?
4. Kişinin üzərinə nə kimi vəzifələr düşür?
5. Peyğəmbər (s) ümmət içərisində kimləri ən yaxşı insanlar hesab edir?

ON ÜÇÜNCÜ DƏRS

QAZANC VƏ İŞLƏMƏYİN FƏZİLƏTİ

Müqəddəs islam dininin diqqət yetirdiyi məsələlərdən biri də maddi ehtiyacların təmin olunması, qazanc əldə etmək, işlə təmin olmaq və iş zamanı başqaları ilə gözəl rəftar və davranış tərzidir. Lakin bu haqda söhbət açmazdan əvvəl böyük əhəmiyyət kəsb edən bir suala cavab verməliyik. Islam dini qazanc və gəlir əldə etməyə necə münasibət bəsləyir? Bu məsələyə baxış müsbətdirmi? Əgər müsbətdirsə, nə dərəcədədir? Bu dərismizdə məhz bu suala ətraflı cavab verəcək və növbəti dərslərimizdə qazanc və gəlir əldə etməyin qayda-qanunları haqda söhbət açacağıq.

Qazanc və gəlir haqda nəql olunmuş hədis və ayələr iki əsas hissəyə bölünür. Əksəriyyət təşkil edən birinci dəstəyə aid olan hədis və ayələrdə qazanc və gəlir əldə etmək, ticarət, fəhlələrin gecə-gündüz zəhmət və çalışmalarının fəzilətinə toxunulmuş və müxtəlif şəkillərdə tərif olunmuşdur. Lakin ikinci dəstəyə aid olan hədis və ayələrdə var-dövlət və qazanc əldə etmək məqsədilə ticarət və digər işlərlə məşğul olmaq tənqid atəşinə tutulmuşdur. Bu dərismizdə hər iki dəstəyə aid hədis və ayələr barəsində danışacaq və daha sonra söhbətimizi bu məsələyə aid mülahizələrlə bitirəcəyik.

BİRİNCİ DƏCTƏ

Allah-taala insanların diqqətini məişətlərinin böyük bir hissəsini təmin edən və böyük ne'mətlərdən biri olan günün işıqlığına cəlb edərək buyurur:

«Gündüzü isə dolanışıq [ruzi qazanmaq] vaxtı etdik».¹²⁹

¹²⁹ Nəbə'-11.

Başqa bir ayədə ruzinin ilahi ne'mətlərdən biri olduğuna və insanların onlara bəxş olunan ruzilərin müqabilində Allah-taalaya layiqincə şükr etmələrinə işarə olunur:

«Sizi yer üzündə yerləşdirdik və orada sizin üçün dolanacaq vasitələri yaratdıq. Siz isə olduqca az şükr edənlərsiniz!»¹³⁰

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Günahlar arasında elə bir günah da vardır ki, ruzi əldə etmək üçün zəhmətə qatlaşmaqdan savayı onun qoyduğu tə'siri heç bir şey aradan aparmır».

Başqa bir hədisdə buyurulur: «Daim halallıqla ticarət edən tacirlər, qiyamət günü məhşərə əməlisaleh şəxslər və şəhidlərə daxil olurlar».¹³¹

«Başqalarına möhtac olub dilənməmək üçün halal ruzi qazanaraq ailəsinin maddi ehtiyaclarını ödəyən, qonşularına yaxşılıq edən şəxslər qiyamət günü Allah-taalanın görüşünə on dörd gecəlik ay kimi gələrlər».¹³²

«Bazarlar Allahın ruzi süfrələridir. Oraya daxil olanlar ilahi ne'mətlərdən bəhrələnenlər».¹³³

Başqa bir rəvayətdə deyilir: «Günlərin bir günü Peyğəmbər (s) öz səhabələrilə şəhərin ətrafında oturduğu zaman günün qızmar istisində cavan bir oğlanın qan-tər içində işlədiyini görürlər. Səhabələrdən biri deyir: Heyf! Kaş öz qüdrətini Allah yolunda sərf edəydi. Peyğəmbər (s) buyurdu:

«Onun haqda belə danışmayın. Əgər o, başqalarına möhtac olub dilənçilik etmək əvəzinə zəhmətə qatlaşırsa, Allah yolunda çalışmış olur. Əgər ata-anasının və övladlarının məişətini tə'min etmək üçün zəhmətə qatlaşırsa, yenə də Allah yolunda çalışmış olur. Yox, əgər var-dövlət əldə edib qürur və təkəbbürlük

¹³⁰ Ə'raf-100.

¹³¹ Sünəni Termizi, 5-ci cild.

¹³² Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹³³ Ehyaul-ülum, (Qazanc və məişətin tə'minatı fəslü).

məqsədlə zəhmətə qatlaşırsa, Şeytan yolunda çalışmış olur».¹³⁴

Imam Məhəmməd Baqir (ə) nəql edərək deyir: «Həccətul-vida günü Peyğəmbər (s) buyurdu: «Agah olun ki, Cəbrail (ə) mənə ilham etmişdir ki, kimsə ruzisi tam verilməyincə dünyasını dəyişməyəcəkdir. Elə isə təqvanı hər şeydən üstün tutun və ruzi ardınca getdikdə ifrata varmayın. Lakin bu işdə süstlük göstərmək sizləri günaha vadar etməməlidir. Çünki Allah-taala bəndələrinin ruzisini onların arasında haram olaraq deyil, halallıqla bölmüşdür. Deməli, təqvalı olub səbr edən şəxslərə Allah-taala halal ruzi nəsib edər. Tələsik qeyri-halal yolla ruzi əldə edən şəxslərə isə həmin ruzinin miqdarında halal ruzisindən azaldar və qiyamət günü məhşərdə onu tənbeh edər».

Məhəmməd ibn Munkəder nəql edir ki, günlərin bir günü Mədinənin ətrafına getmişdim, elə orada Əbu Cə'fər Məhəmməd ibn Əli (imam Baqir (ə)) ilə qarşılaşdım. O, öz əkin sahəsində günün qızmar çağında əkinçiliklə məşğul idi. Onu belə görüb təəccüblənərək öz-özümə dedim: Sübhanəllah! Qureyşin adlı-sanlı bir şəxsiyyəti günün bu qızmar çağında qan-tər içində dünya malı fikrinə düşübmü?! Ona nəsihət etməyim lazımdır. Yaxınlaşıb salam verdim. Imam Baqir (ə) üzündən tər axdığı halda salamımın cavabını aldı. Ona bir qədər də yaxınlaşıb dedim. «Allah-taala Özü sizi salamat etsin. Sizin kimi Qureyşin adlı-sanlı şəxsiyyətlərindən birinə günün bu qızmar çağında bu qədər əzab-əziyyət çəkmək yaraşarmı?! Bu halda əcəl sizi haqlasa, nə edəcəksiniz?» Imam Baqir (ə) Məhəmmədi təmkinlə dinlədikdən sonra buyurdu: «Əgər bu halda ölüm mənə haqlasa, mən dünyamı Allaha itaət etmiş kimi dəyişmiş olacağam. Çünki belə etməklə özümü və ailə üzvlərimi səndən ehtiyacsız etmiş olacağam. Mən ondan qorxuram ki, əcəl çatdığı zaman Allaha itaətsizlik etmiş olum. Dedim: Düz deyirsən, Allah

¹³⁴ Ehyaul-ülum, (Qazanc və məişətin tə'minatı fəslı).

sənə rəhm etsin. Mən sənə nəsihət vermək istəyirdim, lakin sən mənə nəsihət verdin.¹³⁵

Imam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Yoxsul olduğu bir halda haram qazancıdan uzaq olub özünün və ailə üzvlərinin ehtiyaclarını təmin edən şəxslər sanki Allah yolunda cihad etmiş şəxslərə bənzərlər.»

Başqa bir hədisdə buyurur: «Ailə üzvlərinin ehtiyaclarını təmin etmək üçün zəhmətə qatlaşan şəxslər Allah yolunda cihad etmiş şəxslərə bənzərlər».

Imam Sadiq (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Məl'un (lə'nətlənmiş) o kəsdir ki, özünün xərc və təminatını başqalarının üzərinə qoymuş olsun».

Göründüyü kimi bu dəctəyə aid olan hədis və rəvayətlərdə məişət ehtiyaclarının təmin olunması üçün çəkilən zəhmət və səylər nəinki pislənməmiş, əksinə, olduqca tərifəlayiq və axirət dünyasının savab və mükafatına səbəb olan bir iş kimi göstərilmişdir. Mə'sum imamların (ə) həyatına nəzər saldıqda bu kimi məsələlərlə tez-tez rastlaşmaq olar. Bir qədər əvvəl qeyd etdiyimiz rəvayəti də buna aid etmək olar. Fəzl ibn Əbi Qurrənin imam Sadiq (ə) haqda nəql etdiyi başqa bir rəvayətdə deyilir: «Səhabələrdən bir neçəsi ilə imam Sadiq (ə)-ın mənzilinə doğru yola düşdük. Evinə çatdıqda divar hördüyünü gördük. Ondan kömək etməyimizə və ya işçi gətirməyimizə icazə istədikdə buyurdu: Xeyr! Öz işinizlə məşğul olun. İstəyirəm Allah-taala məni halal ruzi üçün çalışmağımı görsün».

Əli ibn Əbi Hənzə nəql edərək deyir: «Bir gün imam Musa Kazim (ə)-ın öz əkin sahəsində işlədiyini gördüm. Ayaqlarının dizlərinə qədər torpağa batdığını gördükdə ürək ağrısı ilə dedim: Canım sənə fəda olsun, qulluqçuların haradadır? Buyurdu: Peyğəmbər (s), Əmirəl-mö'minin (ə) və ata-babalarım hamısı öz əlləri ilə əkilir-biçir, özləri öz ruzilərini təmin edərdilər. Bu,

¹³⁵ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

İKİNCİ DƏCTƏ

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir:

«Mənə ticarətlə məşğul olmaq və var-dövlət əldə etmək vəhy olunmadı, mənə vəhy olundu ki, yəqinlik hasil etmək üçün Allaha həmd-səna edib səcdə edənlərdən olum». ¹³⁷

«Allahdan bağışlanmağınızı diləyin, çünki bu, ruzinin artmasına səbəb olur». ¹³⁸

Nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: Allah-taala Davud (ə)-a vəhy edərək buyurur:

«Başqalarına ehtiyac duymayıb, yalnız Mənə təvəkkül edənləri ehtiyacsız edərəm».

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: «Allah-taala dünya sərvətini Öz bəndələrinə axirət dünyasının əməllərinin müqabilində bəxş edir. Lakin axirət dünyasının xeyir və savabını dünyəvi işlərin müqabilində kimsəyə bəxş etmir».

Əli (ə) buyurur: «Ruzi iki hissəyə bölünür: Onlardan biri tələb edən, digəri isə tələb olunandır. Dünya malını istəyənləri ruziləri tam verilmədən əcəl haqlayar, axirət dünyası üçün yaşayanları isə dünya ruziləri tam verilənədək dünya tələb edəcəkdir (yə'ni, yaşamalarını istəyəcəkdir).» ¹³⁹

İkinci dəctəyə aid olan hədis və rəvayətlərdən belə bir qənaətə gəlmək olur ki, mö'minlər öz vaxtlarını ticarət və ya digər sahələrdə fəaliyyət göstərərək ruzi qazanmaq əvəzinə Allah-taaladan bağışlanmalarını diləyərək ömür-günlərini dua etmək və ibadət etməkdə keçirməlidirlər. Incan, Allahdan bağışlanmasını diləməklə ruzi əldə etdiyi bir halda, nə üçün

¹³⁶ Yənə orada.

¹³⁷ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹³⁸ Biharül-ənvar, 103-cü cild, bab-2.

¹³⁹ Biharül-ənvar, 103-cü cild, bab-2.

işləmək və ticarət fikrində olmalıdır? Peyğəmbər (s) «Allah-taala dünya sərvətini insanlara ibadət və əməlisaleh işlər görməklə bəxş edir» buyurduğu bir halda nə üçün ibadət, mə'nəviyyat, dua və münacatlar əvəzinə dünya və maddiyyat haqda düşünməliyik və s. Bir sözlə, mö'min insan qazanc və məşğuliyyət əvəzinə Allah-taaladan bağışlanmasını diləyərək səcdəyə qapılmalı, dərd-qəmini Onunla bölüşməlidir. Hər iki hissəyə aid olan hədis və rəvayətlərdən belə bir nəticəyə gəlirik ki, birinci dəstəyə aid olan rəvayətlərdə, yə'ni, şəxsin özünün və ailəsinin məişət ehtiyaclarını tə'min etmək və faydalı işlərlə məşğul olmaq islam nöqteyi-nəzərindən tərifəlayiq və savaba daha yaxındır. Hərçənd beytül-mal qoruyucusu, qazi və ictimai işlərdə çalışan bə'zi şəxslərə özlərinin və ailə üzvlərinin məişət təlabatını tə'min etmək üçün beytül-maldan istifadə etməyə icazə verilmişdir. Lakin onlar da imkan daxilində öz iste'dad və bacarıqlarından istifadə etməlidirlər.

Imam Sadiq (ə)-ın Əli (ə)-dan nəql etdiyi rəvayətdə deyilir: «Allah-taala Davud (ə)-a vəhy edərək buyurur: «Əgər beytül-maldan istifadə etməsəyədin bəndələrimin ən yaxşısı olardın». Davud (ə) ona nazil olmuş bu vəhyi eşitdikdən sonra qırx gün qəm-qüssəyə qərq olub, qırx gün göz yaşı tökdü. Allah-taala dəmirə Davud (ə) üçün yumşalmasını əmr etdi. O da hər gün bir zireh düzəldib min dirhəmə satdı. Bir il ərzində üç yüz altmış zireh satıb üç yüz altmış min dirhəmə qazandı. Beləliklə, beytul-mala heç bir ehtiyac duymadı.»¹⁴⁰

Bütün bunları nəzərə alaraq, Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) öz əkin sahələrində çalışar və özlərinin məişət ehtiyaclarını tə'min edərdilər. Deməli, ticarət və qazanc məqsədilə müxtəlif sahələrdə çalışmaq öz-özlüyündə heç də xoşagəlməz bir şey deyil. Xoşagəlməz şey varsa, o da aşağıda qeyd edəcəyimiz bu iki şeydən ibarətdir.

Onlardan biri var-dövlət əldə etməkdə ifrata varmaq və əldə olana qane olmamaqdır. Nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə bu

¹⁴⁰ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

məsələyə xüsusi diqqət yetirilmiş və o, təqva sahiblərinə xas olmayan bir xüsusiyyət kimi göstərilmişdir. Peyğəmbərin (s) «Həccətül-vida»da müsəlmanlara var-dövlət əldə etməkdə nə ifrata varmamalarına, nə də bu işdə süstlük göstərmələrinə dair etdiyi tövsiyələri buna misal çəkmək olar.

Başqa bir hədisdə deyilir: «İncanların ən yaxşısı o kəsdir ki, dünya malından ehtiyacını ödəyənədək istifadə etmiş olsun».

Digər xoşəəlməz şey içə insanı var-dövlət əldə edərək axirət dünyasından uzaqlaşdırmaqdır. Belələri dünyalarının abad və firavan olması üçün axirət dünyasını özləri öz əlləri ilə viran edirlər. Nur surəsinin 37-ci ayəsində buyurulduğu kimi:

«O kəslər ki nə ticarət, nə alış-veriş onları Allahı zikr etməkdən, namaz qılmaqdan və zəkat verməkdən yayındırmaz...»

İmam Sadiq (ə) ayənin izahında buyurur: «Onlar bir neçə tacir idilər. Namaz vaxtı çatan kimi alış-verişlərini buraxıb namaza tələsərdilər. Onlar iş və qazanc fikrində olmayanlardan daha çox savaba nail olurlar».

Başqa bir rəvayətdə deyilir: «Təlaq surəsinin ikinci və üçüncü ayələri Peyğəmbərə (s) nazil olarkən, ticarətdən və onlara gəlir gətirən digər işlərdən əl çəkib ibadətə qapıldılar. Xəbər Peyğəmbərə (s) çatdıqda onlardan soruşur: Nə üçün işlərinizdən əl çəkmisiniz? Bunun səbəbi nədir? Dedilər: Allah-taala ruzi verəcəyinə vədə vermiş, buna görə də bir yalnız ibadətlə məşğul olacağıq. Buyurdu: Allah-taala belə edənlərin duasını qəbul etməyəcəkdir. Siz özünüz ruzi dalınca getməlisiniz ki, Allah da sizə ruzi versin. Mən üzünü Allaha tutub ruzi dalınca getməyənləri sevmirəm».¹⁴¹

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam nöqteyi-nəzərindən qazanc məqsədilə ticarət və müxtəlif sahələrdə çalışmaq nəinki xoşagəlməz bir hal deyil,

¹⁴¹ Yəni orada.

əksinə, Allah yolunda cihad kimi Onun razılığına səbəb olan işlərdən biridir. Nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə özünün və ailəsinin məişət ehtiyaclarını təmin edən şəxslərə böyük savab və mükafat veriləcəyinə və'də verilir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Hədislərdən istifadə edərək iş və qazanc fəzilətini bəyan edin.
2. Peyğəmbərin (s) «Həccətül-vida»da oxuduğu xütbədən nə başa düşürük?
3. Var-dövlət əldə etməkdə ifrata varmamaq və bu işdə süstlük göstərməmək deyildikdə nə nəzərdə tutulur?
4. Qazanc əldə etməkdə «təqva» hansı rolu oynayır?

ON DÖRDÜNCÜ DƏRS

QAZANC ƏLDƏ ETMƏK VƏ İŞLƏMƏYİN QAYDA-QANUNLARI

Artıq mə'lum oldu ki, islam dini, başqalarına möhtac olmasın deyə, hər bir şəxsin özünün və ailə üzvlərinin məişət ehtiyaclarını tə'min etməsini yüksək qiymətləndirmiş və ailəsinin keşiyində duran şəxslərə Allah yolunda cihad edən mücahidlərin savabına nail olacaqlarına müjdə vermişdir.

Bu dərsimizdə hər şeydə olduğu kimi, iş və qazanc əldə etməkdə hansı qayda-qanunlara riayət etmək haqda söhbət açacağıq. Bu tanışlıq məşğul olduğumuz sahələrin və bu yolla əldə etdiyimiz qazancın halal və ya haram olduğunu müəyyən etməyimizə imkan verir. O ki qaldı ümumi kütləyə, onlar da qeyri-qanuni yollarla qazanc əldə edən şəxslərə qarşı mənfi münasibət bəsləyəcək və tez bir zamanda onlarla öz əlaqələrini kəsməli olacaqlar. Bu dərsimizdə bu qayda-qanunların bə'ziləri ilə ümumi tanışlıq əldə edəcəyik.

ŞƏR'İ HÖKMLƏRLƏ TANIŞLIQ

İctər ticarət, istərsə də qazanc məqsədilə fəaliyyət göstərilən digər sahələrdə hər şeydən əvvəl şər'i qanun və hökmləri nəzərə almaq lazımdır. Bildiyimiz kimi, islam nöqtəyi-nəzərindən bə'zi malların alqı-satqısı, müamiləsi, həmçinin bə'zi xidmətlərin göstərilməsi haram və yolverilməzdir. İctər alıcının, istərsə də satıcının üzərinə müəyyən hüquq və vəzifələr düşür. Bunun üçün də ticarət etməzdən əvvəl hər bir şəxs şər'i qanunlarla ümumi tanışlıq əldə etməlidir. Əks təqdirdə alqı-satqıda harama yol verilərək kimlərinsə hüququ tapdalanacaqdır. Əli (ə) bu

haqda buyurur: «Şər'i qanunlarla tanış olmadan ticarət edən şəxslər sələm bataqlığında qərq olacaqlar».¹⁴²

Başqa bir hədisdə buyurur: «Şəriət qanunları ilə tanışlığı olmadan ticarət edən şəxslər sələm bataqlığında qərq olacaqlar. Elə isə [ticarət qanunlarından] mə'lumatı olmayan şəxslərlə bazarlarda ünsiyyətdə olmayın».¹⁴³

Əsbəğ ibn Nəbatə deyir: Əli (ə) minbərdə xütbə oxuyarkən etdiyi tövsiyələrin birində bu məsələyə toxunaraq buyurdu: «Ey tacirlər! Əvvəl fiqh, sonra ticarət, əvvəl fiqh, sonra ticarət! And olsun Allaha! Sələmin sizlərin arasında nüfuz etməsi qarışqanın qayanın üzərində yeriməsindən daha gizlidir. Öz var-dövlətinizi sədəqə verməklə qoruyun. Öz haqqını götürüb başqalarının haqqını verənlərdən savayı, digər tacirlər günahkar, günahkarlar isə Cəhənnəm odunda sakit olurlar».¹⁴⁴

Bu səbəbdən də ticarət və digər müamilələrə aid olan şəriət qanunları bir çox fiqh kitablarında ətraflı izah olunmuşdur. Ticarət və müamilənin ən başlıca şərti isə qazancın halal və qanuni olmasıdır.

MÖHTƏKİRLİK

Ticarət və iqtisadiyyat əlaqələrinin bərqərar olmasında mənfi hallardan biri də möhtəkirlkdir. Möhtəkirlək, qiymətləri qaldırmaq məqsədilə camaatın tələbat mallarını satışa buraxmayıb anbarlarda saxlamağa deyirlər. Müəyyən müddətdən sonra gizli saxlanılan mallar yenidən satışa buraxılır və tacirlər böyük gəlir əldə etmək imkanı əldə edirlər.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Yemək şeylərini (ərzaq mallarını) qırx gün gizli saxlayan şəxslər sanki Allahdan, Allah da onlardan bezar olar».¹⁴⁵

¹⁴² Bihārül-ənvar, 103-cü cild, bab-119.

¹⁴³ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹⁴⁴ Yənə orada.

¹⁴⁵ Ehyaul-ülum, (Qazanc və məişətin tə'minatı fəslü).

Əli (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Camaatın yemək azuqəsini qırx gün gizli saxlayanların qəlbləri daş parçasına çevrilər».¹⁴⁶

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir:

«Yemək mə'mulatlərini alıb, həmin gün satan şəxslər sanki sədəqə vermiş olurlar».¹⁴⁷

Bütün bunları nəzərə alaraq ticarət və alış-verişlə məşğul olan təqva və iman sahibləri yemək və digər mə'mulatlərini gizli saxlayaraq möhtəkirliklə məşğul olmaqdan çəkinirlər. Öz təqva və imanı ilə şöhrət tapmış keçmiş tacirlərin biri haqda deyilir: «Bəsredəki nümayəndələrinin birinə satmaq üçün mal göndərir. Günlərin bir günü bir qədər buğda əldə edib gəmi ilə Bəsreyə yola salır və göndərdiyi məktubda yazır: Buğda Bəsreyə çatən kimi yubatmadan həmin günün qiymətinə sat!

Gəmi Bəsreyə cümə axşamı çatır. Tacir yoldaşları ona deyirlər ki, əgər buğdanı sabah (cümə günü) satsan, daha çox qazanc əldə edərsən. O, yoldaşlarının tövsiyələrinə qulaq asaraq səhəri günü gözləyir. Buğdanı satıb öz yoldaşına gördüyü işlər haqda mə'lumat verir. Mö'min tacir məktubun cavabında yazır: Ey dost! Dinimi qorumaq üçün az qazanca qane idim, sən isə mənim dediyimə əməl etmədin. Bunu mənə qarşı bir cinayət hesab etmək olar. İstəməzdim neçə bərabər və ya yüzə-yüz qazanc əldə etməklə dinimə xələl gəlsin. Məktubumu oxuduqdan sonra əldə etdiyin qazancı Bəsrenin yoxsul və ehtiyacı olanlarına sədəqə ver! Bəlkə düşər olduğum möhtəkirlik günahından əfv olunum».¹⁴⁸

DUA VƏ ZİKR

Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) daim öz davamçılarına tövsiyə etmişlər ki, ticarət və qazanc məqsədilə evlərindən

¹⁴⁶ Yənə orada.

¹⁴⁷ Yənə orada.

¹⁴⁸ Yənə orada.

çıxdıqları zaman Allahın adını zikr edib bütün işlərini Onun adı ilə başlasınlar. Camaatla müamilə etdikləri müddət ərzində Allahın razılığını qazanmağa çalışmalı və bilməlidirlər ki, Allah onların gördükləri bütün işlərin, rəftar və davranışlarının şahididir. Peyğəmbər (s) buyurur: «İncanlar qəflət içində olduqları zaman, ixlas və iman üzündən Allahı xatırlayıb onlarla Allahın kitabında olduğu kimi müamilə edərsə, [əməl dəftərlərinə] min savab yazılar və kimsənin təsəvvür edə bilməyəcəyi dərəcədə Allahın rəhmət dərgahından bəhrələnmiş olurlar».¹⁴⁹

İmam Baqir (ə) alış-verişlə məşğul olan səhabələrinə bu duanı oxumalarını tövsiyə edərdi: «İlahi! Səndən bazarın və bazar əhlinin xeyrini istəyirəm». Ticarət etdikləri yerlərə girdikləri zaman isə bu duanı oxumağı tövsiyə edərdi: «Şəhadət verirəm ki, Allahdan başqa Allah yoxdur, O, təkdir və şəriki yoxdur. Şəhadət verirəm ki, Məhəmməd Onun qulu və elçisidir. İlahi! Mən Sənin fəzlindən pak və halal ruzi istəyirəm və kimsəyə zülm etməkdən və kimsənin mənə zülm etməsindən, ziyankar və yalan yerə and içən şəxslərdən Sənə pənah gətirirəm».¹⁵⁰

Bunu da qeyd edək ki, tacirlər alış-verişlə məşğul olmaqla dini hökmlərin yerinə yetirilməsində süstlük göstərməməli və daim Allaha təvəkkül edərək Onu yad etməlidirlər. Əvvəlki dərsimizdə qeyd etdik ki, Qur'an daim Allahı yad edən tacirləri mədh edərək, bunu əməlisaleh insanların xüsusiyyəti kimi qeyd etmişdir.

MALIN TƏ'RİFLƏNMƏSİNDƏ AND İÇMƏKDƏN ÇƏKİNMƏK LAZIMDIR

Alış-veriş zamanı alıcını qane etmək məqsədilə and içmək tacirlər üçün müsbət xüsusiyyət hesab olunmur. Ümumiyyətlə maddi və dəyəri az olan şeylər üçün and içməkdən çəkinməyə

¹⁴⁹ Biharül-ənvar, 103-cü cild, bab-19.

¹⁵⁰ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

tövsiyə olunur. And içməyə isə yalnız böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdə icazə verilir. Bəqərə surəsinin 224-cü ayəsində bu haqda deyilir:

«Allahı [Allahın adını] hədəf [dəstaviz] etməyin...!»

Bunun üçün də maddi məsələlərdə, xüsusilə alqı-satqıda malın qiymətini aşağı-yuxarı etməkdə, Allaha və ya müqəddəs şəxsiyyətlərə and içmək bəyənilməyən və xoşagəlməz xüsusiyyətlərdəndir. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Alış-veriş etmək istəyən şəxslər sələm verməməli, and içməməli, malın eyb və nöqsanını gizlətməməli, satdığı zaman malı [həddindən artıq] tərifləməməli və mal aldığı zaman dəyərini aşağı salmamalıdır. Əks təqdirdə, alış-veriş etməməlidir».¹⁵¹

İmam Musa Kazim (ə) buyurur: «Allah-taala qiyamət günü bu üç şəxsə nəzər salmaz. Onlardan biri Allaha and içmədən al-ver etməyən və gəlir əldə etmək məqsədilə Allahı dəstaviz tutan şəxslərdir».¹⁵²

And içmək deyildikdə, bu kimi hallarda doğru andlar nəzərdə tutulur. Lakin buna baxmayaraq, and içmək olduqca xoşagəlməz xüsusiyyətlərdən hesab olunur. İncan yalan yerə and içdikdə isə böyük günahlardan birinə düşər olmuş olur.

Müştərinin diqqətini cəlb etmək məqsədilə malın [həddindən artıq] təriflənməsi də islam nöqteyi-nəzərindən mənfi və bəyənilməyən hallardandır. Çünki tərif edərkən deyilən xüsusiyyətlər malda olmazsa, yalana yol verilmiş olur. Mal həmin xüsusiyyətlərə malik olduqda isə müştəri özü bunun şahidi olduğu üçün satıcının dedikləri puç və mənasız olacaqdır. Həmin xüsusiyyətlər bəlli olmadıqda isə onu aşkara çıxarmağın heç bir nöqsanı yoxdur. Necə olursa-olsun, malın xüsusiyyətləri haqda deyilənlər həqiqətdən artıq olmamalıdır. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə qeyd olundu ki, alış-verişlə məşğul olan şəxslər malın təriflənməməsinə diqqət yetirməlidirlər.

¹⁵¹ Biharül-ənvar, 103-cü cild, bab-19.

¹⁵² Üsuli-kafi, 5-ci cild.

MALIN EYB VƏ NÖQSANI AŞKARA ÇIXARILMALIDIR

Satıcı malını həddindən artıq tərifləməməli olduğu kimi, onun eyb və nöqsanlarını da aşkara çıxarmalıdır. Belə ki, islam nöqteyi-nəzərindən malın eyb və nöqsanlarını gizli saxlamaq al-verdə aldatmaq hesab olunur. Nəql olunmuş rəvayətlərin birində deyilir: Peyğəmbər (s) bazarda olduğu zaman buğda satan bir şəxslə qarşılaşır. Buğdanın zahiri görünüşü Peyğəmbəri (s) özünə cəlb edir. Lakin əlini içinə saldıqda buğdanın nəm olduğunu hiss edir. Bunun nə üçün belə olduğunu soruşduqda satıcı cavab verir: Üzərinə yağış yağmışdır. Peyğəmbər (s) soruşur: Elə isə nə üçün onları üstə qoymamısan ki, camaat görsün. Ticarətdə hiylə işlədən şəxslər bizdən deyillər». ¹⁵³

İNSAF

Alış-veriş zamanı insafli olmaq hər şeydən daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Qazanc əldə etməkdə və malın üzərinə qiymət qoyduqda ədalətli olmaq gərəkdir. Satıcı müştərinin mala olan ehtiyacını görüb daha çox qazanc əldə etmək məqsədilə baha satmamalı və eyni zamanda alıcı da satıcının məcburiyyət üzündən malını satdığını gördükdə onu daha ucuz qiymətə alaraq çıxılmaz vəziyyətə salmamalıdır. Hər iki hal islam nöqteyi-nəzərindən başqalarının hüququnun tapdalanmasına səbəb olduğu üçün yasaq və haram hesab olunur.

Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: İmam Sadiq (ə) min dinar pulu Məsadif adlı xidmətçilərindən birinə verib ticarət məqsədilə tacirlərlə birlikdə Misrə göndərir. Ticarət karvanı Misrə yaxınlaşdıqda oradan başqa bir karvanın çıxdığını görürlər. Onlardan alış-verişin nə yerdə olduğunu soruşduqda başa düşürlər ki, həmin mallar Misir bazarlarında çox az tapılır. Bunun üçün də onlar öz aralarında söz qoyaraq belə qərara

¹⁵³ Səhih Müslüm, 1-ci cild.

gəlirlər ki, gətirdikləri malları iki bərabərindən ucuz satmasınlar. Tacirlər mallarını sözləşdikləri qiymətə satıb Mədinəyə qayıdırlar. Məsadif imam Sadiq (ə)-ın yanına gəlib iki kisə min dinar pulu onun qarşısına qoyub deyir: Canım sənə fəda olsun! Bu kisələrdən biri əlimizdə olan maya, digəri isə ondan əldə etdiyimiz gəlirdir. Imam Sadiq (ə) təəccüblə soruşur: Əldə etdiyin qazanc çoxdur. Malları necə satmısınız? Məsadif hər şeyi ətraflı surətdə imam Sadiq (ə)-a izah edir. Imam Sadiq (ə) heyrətə gələrək deyir: Sübhanəllah! Söz qoyaraq müsəlmanlara malları iki bərabərinə satmısınız? Sonra imam Sadiq (ə) pul kisələrindən birini götürüb buyurur: Əldə etdiyin gəlirə heç bir ehtiyacım yoxdur. Gedərkən üzünü Məsadifə tutub buyurdu: Ey Məsadif, qılinc zərbələrinə dözmək halal qazancıdan daha asandır. (Yə'ni, halal ruzi çətinliklə əldə olunur.)

YOXSUL VƏ İMKANSIZLAR NƏZƏRƏ ALINMALIDIR

İslamın bu barədə tövsiyə etdiyi şeylərdən biri də yoxsul və imkansız təbəqənin nəzərə alınmasıdır. Satıcı bu kimi şəxslərin maddi vəziyyətinin ağırlığını görüb onlara qarşı təhqirlə yanaşmamalı və əliboş geri qaytarmamalıdır. Qiyməti aşağı salmaq, nisyə vermək, borcların qaytarılmasına fürsət vermək və bu kimi güzəştlərə getməklə onlara kömək etməyə çalışmalıdır. Peyğəmbər (s) bu kimi şəxsləri alqışlayaraq buyurur: «Allah rəhm etsin alış-verişdə güzəştə gedən şəxslərə».

Başqa bir yerdə buyurur: «Borcu olan şəxslərə fürsət verən və ya borcunu istəməyən şəxsləri Allah-taala asanlıqla sorğu-sual edər».

MALIN SAXTALAŞDIRILMASI

Satılan malın xarab olması, müamilə zamanı saxta pul verilməsi oğurluq hesab olunduğu üçün alış-verişdə yolverilməzdir. Belə ki, bir çox hallarda təqva sahibləri satdıqları malın xarab olduğunu gördükdə, ziyanə düşmələrinə baxmayaraq, satılmasına razı olmamışlar.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam nöqtəyi-nəzərindən hər şeydə olduğu kimi ticarət, alış-veriş və aparılan müamilələrdə bir sıra şəriət qanunlarına riayət olunmalıdır. Bu hallarda əxlaqi və şəri me'yarlar meydana gəlir. İctər alıcının, istərsə də satıcının üzərinə müəyyən vəzifələr düşür və onlar bu vəzifələrin öhdəsindən yalnız şəriət qanunları ilə tanış olduqdan sonra gələ bilirlər.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. İmamlar nə üçün ticarətlə məşğul olmazdan əvvəl fiqhi qanunları öyrənməyi zəruri hesab etmişlər?
2. İslam dinində möhtəkirlik nə üçün haram hesab olunur?
3. Alış-veriş zamanı and içmək olarmı?
4. Satıcının üzərinə düşən vəzifələri ixtisarla bəyan edin.

ON BEŞİNCİ DƏRS

SƏLİQƏ VƏ TƏMİZLİK

Müqəddəs islam dininin diqqət yetirdiyi məsələlərdən biri də təmizliyə riayət etməkdir. Paltarın, bədənin təmizliyi, artıq tüklərin bədənədən təmizlənməsi, vaxtı-vaxtında dişlərin yuyulması, ətraf mühitin təmizliyi, baş və üz tüklərinin qısaldılması və s... islamın diqqət mərkəzində olan məsələlərdəndir. Hər bir müsəlman bə'zi dini vəzifələrini təmizliyə riayət etməklə, həm də başqalarının onun natəmizliyindən narahat olmalarına yol verməməlidir. Islam dinində təmizliyə verilən diqqət Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə də öz əksini tapmışdır: «Həqiqətən, Allah-taala pakdır və pakları sevir.»¹⁵⁴

«Təmizlik imanın bir hissəsidir».¹⁵⁵

«Qiyamət günü insandan soruşulacaq ilk şey onun təmizliyidir [təmizliyə riayət etməsidir]».¹⁵⁶

«Bacardığınız qədər təmiz və səliqəli olun. Çünki Allah-taala islam dinini paklıq və təmizlik üzərində qurmuşdur və pak insanlardan savayı Cənnətə kimsə daxil olmayacaqdır».¹⁵⁷

«Islam pakdır. Elə isə siz də təmiz və səliqəli olun. Çünki pak insanlardan başqa Cənnətə kimsə daxil olmayacaqdır».

«Həqiqətən Allah pak ibadət edənləri sevəndir».¹⁵⁸

«Peyğəmbərlərin gözəl xüsusiyyətlərindən biri də onların pak və səliqəli olmalarıdır».¹⁵⁹

Hər bir müsəlmanın üzərinə düşən bə'zi vəzifələr [fiqh kitablarında ətraflı izah olunmuşdur] onun dəstəmaz, qüsl, təyəmmüm kimi paklığından asılıdır. İbadətlərinin doğru və

¹⁵⁴ Sünəni Termezi, 10-cu cild.

¹⁵⁵ Kənzül-ümmal, 25997-ci xəbər.

¹⁵⁶ Yənə orada, 31010-cu xəbər.

¹⁵⁷ Yənə orada, 34002-ci xəbər.

¹⁵⁸ Yənə orada, 24007-ci xəbər.

¹⁵⁹ Yənə orada, 2400-cü xəbər.

düzgün olması üçün hər bir müsəlmanın bunlara riayət etməsi lazım və zəruridir. Lakin üzərinə düşən vəzifələrin başqa bir qismi sünne halını daşıyır və biz bu və növbəti dərslərimizdə bu haqda ətraflı söhbət açacağıq.

Hər bir məsələyə aid Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) hədis və rəvayətlər nəql olunmuş və bu ilahi hökmün həqiqi fəlsəfi mahiyyəti açıqlanmışdır.

1. Bədənin təmizliyi:

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allahın sizləri pak etməsi üçün bədənlərinizi təmiz saxlayın! Səhəri paklıqla açan elə bir kəs yoxdur ki, mələklərdən biri onu müşayiət etməsin. Hər an mələk ona dua edərək deyər: İlahi! Bu bəndənin günahlarını əfv et, çünki o, səhəri paklıqla açmışdır».¹⁶⁰

Əli (ə) buyurur: «Başqalarının narahatçılığına səbəb olan xoşagəlməz iyləri yuyunaraq özünüzdən dəf edin. Çünki Allah-taala, təmizliyə riayət etmədiyi üçün başqalarının narahatçılığına səbəb olan şəxslərə nifrət edir».¹⁶¹

Peyğəmbər (s) buyurur: «İncanların ən pisi natəmiz olanıdır».¹⁶²

«Çirkin və natəmiz şəxslər həlak olarlar.»¹⁶³

2. Hamamın göstərişləri:

Əli (ə) buyurur: «Cəhənnəm odunu insana xatırlatdığı və çirkin bədənəndən apardığı üçün hamam ən yaxşı məkandır».¹⁶⁴

Bu haqda nəql olunmuş rəvayətlərin məzmunu ilə tanış olduqdan sonra belə bir qənaətə gəlmək olur ki, cismi sağlamlığın qeydinə qalan hər bir şəxs iki gündən bir və ya heç olmasa həftənin son günlərində bir dəfə də olsun hamama getməlidir.

İmam Sadiq (ə) buyurur: «İlahi! Aludəçilik və natəmizliyi məndən uzaq, bədən və qəlbimi pak et».

¹⁶⁰ Kənzül-ümmal, 24003-cü xəbər.

¹⁶¹ Biharül-ənvar, 10-cu cild, bab-7.

¹⁶² Üsuli-kafi, 6-cı cild.

¹⁶³ Kənzül-ümmal, 7422-ci xəbər.

¹⁶⁴ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

İsti suyu bədəninizə tökdüyünüz zaman deyin: «Cəhənnəm odundan Allaha pənah aparır və Ondan əbədi Cənnət diləyirəm».

Qüsl alıb qurtardıqdan sonra paltarınızı geyindiğiniz zaman deyin: «İlahi! Təqva libasını mənə nəsib et və haqq yolundan uzaq düşüb həlak olmaqdan Özün qoru!».

Hamama tamamilə lüt daxil olmamalı, övrəti örtərək fitə və ya paltardan istifadə olunmalıdır.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur:

«Fitə bağlamadan hamama daxil olmayın».

İmam Sadiq (ə) buyurur:

«Kişilər öz uşaqlarını hamama aparmamalıdırlar. Məbada onlar öz valideynlərinin övrətinə nəzər salsınlar».

«Hamama fitə ilə daxil olan şəxsləri Allah-taala öz örtüyü ilə tutar».

Fitədən istifadə etmək təkcə hamama xas deyil. Belə ki, hər bir şəxs başqalarının onu görə biləcəyini ehtimal verdikdə çay, göl, dəniz və s. yerlərdə çimdiyi zaman hökmən övrətini başqalarından qorumağa çalışmalıdır.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah-taala mənim ümmətimin çaylarda fitəsiz qüsl almasını sevmir».

Hamam, çimərlik kimi yerlərdə kimsə başqasının övrətinə nəzər salmamalıdır.

İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: «Hamamda qüsl alan müsəlman qardaşının övrətinə baxmayan şəxsləri qiyamət günü Cəhənnəm odunun şiddətli əzabından hifz edər».¹⁶⁵

İncan tamamilə lüt olduqda, hamamda Qur'an oxumamalıdır. Məhəmməd ibn Müslim bu haqda - imam Məhəmməd Baqir (ə)-dan həqiqətən Əli (ə) hamamda Qur'an oxumağı yasaq etməsi haqda soruşduqda buyurur: «Xeyr! İncan yalnız tamamilə lüt olduqda Qur'an oxumamalıdır. Geyinmiş olduğu halda isə bunun heç bir nöqsanı yoxdur».¹⁶⁶

¹⁶⁵ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-3.

¹⁶⁶ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

Həmçinin bədəndə olan artıq tüklərin təmizlənməsi və ya azaldılması, bədən təmizliyinin ən ümdə hissəsini təşkil edir.

Bu işə hər on beş gündən bir və ya heç olmasa üç həftədən bir yerinə yetirilməlidir.

3. Paltarın səliqə və təmizliyi:

İslam dini paltarın rəng və malına diqqət yetirməzdən əvvəl onun təmiz və səliqə-səhmanına əhəmiyyət verir. Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Peyğəmbər (s) natəmiz paltar geymiş şəxslə qarşılaşıb təəccüblə buyurur: «Məgər o, paltarını yumağa su tapmırmı?». ¹⁶⁷

«Geyinməyə paltar seçdiyiniz zaman onu təmiz saxlamağa çalışın». ¹⁶⁸

Başqa bir rəvayətdə Aişəyə xitab edərək buyurur: «Ey Aişə! Qalx və bu iki paltarı yu! Məgər bilmirsənmi ki, paltarlar da Allaha təsbih edir?! Çirkli olduqda isə onların təsbih etmələri kəsilir». ¹⁶⁹

Əli (ə) buyurur: «Təmiz paltar qəm-qüssəni insandan uzaqlaşdırır». ¹⁷⁰

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Təmiz paltar düşməni xar və rüsvay edər». ¹⁷¹

Əli (ə) Muzzəmmil surəsinin 4-cü ayəsinin izahında buyurur: **«Yə'ni, paltarlarınızı yerlə sürünməsin deyə, bir qədər qısaldın».**

İmam Cəfər Sadiq (ə) ayənin izahında buyurur: «Yə'ni, paltarınızı bir qədər yuxarı tutun ki, yerlə sürünməsin». Bir sözlə, paltar yerlə sürünüb tez bir zamanda bulaşmasın deyə, bir qədər qısa olması gərəkdir.

Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) daha çox ağ rəngli paltarlara üstünlük verərdilər. Onlar əksər hallarda ağ rəngli paltar geyinər və öz tərəfdarlarına da bunu tövsiyə edərdilər.

¹⁶⁷ Sünəni əbi-Davud, 4-cü cild.

¹⁶⁸ Fürui-kafi, 6-cı cild.

¹⁶⁹ Kənzül-ümmal, 2609-cu xəbər.

¹⁷⁰ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

¹⁷¹ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

Çünkü paltarın natəmizliyi tünd rəngli paltarlarda özünü gec bürüzə verir və belə bir halda paltarları vaxtaşırı yumaq lazım gəlir. Ağ rəngli paltarlarda isə natəmizlik özünü dərhal bürüzə verir və nəticədə paltarın bulaşıq qalmasına yol verilmir. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Ağ paltar geyinin, çünki o daha gözəl və daha pakdır. Öz ölümlərinizi də ağ rəngli parçalarla kəfənləyin.»¹⁷²

«Ən gözəl və səliqəli olan ağ paltarlarınızı geyinin, ölümlərinizi də ağ parçalarla kəfənləyin.»

«Məscid və qəbirlərinizdə Allahla görüşdüyünüz ən gözəl hallar, ağ paltar geyindiyyiniz anlardır».¹⁷³

«Allahın sevdiyi ən gözəl paltarlarınız ağ rəngli paltarlarınızdır. Elə isə ağ rəngli paltarlarla namaz qılıb, ölümlərinizi də onunla dəfn edin».¹⁷⁴

Bu məzmununda nəql olunmuş rəvayətlərdə kətan və panbıq parçalardan hazırlanmış paltarlar geyinmək tövsiyə olunmuşdur. Kişilərin ipək parçadan hazırlanmış paltarlar geyinməsinin isə haram olduğu göstərilir. Əli (ə) bu haqda buyurur: «Panbıq paltarlar geyinin, çünki bu, Peyğəmbər (s) və biz Əhli-beytin geyimidir».¹⁷⁵

Imam Sadiq (ə) buyurur:

«Peyğəmbərlər kətan paltarlar geyinmişlər, bu, insanın daha sağlam olub yaxşılaşmasına səbəb olur».¹⁷⁶

Peyğəmbər (s) buyurur: «Ümmətimin kişilərinə ipək paltarlar geyinib qızıl, zinət əşyalarından istifadə etmək haram, qadınlara isə halal olundu».¹⁷⁷

Həmçinin nəql olunmuş rəvayətlərdə fəxr və təkəbbürlük məqsədilə bahalı və diqqəti cəlb edən paltarlar geyinmək qətiyyətlə yasaq olunur.

¹⁷² Kənzül-ümmal, 41101-ci xəbər.

¹⁷³ Mizanul-hikmə, 3548-ci bab.

¹⁷⁴ Kənzül-ümmal, 41117-ci xəbər.

¹⁷⁵ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

¹⁷⁶ Yənə orada.

¹⁷⁷ Kənzül-ümmal, 41210-cu xəbər.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah, yaraşıqlı paltarlar geyinib camaatın diqqətini özünə cəlb edən şəxslərə, onu əynindən çıxardanadək nəzər salmaz».¹⁷⁸

«Allah şan-şöhrət məqsədilə paltar geyinən şəxslərdən qiyamət günü üz çevirər».¹⁷⁹

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam nöqteyi-nəzərindən pak və səliqəli olmaq dinin yarısını təşkil edir. Bu müqəddəs ilahi din öz davamçılarına paklıq və təmizliyə riayət etmələrini tövsiyə edir. Vaxtı-vaxtında yuyunmaq və bədən təmizliyinə diqqət yetirmək hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ən ümdə vəzifələrdəndir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədislərdən istifadə edərək islam dininin paklıq və təmizliyə olan baxışını izah edin.

2. Əli (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətə əsasən Allah-taala kimlərə nifrət edir?

3. Hamama aid olan qayda-qanunları ixtisarla izah edin.

4. Peyğəmbər (s) nə üçün ağ paltar geyinməyi tövsiyə edir?

5. İslam hansı paltarların geyinməsinə yasaq edir?

¹⁷⁸ Yəni orada, 41203-cü xəbər.

¹⁷⁹ Yəni orada, 41202-ci xəbər.

ON ALTINCI DƏRC SƏLİQƏ VƏ TƏMİZLİK

DİŞLƏRİN YUYULMASI

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Cəbrail (ə) dişlərin yuyulmasını mənə o qədər tə'kidlə tövsiyə edərdi ki, güman edərdim bu, dinin vacib olan hökmlərindəndir».¹⁸⁰

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Dişləri yumaq peyğəmbərlərin gözəl adət-ən'ənələrindəndir».¹⁸¹

Peyğəmbər (s) buyurur: «Əgər mənim ümmətimə çətin olmasaydı, namaz üçün dəstəmaz aldıqları zaman dişlərini yumağı onlara vacib edərdim».¹⁸²

Başqa bir hədisdə buyurur: «Diş yuyulduqdan sonra qılınan namaz, dişlər yuyulmadıqdan sonra qılınan yetmiş beş namazdan daha fəzilətlidir».¹⁸³

Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a etdiyi tövsiyələrinin birində buyurur: «Namazdan əvvəl hər dəfə dəstəmaz aldığın zaman dişlərini yu».¹⁸⁴

Başqa bir yerdə buyurur:

«Dişləri yumaq dəstəmazın bir hissəsi, dəstəmaz isə imanın bir hissəsi deməkdir».¹⁸⁵

«Ağızlarınızla Qur'an qiraət etdiyiniz üçün vaxtaşırı dişlərinizi yuyun».¹⁸⁶

«Ağızlarınızı təmiz saxlayın, çünki onunla Qur'an qiraət edirsiniz».¹⁸⁷

¹⁸⁰ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-17.

¹⁸¹ Yənə orada, bab-18.

¹⁸² Sünəni ibni Macə, 287-ci xəbər.

¹⁸³ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-18.

¹⁸⁴ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-18.

¹⁸⁵ Kənzül-ümmal, 2699-cu xəbər.

¹⁸⁶ Sünəni ibn Macə, 291-ci xəbər.

Səhabələrə xitab edərək buyurur: «Qur'anın yolunu təmiz saxlayın». Səhabələrdən biri Qur'anın yolu hansıdır?-soruşduqda buyurur: «Ağızlarınız». Daha sonra nə ilə təmizlənməsini soruşduqda buyurur: «Diş fırçaları ilə».¹⁸⁸

Başqa bir hədisdə buyurur: «Ağızlarınız Allah yollarından biridir. Allahın ən sevdiyi, gözəl olan yollardır (ağızlardır). Elə isə bacardığınız qədər ağız və dişlərinizi təmiz saxlayın».¹⁸⁹

Peyğəmbər (s) səhabələrdən birinə müraciət edərək buyurur: «Nə üçün mənim yanıma gəldiyiniz zaman dişlərinizi qara görürəm?! Onları yumaqla təmizliyinizə diqqət yetirin».¹⁹⁰

DİŞ FIRÇASININ MÜSBƏT XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a xitab edərək buyurur: «Ey Əli! Dişləri yumağın insana on iki xeyri var: Həm sünnəmə riayət olunur, həm də ağız təmiz saxlanmaqla gözün görmə qabiliyyəti güclənir. Həmçinin Allahı razı salır, dişləri ağardır, ağzın natəmizliyini aradan aparır, damağı bərkidir, iştahanı artırır, xeyirxahlığı çoxaldır və nəhayət, mələklərin sevincinə səbəb olur».¹⁹¹

Əli (ə) buyurur: «Dişləri yumaq Peyğəmbərin (s) sünnələrindən biridir. Bu gözəl sünnəyə əməl etməklə həm Allahın razılığına nail olmaq olur, həm də ağzın təmizliyinə».¹⁹²

Başqa bir yerdə buyurur: «Dişləri yumaq gözün görmə qabiliyyətini artırır».¹⁹³

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Dişlərinizi yuyun, çünki bu sinədəki vəsvəsənin aradan getməsinə səbəb olur».¹⁹⁴

¹⁸⁷ Kənzül-ümmal, 2804-cü xəbər.

¹⁸⁸ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-18.

¹⁸⁹ Biharül-ənvər, 79-cu cild, bab-18.

¹⁹⁰ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

¹⁹¹ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-18.

¹⁹² Yənə orada.

¹⁹³ Yənə orada.

¹⁹⁴ Yənə orada.

İmam Rza (ə) buyurur: «Dişləri yumaq görmə qabiliyyətinin güclənməsinə, saç və tüklərin çıxmasına və gözün sulanmasının qarşısını almağa səbəb olur».¹⁹⁵

Diş yumağın başqa bir müsbət xüsusiyyəti haqda Peyğəmbər (s) buyurur: «Dişləri yumaq fəsahtəliyi daha da artırır».¹⁹⁶

DİŞLƏR NECƏ YUYULMALIDIR?

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Dişlərinizi uzununa deyil, eninə fırçalayın».¹⁹⁷

Rəvayətlərdən birində deyilir: «Peyğəmbər (s) dişlərini hər gecə-gündüz üç dəfə uzununa deyil, eninə fırçalayardı. O, dişlərini adətən yatmadan əvvəl, sonra və namaz qılmadan əvvəl təmizləyərdi».

Peyğəmbər (s) buyurur: «Oruc tutan zaman dodaqları quruyan şəxslər səhər (azandan əvvəl) və axşam çağı dişlərini yusun.»¹⁹⁸

«Səhər çağı və dəstəmaz almadan əvvəl dişləri yumaq ən gözəl adət-ən'ənələrdəndir».¹⁹⁹

Başqa bir hədisdə buyurur: «Fürsət olmadıqda belə, heç olmasa üç gündən bir dişlərinizi yumağa çalışın».²⁰⁰

TÜKLƏRİN QISALDILIB SƏLİQƏYƏ SALINMASI

Saç və bığın qısaldılması, saqqalın dibindən qırılmaması və başın daranması islamın tövsiyə etdiyi ədəb-ərkan qaydalarındandır.

¹⁹⁵ Yənə orada.

¹⁹⁶ Yənə orada.

¹⁹⁷ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-18.

¹⁹⁸ Yənə orada.

¹⁹⁹ Vəsailüş-şiə, 1-ci cild.

²⁰⁰ Üsuli-kafi, 3-cü cild.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Bığ və burun tüklerini qısaldıb vaxtaşırı saçlarınızı darayın. Belə etməklə öz gözəlliyinizi qoruyub saxlamış olarsınız».²⁰¹

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Burun tüklerini qısaltmaq üzün görünüşünə xüsusi gözəllik və yaraşıq verir».²⁰²

«Bığ tüklerinizi uzatmayın, çünki Şeytan oranı özünə sığınacaq edir».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Bıqlarını qısaltmayan kəs bizdən deyil».²⁰³

Peyğəmbər (s) buyurur: «Bıqlarınızı qısaldın, saqqalınızı uzadın və özünüzü yəhudilərə oxşatmayın».²⁰⁴

Əli ibn Cə'fər deyir: Qardaşımdan (həzrət imam Musa Kazim (ə)) saqqalın qısaldılması haqda soruşduqda buyurdu: «Yanaqlardan saqqalın qısaldılmasının heç bir nöqsanı yoxdur. Lakin qarşidan qısaldılmamalıdır».²⁰⁵

Qeyd etmək lazımdır ki, saqqalın qısaldılıb və ya uzadılmasının da müəyyən həddi vardır. İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: «Saqqalınızı əlinizə alın, ovucunuzdan çıxanını qısaldın».²⁰⁶

Başqa bir hədisdə buyurur: «Saqqalın əlin içindən çıxanı cəhənnəm odunda olar». (Yə'ni, saqqal əlin içindən çıxacaq qədər böyük olmamalıdır».²⁰⁷

Peyğəmbər (s) buyurur: «Gözəl tük Allahın insanlara bəxş etdiyi gözəl örtükdür, elə isə onun qədrini bilin».²⁰⁸

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Baş və üzün tükünü daramaq yoxsulluğu aradan aparır və bir çox xəstəliklərin qarşısını alır».²⁰⁹

²⁰¹ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-12.

²⁰² Yənə orada.

²⁰³ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-13.

²⁰⁴ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

²⁰⁵ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-13.

²⁰⁶ Yənə orada.

²⁰⁷ Yənə orada.

²⁰⁸ Yənə orada, bab-14.

²⁰⁹ Yənə orada.

Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Baş və üzün tükünü daramaq vəba xəstəliyinin qarşısını alır».²¹⁰

Imam Rza (ə) Ə'raf surəsinin 31-ci ayəsi (məscidlərə getdiyiniz zaman zinət əşyalarınızı da özünüzlə götürün) haqda buyurur: «Zinət hesab olunan şeylərdən biri də namaz qılmazdan əvvəl daranmaqdır».²¹¹

Imam Sadiq (ə) buyurur: «Peyğəmbərin (s) saç qulaqlarının ucundan çox uzanmazdı».²¹²

DIRNAQLARIN TUTULMASI

Peyğəmbər (s) buyurur: «Hər kim cümə günləri dirnaqlarını tutarsa, Allah-taala bütün ağrı və xəstəlikləri onun barmaqlarından uzaq və onları daim sağlam edər».²¹³

Səhəbələrədən biri deyir: Imam Cə'fər Sadiq (ə)-dan ruzinin artması üçün mənə dua öyrətməsini xahiş etdim. Imam (ə) cümə günlərində biğ tüklərini azaldıb, dirnaqlarımı tutmağı mənə tövsiyə etdi.²¹⁴

Imam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Cümə günü dirnaqları tutmaq cüzam və qoturluq kimi qorxulu xəstəliklərin qarşısını alır».²¹⁵

Başqa bir hədisdə buyurur: «Cümə günü biğ tüklərini qısaltıb dirnaqlarını tutan hər bir şəxs «Bismillah və əla sunnəti Muhəmməd və ali Muhəmməd» deyərsə, tutduğu hər bir dirnağın və kəsdiyi hər bir tükün müqabilində həzrət İsmayıl (ə) övladlarından bir qul azad etmiş şəxcin savabını qazanmış olar».²¹⁶

²¹⁰ Yənə orada.

²¹¹ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²¹² Yənə orada.

²¹³ Yənə orada.

²¹⁴ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-13.

²¹⁵ Yənə orada.

²¹⁶ Yənə orada.

Əlbəttə, nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, nəql olunmuş rəvayətlərdə cümə gününə tə'kid olunması həmin günün əhəmiyyətindən və təmizliyə verilən diqqətdən irəli gəlir. Yə'ni, tük və dırnaqlar uzandıqda onların qısaldılmasının cümə gününə tə'xirə salınması heç də zəruri deyil. Bu mətləbə dəlalət edəcək rəvayətlərdən birində deyilir: İmam Musa Kazim (ə)-in səhabələrindən biri ona müraciət edərək deyir: Bə'ziləri bığ tüklərinin və dırnaqların cümə günlərində qısaldılmasına tə'kid edirlər. İmam Kazim (ə) təəccüblənərək buyurur: «Allah pak və münəzzəhdir! Onları istər cümə, istərsə də qeyri günlərdə qısaldıb təmizliyinizə diqqət yetirin.»²¹⁷ Lakin cümə günləri bığın və dırnaqların qısaldılması, ümumiyyətlə həmin gün təmizliyə riayət etməyin daha çox savabı vardır.

İmam Cə'fər Sadiq (ə)-in səhabələrindən biri cümə günü bığ tüklərinin və dırnaqların qısaldılması haqda ondan soruşduqda buyurur: «Belə bir gözəl adətə vərdiş edən şəxslər gələn cüməyədək daim təmizlikdə olarlar».²¹⁸

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə də deyilir: «Cümə və cümə axşamı günlərində bığ tüklərini və dırnaqlarını qısaldan şəxslər diş və göz ağrılarından amanda qalarlar».²¹⁹

İmam Sadiq (ə) dırnaqların necə tutulması haqda buyurur: «Cümə günü dırnaqlarınızı tutduqda sol əlinizin kiçik barmağından başlayıb sağ əlinizin kiçik barmağında qurtarın».²²⁰

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam dini mö'minlərə vaxtı-vaxtında dişlərini yuyub, bığ tüklərini və dırnaqlarını qısaldaraq təmizlik və bədən sağlamlılıqlarına diqqət yetirmələrini tövsiyə edir.

²¹⁷ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²¹⁸ Yənə orada.

²¹⁹ Yənə orada.

²²⁰ Yənə orada.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Peyğəmbər (s) diş yuyulduqdan sonra qılınan namazın dəyər və əhəmiyyəti haqda nə buyurur?
2. Peyğəmbərin (s) diş yumaq haqda sadaladığı müsbət xüsusiyyətlərdən bir neçəsini əzbər deyin.
3. Dişlər nə zaman və necə yuyulmalıdır?
4. Mə'sum imamlar (ə) baş və üz tükləri haqda nə buyurmuşlar?
5. Mə'sum imamlar (ə) baş və üzün daranması haqda nə kimi tövsiyələr etmişlər?
6. İslam nöqteyi-nəzərindən dırnaqlar nə zaman və necə qısaldılmalıdır?

ON YEDDİNCİ DƏRS

SƏLİQƏ VƏ TƏMİZLİK

ƏTİRLƏRDƏN İSTİFADƏ

Nəql olunmuş rəvayətlərdə mö'minlərə paltar və bədənlərinin səliqə və təmizliyinə diqqət yetirmələri ilə yanaşı, gözəl ətirlərdən istifadə etmələrinə də təkid olunmuşdur. Bu məzmununda nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə mö'minlərin, ətirlərdən istifadə etməsi məsləhət görülməklə yanaşı, böyük savaba nail olacaqları haqda da danışılmışdır. Peyğəmbər (s) buyurur: «Gözəllik qəlbə güc verir».²²¹

«Ətir vurmaq peyğəmbərlərin gözəl adət-ən'ənələrindən olmuşdur».²²²

İmam Rza (ə) buyurur: «Peyğəmbərlərin gözəl xüsusiyyətlərindən biri də gözəl ətirlərdən istifadə etmək olmuşdur».²²³

²²¹ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

²²² Yənə orada.

²²³ Yənə orada.

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Həqiqətən Allah gözəllik və zینətləndirməyi sevər, qəmginlik və qaraqabaqlığı xoşlamaz. Allah-taala Öz bəndəsinə ne'mət bəxş etdiyi zaman onun əlamətlərini Öz bəndəsində görmək istər. Onun qəmgin və qaraqabaq görməsini isə əsla istəməz. İmam Sadiq (ə)-dan bunun necə olduğunu soruşduqda buyurur: «Paltarını təmizləyib, gözəl ətirilər vurmuş olsun və evinin divarlarını ağardıb tozunu alaraq səliqə-səhməna diqqət yetirsin. Həqiqətən gün batmazdan əvvəl həyəti işıqlandırmaq həm yoxsulluğa son qoyur, həm də ruzinin artmasına səbəb olur».²²⁴

Peyğəmbər (s) buyurur: «Dünyanızda məni sevindirən iki şey var: Ailə qurub gözəl ətirlərdən istifadə etməyiniz, gözlərimə nur verən isə namazdır».²²⁵

Peyğəmbər (s) buyurur: «Dörd şey peyğəmbərlərin gözəl adət-ən'ənələrindən olmuşdur: Gözəl ətirlərdən istifadə etmək, ailə qurmaq, dişləri yumaq və vaxtaşırı hənadan istifadə etmək».²²⁶

Başqa bir hədisdə buyurur: «Mələklər gözəl ətirləri iylədikləri üçün mö'minlər bu gözəl sünnəni tərk etməməlidirlər. Elə isə cümə günlərində ətir vurmağı unutmayın».²²⁷

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur:

«Gözəl ətirlərə nə qədər pul xərcələsəniz, israfə yol vermiş olmazsınız».²²⁸

İmam Musa Kazim (ə) buyurur: «İncan ətir vurmağı tərk etməməlidir. Əgər gündəlik ətirdən istifadə etməyə imkanı olmazsa, iki gündən bir, buna da qadir olmadıqda, heç olmasa həftədə bir dəfə ətirdən istifadə etməlidir».²²⁹

²²⁴ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²²⁵ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-19.

²²⁶ Yəne orada.

²²⁷ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

²²⁸ Yəne orada.

²²⁹ Yəne orada.

Imam Cə'fər Sadiq (ə) başqa bir hədisdə buyurur: «Peyğəmbər (s) ətirə çörəkdən daha çox pul xərclərdi».²³⁰

Əli (ə) buyurur: «Bu bir həqiqətdir ki, Peyğəmbərə (s) ətir və ya şirniyyat şeyləri gətirdikdə heç vaxt onu geri qaytarmazdı».²³¹

Ənəs ibn Malik deyir: «Peyğəmbər (s) sovqat olaraq gətirilən ətirləri geri qaytarmazdı.»²³²

Səhəbələrədən biri deyir: «Imam Sadiq (ə)-dan sovqat olaraq verilən ətrin geri qaytarılmaması haqda soruşduqda buyurur: «Belə bir böyük hədiyyəni geri qaytarmaq yaxşı iş deyil».²³³

EV VƏ ƏTRAF MÜHİTİN TƏMİZLİYİ

İslam dini paltar və bədən təmizliyinə diqqət yetirdiyi kimi, ev, ətraf mühit və məişət əşyalarının da təmizliyinə böyük əhəmiyyət verir. İctər Peyğəmbər (s), istərsə də onun sadiq davamçıları olan mə'sum imamlar (ə) bədən və məişət təmizliyinə xüsusi diqqət yetirmiş və müsəlmanlara bu məsələyə ciddi yanaşmalarına tə'kid etmişlər. Belə ki, istər əxlaq və davranış, istərsə də ictimai və məişət nöqteyi-nəzərindən hər bir müsəlmanın həyat tərzı başqalarına örnək və nümunə olmalıdır. Bütün bunlarla yanaşı, təmizliyə riayət olunması haqda nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə natəmizliyə yol verilməməsinə və bunun nəticəsində bir çox xəstəliklərin qarşısının alınmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bunun üçün də nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə hər hansı bir əməlin bir çox qorxulu xəstəliklərin qarşısının alınmasına işarə olunmuşdur. Bəlkə də rəvayətlərin bir çoxunda Şeytan deyildikdə, müxtəlif virus və mikroblar nəzərdə tutulur. Peyğəmbərin (s) buyurduğu «bıqlarınızı çox uzatmayın ki, Şeytan orada özünə yer etməsin» - hədisini buna misal göstərmək olar.

²³⁰ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²³¹ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

²³² Sünəni ibn Macə, 8-ci cild.

²³³ Vəsailüş-şiə, 1-ci cild.

Bunun üçün də əgər hər bir müsəlman öz məişət və ictimai həyatında Peyğəmbərin (s) və mə'sum imamların (ə) tövsiyələrinə əməl etsə, ətraf mühitin və özlərinin sağlamlıqlarını tə'min edəcək və çox nadir hallarda xoşagəlməz hadisə və xəstəliklərlə qarşılaşmış olacaqlar.

Bu dərsimizdə ilk növbədə mə'sum imamların (ə) ev və şəxsi əşyaların təmizliyinə riayət olunması haqda etdikləri tövsiyələrdən söhbət açacaq, daha sonra ətraf mühitin və ümumi yerlərin təmizliyinə riayət olunması barədə nəql olunmuş hədis və rəvayətlərin bir neçəsini gətirəcəyik. Lakin hər şeydən öncə nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, hər bir müsəlman fərdi təmizliyə riayət etməklə yanaşı, ətraf mühitin və başqalarının narahatçılığına səbəb olacaq natəmizliyə və hüquqlarının tapdalanmasına da yol verməməlidir. Imam Məhəmməd Baqir (ə) buyurur: «Evi vaxtaşırı təmizləyib süpürmək yoxsulluğu aradan aparır».²³⁴

Imam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Qabların və evin təmizlənməsi ruzinin çoxalmasına səbəb olur».²³⁵

Peyğəmbər (s) buyurur: «Şeytan özünə sığınacaq tapmasın deyə, yeməkdən əvvəl əllərinizi sildiyiniz bulaşmış dəsmalları və evi süpürdükdən sonra toz və zibili qapının arxasında saxlamayın».²³⁶

Başqa bir hədisdə buyurur: «Şeytan özünə yer etdiyi üçün, istər axşam, istərsə də gündüz atılası zibili evlərinizdə saxlamayın».²³⁷

Əli (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Yağlı əl dəstməllərinizi evlərinizdə saxlamayın, çünki Şeytan orada özünə sığınacaq tapır».²³⁸

Həmçinin Peyğəmbər (s) buyurur: «Şeytanlar evlərinizdə hörümçək torlarında sakin olurlar».²³⁹

²³⁴ Vəsailüş-şiə, 3-cü cild.

²³⁵ Yənə orada.

²³⁶ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-36.

²³⁷ Vəsailüş-şiə, 3-cü cild.

²³⁸ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-36.

Əli (ə) buyurur: «Evlərinizi hörümçək torlarından təmizləyin, onların qalması fəqr və yoxsulluğa səbəb olur».²⁴⁰

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Peyğəmbər (s) çıraq olmadan qaranlıq evlərə girməyi qadağan edərdi».²⁴¹

Başqa bir rəvayətdə deyilir: «Gün batmazdan əvvəl ev və həyəti işıqlandırmaq ruzini artırır və yoxsulluğa son qoyur».²⁴²

ƏTRAF MÜHİTİN TƏMİZLİYİ

Nəql olunmuş rəvayətlərdə yol (küçə, dalan), su kanallarına, meyvəli və kölgəsindən istifadə olunan ağacların dibinə, mənzil, məscid kənarına, ümumiyyətlə camaatın istifadə etdiyi və narahatçılıqlarına səbəb olacaq ümumi yerlərə sidik və nəcasət ifraz olunması qətiyyətlə yasaq olunmuşdur. Deməli, mö'minlər ətraf mühitin və yaşayışlarının dözülməz hala düşməsinə səbəb olacaq bu kimi xoşagəlməz işlərə yol verməməlidirlər.

İmam Cə'fər Sadiq (ə) atasından nəql edərək deyir: «Peyğəmbər (s) camaata içmək üçün istifadə etdikləri quyu və çaylara, həmçinin meyvə ağaclarının dibinə nəcasət ifraz etməyi yasaq edərdi».²⁴³

Başqa bir hədisdə buyurur: «Peyğəmbər (s) buyurardı: Kölgəliklərə nəcasət ifraz edənlər, ümumi su quyularından istifadə etməyi qadağan edənlər, ümumi yolları bağlayanlar Allahın lə'nətinə gələrler».²⁴⁴

İmam Sadiq (ə) atasından nəql edərək buyurur: «Peyğəmbər (s) səhabələrə müraciət edərək buyurdu: Ey müsəlman ümməti! Allah-taala iyirmi dörd şeyi sizlərə yasaq edir. Onlardan biri də

²³⁹ Vəsailüş-şiə, 3-cü cild.

²⁴⁰ Yənə orada.

²⁴¹ Yənə orada.

²⁴² Yənə orada.

²⁴³ Vəsailüş-şiə, 1-ci cild.

²⁴⁴ Yənə orada.

çaylara sidik və meyvə ağaclarının dibinə nəcasət ifraz etməkdir.»²⁴⁵

Bir şəxs imam Zeynəlabidin (ə)-dan soruşur: «Qərib bir insan harada dəsətəməz alıb nəcasətini ifraz etməlidir?» Imam Zeynəlabidin (ə) sualın cavabında buyurur: Çaya, axar sulara və meyvəli ağacların dibinə və ümumiyyətlə camaatın narazılığına səbəb olacaq yerlərə sidik və nəcasət ifraz etməməlidir».²⁴⁶

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam dininin müsəlmanlara tövsiyə etdiyi məsələlərdən biri də gözəl ətiirlərdən istifadə edib mənzil və ətraf mühitin təmizliyinə riayət etməkdir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Peyğəmbər (s) gözəl ətiirlər haqda nə buyurur?
2. Ətir almaq üçün nə qədər pul xərclənməlidir?
3. Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) yaşayış yerlərinin təmizliyi haqda nə fikirdə olmuşlar?
4. Nəcasətin ifraz olunması haralarda yasaq olunur?

²⁴⁵ Yənə orada.

²⁴⁶ Yənə orada.

ON SƏKKİZİNCİ DƏRS

AYAQ YOLUNUN QAYDALARI

Mə'sum övliyaların paltar, mənzil və ətraf mühitin təmizliyi haqda etdikləri tövsiyələrlə tanış olduqdan sonra, ayaq yolunun qayda-qanunları və oranın təmizliyi barədə olunan dəyərli tövsiyələrə işarə etməyi məqsədə uyğun hesab edirik.

KƏNAR YERDƏ OLMALIDIR

Yaşayış yerlərində tikilən ayaq yolu mümkün qədər gizli və nəzərə çarpmayan yerlərdə olmalıdır. Səhra və açıq havada isə ayaq yoluna getmək istərkən, dərə, təpələrin arxasında və ya aralıqlardan istifadə etmək lazımdır. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Ayaq yoluna getmək istərkən hamının nəzərindən uzaq və gizli yerləri seçin».²⁴⁷

Başqa bir hədisdə buyurur: Həzrət Loğman, oğluna etdiyi tövsiyələrin birində deyir: «Cəm halında bir yerə getdikdə onlarla çox məşvərət et, ayaq yoluna getmək istədikdə isə onlardan səni görməyəcəkləri məsafəyədək uzaq olmağa çalış». ²⁴⁸

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Həzrət Loğmana verilən hikmət heç də onun var-dövləti, fiziki sağlamlığı və ya gözəlliyinə görə bəxş olunmamışdır. O, olduqca təqvalı, pərhizkar, sakit və daim ilahi əmrlərə müt'i olan bir şəxs idi. Olduqca həyalı olduğu üçün kimsə onu nə qüsl alarkən, nə də ayaq yoluna gedərkən görə bilərdi. Məhz bu xüsusiyyətlərinə görə ona ilahi hikmət bəxş olundu».²⁴⁹

²⁴⁷ Vəsailüş-şiə, 1-ci cild.

²⁴⁸ Yənə orada.

²⁴⁹ Yənə orada.

ÖVRƏT ÖRTÜLÜ OLMALI

Hər bir müsəlman bütün hallarda, xüsusilə də ayaq yoluna gedərkən öz övrətini başqalarından gizli saxlamağa çalışmalıdır. Həmçinin birinin başqa birisinin övrətinə baxması da haram və böyük günah hesab olunur. Peyğəmbər (s) özünün «Mənahi» adlı hədisində buyurur: «Çarəsizlikdən açıq havada qüsl aldıqda övrətinizi başqalarından gizli saxlayın. Hamamda qüsl aldıqda belə hökmən övrətinizi fitə ilə örtün. İctər kişilər, istərsə də qadınlar bir-birinin övrətlərinə baxmamalıdırlar. Ağah olun ki, belə şəxslərə yetmiş min mələk nifrin edib lə'nət oxuyar. Allah-taala bilərəkdən müsəlman qardaşının və yad qadının övrətinə nəzər salan şəxsləri, tövbə etmədikdə münafiqlər arasına qoyaraq dünyalarını dəyişmədən böyük rüsvayçılıqla üzləşdirər».²⁵⁰

İmam Cə'fər Sadiq (ə) Nur surəsinin 30-cu ayəsinin təfəccirində buyurur: «Qur'ani-kərimin bütün ayələrində övrətin qorunması barədə söhbət açıldıqda, bu ayə istisna olmaqla, zinadan qorunmaq nəzərdə tutulur. Burada isə başqalarının övrətinə nəzər salmaq nəzərdə tutulur». Ayədə buyurulur:

«[Ya Məhəmməd!] Mö'min kişilərə de ki, gözlərini haram edilmiş şeylərdən çevirsinlər, ayıb yerlərini qorusunlar [və ya örtülü saxlasınlar]. Bu, onlar üçün [ədəb-ərkan, təmizlik baxımdan] daha yaxşıdır».

NECƏ OTURMALI?

Ayaq yolunda oturarkən nə arxa, nə də qabaq tərəf qibləyə olmamalıdır. Fiqhi bəhslərdə bu mətləbə toxunularaq deyilir: Ayaq yolunda ikən üzü və arxası qibləyə tərəf olan şəxslər günaha yol vermiş olurlar. Peyğəmbər (s) «Mənahi» hədisində bu mətləbə işarə edərək buyurur: «Ayaq yolunda olduğunuz zaman üzü və arxası qibləyə olmayın».²⁵¹

²⁵⁰ Yəni orada.

²⁵¹ Vəsailüş-şiə, 1-ci cild.

Başqa bir hədisdə buyurur: «Ayaq yolunda olduğunuz zaman üzünüz və ya arxası qibləyə tərəf deyil, şərq və ya qərb tərəfə oturun».²⁵²

Açıq havada ayaq yoluna getdikdə küləyin əks istiqamətində oturmamağı nəzərə almaq lazımdır. İmam Rza (ə)-dan ayaq yolunda necə oturmaq haqda soruşduqda buyurdu: «Üzünüz və ya arxası küləyin əks istiqamətinə oturulmamalıdır».²⁵³

AYAQ YOLUNDA DANIŞMAQ OLMAZ

Ayaq yolunda oturarkən heç kəslə danışılmamalı və Qur'an oxunulmamalıdır. Lakin azan vaxtı Allahı zikr edib zümzümə etməyin heç bir nöqsanı yoxdur. İmam Rza (ə) buyurur: «Peyğəmbər (s) ayaq yolunda ikən kimsəyə cavab verməyi və söhbət etməyi qadağan edərdi».²⁵⁴

Əli (ə) buyurur: «Yeddi halda Qur'an oxunmamalıdır: Rükü və səcdəyə gedərkən, hamam və ayaq yolunda olarkən, qadınlar heyz və nifas, kişi və qadınlar isə cünub halında olduqları zaman.»²⁵⁵

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Ayaq yolunda olduğunuz zaman azan səsinə eşitdikdə müəzzinin dediklərini təkrar edib Allahı yad edin. Çünki yaxşı olar ki, Allah bütün hallarda yad edilsin».²⁵⁶

DİGƏR QAYDALAR

«Ayaq yoluna sol ayaqla daxil olub, oradan sağ ayaqla xaric olunmalıdır və ayaq üstə idrar olunmamalıdır».

²⁵² Yəni orada.

²⁵³ Biharül-ənvar, 80-cı cild, bab-26.

²⁵⁴ Vəsailüş-şiə, 1-ci cild.

²⁵⁵ Biharül-ənvar, 80-cı cild, bab-26.

²⁵⁶ Yəni orada.

Imam Sadiq (ə) buyurur: «Üzürsüz olaraq ayaq üstə idrar etmək və nəcasəti sağ əllə təmizləməklə insan özü-özünə zülm etmiş olur».²⁵⁷

Qayalıqlara, axarı olmayan sulara, habelə havaya səpərək idrar olunmamalıdır.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam dininin ayaq yoluna gedərkən verdiyi göstərişlərdən biri də övrətin örtülməsi, üzü və ya arxası qibleyə tərəf oturmamaq, danışmamaq, habelə ümumi yerlərdən istifadə etməməkdir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. İlahi hikmətin həzrət Loğmana verilməsinə nə səbəb olmuşdur?

2. Peyğəmbər (s) mö'min qardaşının övrətinə nəzər salan şəxslər barədə nə buyurur?

3. Ayaq yolunda hansı tərəfə oturmaq haram hesab olunur?

4. Ayaq yolunda kiminləsə danışılıb və ya kiməsə cavab vermək qadağandırımı?

5. Ayaq yolunun qaydalarını ixtisarla bəyan edin.

²⁵⁷ Yəni orada.

ON DOQQUZUNCU DƏRS

YEMƏK VƏ İÇMƏYİN QAYDALARI

Yemək və içmək insan həyatının ən başlıca hissəsini təşkil edir. Həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, islam fiqh və əxlaqı bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmiş və öz davamçılarına dəyərli tövsiyə və göstərişlər vermişdir. Bir qədər əvvəl qeyd etdik ki, bu göstərişlərə əməl və riayət etmək həm insanın öz cismi sağlamlığına, həm də yaşadığı cəmiyyətdə başqalarının hüququna hörmət sayıldığı üçün, onun mövqe və şəxsiyyətinin daha da yüksək qiymətləndirilməsinə səbəb olur. Bu və növbəti dərsimizdə islamın yemək və içməyə dair tövsiyə və göstərişləri haqda söhbət açacaq və bəzi məcələlərin izahını verməyə çalışacağıq.

YEMƏYİN PAK VƏ HALALLIĞI

Hər bir müsəlman istifadə etdiyi qida məhsullarında hər şeydən əvvəl onun pak olmasına diqqət yetirməlidir. Belə ki, şəriət nöqtəyi-nəzərindən nəcasətdən qida kimi istifadə etmək qətiyyətlə haram hesab olunur. Bunun üçün də hər bir müsəlman istifadə etdiyi qida məhsullarının halal və ya haram şeylərdən hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirməlidir. Məsələn, yediyi ət, ətə halal olan heyvanların ətindən olmalı və şəri qanunlara uyğun kəsilməlidir.

Yeməyin və ya qida məhsullarının hazırlanmasında da təmizlik ən başlıca şərtlərdən biri hesab olunur.

Mə'sum imamlar (ə) və islam alimləri bu fikirdə olmuşlar ki, yeməyin hazırlanmasında təmizliyə riayət etməmək və onun haram şeylərdən hazırlanması insanın mə'nəviyyətinə, ruh və qəlbinin saflığına mənfi tə'sir göstərərək, onun ibadətdən uzaq düşməsinə səbəb olur. Bunu üçün də müxtəlif şəxslərdən və həmçinin təmizliyə riayət etməyən naşı şəxslərdən yemək

məhsullarının alınmaması tövsiyə olunur. Lakin bunu yalnız əxlaqi bir tövsiyə hesab etmək olar və aldığımız yemək məhsullarının natəmizliyinə yəqinlik hasil etməyəndək onu haram və natəmizlikdə ittiham edə bilmərik.

Bütün bunlarla yanaşı, yemək məhsullarının halal yolla əldə olunmasına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Hər bir müsəlman özünün və ailəsinin yemək məhsullarını halal yolla tə'min etməklə yanaşı, illik gəlirinin xüms və zəkatını ödəməli və həmçinin başqalarının hazırladıqları yemək şeylərinin halal olub-olmamasına da diqqət yetirməlidir. Fiqh kitablarında bu məsələyə dair «Məkasibul-muhərrimə-haram qazanclar» adlı xüsusi fəsl ayrılışıdır. Bu haqda ətraflı mə'lumat əldə etmək istəyənlər bu kitablara müraciət edə bilərlər.

ƏLLƏRİN YUYULMASI

Gün ərzində müxtəlif əşyalarla təmasda olduğumuz üçün əllər istər-istəməz çirklənməli olur. Bunun üçün də bir çox xəstəliklərin qarşısını almaq məqsədilə yemək yeməzdən əvvəl əllərin təmizliyinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Peyğəmbər (s) buyurur: «Yemək yeməzdən əvvəl dəstəmaz almaq yoxsulluğu, yedikdən sonra dəstəmaz almaq isə dəlilik xəstəliyini aradan aparır. Həmçinin gözün görmə qabiliyyətini də gücləndirir».²⁵⁸

Başqa bir hədisdə buyurur: «Xeyirxah işlərinizin artmasını istəyirsinizsə, yemək yeməzdən əvvəl dəstəmaz alın».²⁵⁹

Imam Sadiq (ə) buyurur: «Yemək yeməzdən əvvəl və sonra əllərini yuyan şəxslər üçün yedikləri yemək daha bərəkətli olar və ömürlərinin sonunadək bol ruzi və əmin-amanlıq içində yaşayarlar».²⁶⁰

Səfvan Cəmmal imam Sadiq (ə)-in səhəbələrindən nəql edərək deyir: Bir gün imam Sadiq (ə)-in evində olduğum zaman

²⁵⁸ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²⁵⁹ Mən la yəhzyruşşyl fəqih.

²⁶⁰ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

yemək gətirdilər. Xidmətçi su və ləyən gətirdi və İmam (ə) yeməzdən əvvəl dəstəmaz aldı. Əllərini qurulamağa dəsmal verdikdə onu geri qaytarıb buyurdu: «Əlimi elə həmin şeylərdən yudum.». Yə'ni, əllərimi təmasda olduğum şeylərin çirk və natəmizliyindən yuyub təmizlədim. Onlarla yenidən təmasda olacaqdımsa, yumaq nəyə lazım idi?

Səhəbələrədən biri deyir: İmam Musa Kazim (ə) yemək yeməzdən əvvəl əllərini yudu, lakin qurulamadı. Yeməkdən sonra yuduqda isə əllərini qurulamaq üçün dəsmal istədi.²⁶¹

SÜFRƏ ARXASINDA NECƏ OTURULMALIDIR?

İncan süfrə arxasında oturarkən, özünü Allah qarşısında son dərəcə təvazökar və ona bəxş etdiyi ne'mətlərin müqabilində qədərbilən olduğunu göstərməlidir. Bunun üçün də yaxşı olar ki, yemək süfrəsi yerdə açılsın.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Söykənərək yemək yemirəm. Allah bəndəsi olduğum üçün adi bəndə kimi oturur, adi bəndə kimi də yemək yeyirəm».²⁶²

Əli (ə) buyurur: «Yemək süfrəsinin arxasına oturduğunuz zaman Allah bəndələri kimi yerdə oturun, ayaqlarınızı bir-birinin üstünə qoymayın və ya (heyvan kimi) iki əl və ayaqlarınız üstə oturmayın, bilin ki, Allah belə oturanlara nifrət edər».²⁶³

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Həzrət Məhəmməd (s) peyğəmbərliyə tə'yin olunduğu ilk gündən ömrünün sonunadək yemək yediyi zaman heç bir yerə söykənməzdi. O, adi bəndələr kimi oturur, onlar kimi də yemək yeyərdi. Səbəbini soruşduqda buyurardı: Allah qarşısında təvazökar olduğum üçün belə edirəm».²⁶⁴

²⁶¹ Yə'nə orada.

²⁶² Sünəni ibn Macə, 3262-ci xəbər.

²⁶³ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

²⁶⁴ Yə'nə orada.

YEMƏYƏ ALLAHIN ADI İLƏ BAŞLANILMALIDIR

Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a etdiyi tövsiyələrin birində buyurur: «Yemək yeməyə başlarkən «Bismillah», qurtardıqda isə Ona şükr edərək «Əlhəmdulillah» deyin. Belə etdikdə xeyirli işlərinizi yazan iki mələk istirahətin nə olduğunu bilməyəcəklər».²⁶⁵

Əli (ə) buyurur: «O kəslərin sağlamlığına zəmanət verirəm ki, yemək yeməyə başlarkən Allahın adını çəkmiş olsunlar».²⁶⁶

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Süfrədə olan bütün yeməkləri yeməzdən əvvəl «Bismillah» deməyi unudan şəxslərin, yeməyə başlamazdan əvvəl «Bismillah min əvvəlihi ilə axirihə» deməsi məsləhətdir.»²⁶⁷

Əxlaq alimlərinin bir çoxu tövsiyə etmişlər ki, yemək yeməyə başlamazdan əvvəl «Bismillah» deməklə yanaşı, ağıza hər bir tikə qoyulduqda belə, Allahın adı çəkilsin. Belə etdikdə, yeməyin ləzzəti Allahı yad etməyə mane olmur.

NİYYƏT

İncan yemək yedikdə ən başlıca məqsədi yeməklərin dadından ləzzət aparmaq deyil, Allah qarşısında ibadətlərini layiqincə yerinə yetirmək və əməlisaleh işlərə daha çox can atması olmalıdır. Belə olduqda insanla heyvan arasındakı fərq özünü bir daha büruzə verir. İncanın yemək yeməsi mə'nəvi dəyər taparaq müstəhəb bir əməl kimi Allahın razılığına səbəb olur.

Əli (ə) öz oğlu imam Həsən (ə)-a tövsiyə edərək buyurur: «Oğlum! Hər hansı bir isti və ya soyuq tikə və ya bir qurtum su içməzdən qabaq de: - İlahi! Yemək və içməklə Səndən xəstəliklərdən şəfa və sağlamlıq, Sənə layiqincə itaət etmək və şükrünü yerinə yetirməyə qüdrət istəyirəm. Yemək və içməkdən aldığım qüdrətdən Sənə ibadət etməyimə qadir et. Və mənə

²⁶⁵ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²⁶⁶ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

²⁶⁷ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

günahdan uzaq olmaq üçün ilham bəxş et! -demədən nə bir tikə çörək ye, nə də bir qurtum su iç». ²⁶⁸

YEMƏK YEMƏYƏ NECƏ BAŞLANILMALIDIR?

Süfrə arxasına oturduqdan sonra Allahın adını çəkib yeməyi sağ əllə yeməyə başlamaq lazımdır.

Səhəbələrədən biri deyir: İmam Sadiq (ə)-dan sol əli ilə yeyən şəxslər barədə soruşduqda buyurdu: «Sol əllə bir şey yeməməli, içməməli və hər hansı bir iş görülməməlidir.» ²⁶⁹

Başqa bir rəvayətdə deyilir: «Sağ əlinizlə yeyə bildiyiniz halda, sol əlinizlə yeməyin». ²⁷⁰

Əli (ə) buyurur: «Yeməyə başlamazdan əvvəl bir qədər duz yeyin. Əgər camaat duzun nə qədər xeyirli olduğunu bilsəydi, ona zəhər dərmanından daha üstünlük verərdilər». ²⁷¹

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Biz yemək yeməzdən əvvəl bir qədər duz yeyər və yeməkdən sonra bir qədər sirkə içərik». ²⁷²

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İslam nöqtəyi-nəzərindən həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, insanın yeyib-içməyi də müəyyən qanunlar çərçivəsində olmalıdır. Onlardan bə'zilərinə əməl etmək vacib və zəruri, bə'ziləri isə insanın əxlaqi və mə'nəvi dəyərlərinin təkmilləşməsi üçün müəyyən olunmuşdur.

Yeməyin təmizliyinə riayət etmək yeməyə başlamazdan əvvəl əlləri yuyub Allahın adı ilə başlamaq, süfrə arxasında təvazökar olmaq islam dinində yemək yeməyin digər qaydalarından hesab olunur.

²⁶⁸ Yənə orada.

²⁶⁹ Vəsailüş-şiə, 16-cı cild.

²⁷⁰ Yənə orada, 12-ci cild.

²⁷¹ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²⁷² Yənə orada.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Yemək yeyərkən hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ən başlıca vəzifə nədən ibarətdir?
2. İslam nöqteyi-nəzərindən süfrə arxasında necə oturulmalıdır?
3. Yemək yeməyə necə başlamaq lazımdır?
4. Hansı niyyətlə yeyilib içilməlidir?

İYİRMİNCİ DƏRS

YEMƏK VƏ İÇMƏYİN QAYDALARI

YEMƏK YEMƏYİN QAYDALARI

Süfrə arxasında oturduqda başqalarının qarşısından deyil, əl çatan ən yaxın yerlərə qoyulan yeməklərdən istifadə etmək lazımdır. Həzm və çeynəməyin asan olması, həmçinin üzün xoşagəlməz hala düşməməsi üçün ağıza qoyulan tikələr balaca olmalıdır. Tikələr yalnız yaxşıca çeynədikdən sonra udulmalıdır. Yeməyə qabın ortasından deyil, qırağından başlamaq lazımdır və ağızdakı tikəni udmayınca, ağıza növbəti tikə qoyulmamalıdır. Yemək zamanı imkan daxilində başqalarının üzünə nəzər salınmamalı və yemək yedikdə tələsməmək lazımdır. Süfrə arxasında bir qədər çox oturmalı və süfrəyə qoyulan yeməklər dadlı olmadıqda onlara məzəmmətlə yanaşılmalıdır. İmam Həsən Müctəbə (ə) buyurur: «Hər bir müsəlman yemək yeməzdən əvvəl bu on iki şeyi bilməlidir. Onlardan dördü vacib, dördü sünnə, dördü isə əxlaq və ədəb-ərkan qaydalarından ibarətdir. Vacib olan dörd şey bunlardır: 1. Tanışlıq. 2. Razılıq (yə'ni, ruziyə qane olmaq). 3. [Yeməyə başlamazdan əvvəl] Allahın adını çəkmək. 4. [Yeyib qurtardıqdan sonra] Allahın şükrünü yerinə yetirmək.

Sünnəyə aid olan bunlardır: 1. Yeməyə başlamazdan əvvəl dəstəmaz almaq. 2. Sol tərəfi üstə oturmaq. 3. Üç barmaqla yemək. 4. Yedikdən sonra barmaqları yalamaq.

Əxlaq və ədəb-ərkan qaydalarına aid olanlar isə bunlardır: 1. Qarşıda olanlardan yemək. 2. Tikələri kiçik götürmək. 3. Həzmi asanlaşdırmaq üçün çoxlu çeynəmək. 4. Süfrə arxasında oturanlara nəzər salmamaq».²⁷³

²⁷³ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

Imam Cə'fər Sadiq (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Yemək yediyiniz zaman qarşınızda olanlardan yeyin».²⁷⁴

Başqa bir hədisdə buyurur: «Hər bir şeyin müəyyən həddi-hüdudu vardır». Bu zaman ortaya süfrə salındı. Səhabələrdən biri süfrənin həddi-hüdudunun nədən ibarət olduğunu soruşduqda buyurdu: «Süfrənin həddi-hüdudu bundan ibarətdir ki, oraya əl uzatdıqda «bismillah», qurtardıqda isə «əl-həmdulillah» deyilsin və süfrə arxasında oturan hər bir şəxs başqalarının qarşısından deyil, yalnız öz qarşısındakı yeməklərdən istifadə etmiş olsun».²⁷⁵

«Süfrə arxasında oturmaq insanın ömründən hesab olunmadığı üçün orada bacardığınız qədər çox oturun».

«Qarşınıza isti yemək qoyulduqda soyumasını gözləyin. Peyğəmbər (s) üçün isti yemək gətirdikdə buyurardı: «Gözləyin bir qədər soyusun. Allah-taala yeməklərimizin oddan olmasını sevməz. Bərəkət varsa, o da soyuq yeməklərdədir».²⁷⁶

Başqa bir hədisdə atasından nəql edərək buyurur: «Peyğəmbər (s) dadsız yeməkləri yeməyi yasaq edərdi».²⁷⁷

ÇOX YEYİLMƏMƏLİDİR

Yemək və içməkdə riayət olunması zəruri olan məsələlərdən biri də ifrata yol verilməməsidir. Çox yemək bədən sağlamlığına ziyan vurmaqla yanaşı, ibadət və mə'nəvi saflığa lazımi diqqətin yetirilməsinə mənfi tə'sir göstərir.

Nəql olunmuş rəvayətlərdə mö'minlərə çox yeməyin zərərli olduğu haqda xəbərdarlıq etməklə yanaşı, yemək vaxtlarının zamanı və lazımi miqdarı barədə dəyərli tövsiyələr edilmişdir. Peyğəmbər (s) buyurur: «Əkin sahələrinə çox su verməklə

²⁷⁴ Vəsailüş-şiə, 16-cı cild.

²⁷⁵ Yənə orada.

²⁷⁶ Yənə orada.

²⁷⁷ Vəsailüş-şiə, 41-ci cild.

məhv olduğu kimi, çox yeyib-içməklə qəlblərinizi məhv etməyin».²⁷⁸

Başqa bir hədisdə buyurur: «Qarnı dolu olanlar yerin və göyün hikmət və sirlərindən agah olmazlar».²⁷⁹

«Allah-taala yanında bəyənilməyən şeylərdən biri də dolu qarındır».²⁸⁰

«Çox yeyib-içməkdən çəkinin, belə etməklə qəlbləriniz süstləşəcək, bədən üzvləriniz Allaha itaət etməkdə süstlük edəcək və nəsihətamiz tövsiyələri eşitməkdən nakam qalacaqsınız».²⁸¹

Əli (ə) buyurur: «Çox yemək və çox yatmaq insanı süstləşdirir, zərəri zərər ardınca gətirir».²⁸²

Başqa bir hədisdə buyurur:

«Çox yeyənlərin səhhəti pozular və gündəlik xərcləri də çox olar».²⁸³

«Çox yeməməyi sizlərə tövsiyə edirəm. Bu, sizləri namaz qılmaqdan soyudacaq, qəlblərinizi süstləşdirəcək və səhhətinizin pozulmasına səbəb olacaqdır».²⁸⁴

«Zirəklik və cəldliyə çox yeməklə nail olmaq olmur».²⁸⁵

«Toxluq təqvanı məhv edir».²⁸⁶

«Toxluq günahlar üçün necə də gözəl sirdaşdır».²⁸⁷

Peyğəmbər (s) buyurur: «Yeməyi az olanların qəlbi saf, bədəni sağlam, yeməyi çox olanların bədənləri xəstə, qəlbləri isə daşdan daha möhkəm olar».²⁸⁸

²⁷⁸ Mizanul-hikmə, bab-99.

²⁷⁹ Yənə orada.

²⁸⁰ Yənə orada.

²⁸¹ Yənə orada.

²⁸² Yənə orada.

²⁸³ Yənə orada.

²⁸⁴ Qürəül-hikəm.

²⁸⁵ Yənə orada.

²⁸⁶ Yənə orada.

²⁸⁷ Yənə orada.

²⁸⁸ Mizanul-hikmə, bab-98.

«Yeməyi az olanların [qiyamət günü] sorğu-sualı da az olar».²⁸⁹

Əli (ə) buyurur: «Yeməyin azlığı nəfsin kəraməti və səhhətin sağlamlığı deməkdir».²⁹⁰

«Allah Öz bəndəsinin islah olunmasını istədikdə ona az yeməyi, az danışmağı və az yatmağı ilham edər».²⁹¹

Başqa bir hədisdə buyurur: «Yeməyin azlığı iffət, çoxluğu isə israf deməkdir».²⁹²

Peyğəmbər (s) buyurur: «Yeməyə meyliniz olduğu zaman süfrə arxasına oturun və yeməyə meyliniz olduğu halda yeməkdən əl çəkin».²⁹³

Əli (ə) buyurur: «Yeməyə meyliniz ola-ola yeməkdən əl çəkin. Belə etsəniz, yediğiniz yemək sizlər üçün daha ləzzətli olar».²⁹⁴

YEMƏK CƏM HALDA YEYİLMƏLİDİR

Yaxşı olar ki, yemək cəm halda yeyilsin. Lakin ailə birlikdə olduqda başqalarını yemək süfrəsinə də'vət etməyin heç bir lüzumu yoxdur.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah-taalanın, yediklərinizi daha da bərəkətli etməsi üçün süfrə arxasına cəm halda əyləşin».²⁹⁵

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Yeyilən şeylər bu dörd xüsusiyyətə malik olarsa, onu tamam-kamal hesab etmək olar:

1. Halal şeylərdən hazırlanmış olsun;
2. Cəm halda yeyilmiş olsun;
3. Yeməyə başladıqda Allahın adı çəkilmiş olsun;
4. Yedikdən sonra Allaha şükr edilmiş olsun».²⁹⁶

²⁸⁹ Yənə orada.

²⁹⁰ Qürəül-hikəm.

²⁹¹ Mizanul-hikmə, bab-98.

²⁹² Yənə orada.

²⁹³ Mizanul-hikmə, bab-105.

²⁹⁴ Yənə orada.

²⁹⁵ Sünəni ibn Macə, 3286-cə xəbər.

²⁹⁶ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

CƏM HALDA YEMƏK YEMƏYİN QAYDALARI

Yaş və şəxsiyyət baxımından kiçik olanlar böyüklərdən əvvəl yeməyə başlamamalı, yaşca böyük olanlar da eyni zamanda onları gözləməyə vadar etməməlidirlər. Xüsusilə ağızda yemək olarkən yaxşı olar ki, az danışsın. Süfrə arxasında oturanlar başqalarını da nəzərə almalı, ortalığa qoyulan yeməklərdən istədikləri kimi istifadə etməyə mane olmamalıdırlar.

Süfrəyə yemək qoyulduqdan sonra kiminsə təklif etməsini gözləməməli, ev sahibi də eyni zamanda öz təklifləri ilə qonaqları utandırmamalıdır. Yemək yeyərkən başqalarının üzünə baxmamalı və onları utandıraraq doymazdan əvvəl süfrədən əl çəkmələrinə vadar etməməlidir.

Yaşca böyük olanlar, xüsusilə ev sahibi yemək yeyərkən tələsməməlidir. Çünki belə olduqda bə'ziləri doymadan yeməkdən əl çəkməli olarlar.

Süfrə arxasında oturarkən xoşagəlməz səslər çıxarmaqla başqalarının narahatçılığına səbəb olunmamalıdır. Məsələn, tikəni çeynəyərkən ağızı marçıldatmamalı, dişləri bir-birinə toxundurmamalı, süfrə arxasında gəyirməməli və s. bu kimi xoşagəlməz hərəkətlərə yol verilməməlidir.

Qonaqları yeməyə daha da sövq etmək üçün ev sahibi hamıdan tez başlamalı və hamıdan gec qurtarmalıdır. Qonaqlar ev sahibi ilə yaxın dost və tanış olsalar belə, onu yemək tədarükü görməyə vadar etməməlidirlər. Belə ki, ev sahibinin buna imkanı çatmadıqda çıxılmaz vəziyyətə düşərək onların qarşısında xəcalət çəkməsinə səbəb olur.

Yemək süfrəyə qoyulduqdan sonra başqa heç bir şey gözləməməli və süfrəyə qoyulanlarla kifayətlənmək lazımdır.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Çörəyi əziz tutun. Səhabələrdən biri-çörəyi necə əziz tutmalı?-deyə soruşduqda buyurur: «Çörək süfrəyə qoyulduqda artıq başqa şey gözləməyin».²⁹⁷

²⁹⁷ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Süfrə arxasına oturan hər bir şəxs qarşısına qoyulan yeməklərdən istifadə etməlidir. Tikələr ağıza kiçik qoyulmalı və yaxşıca çeynənilməlidir. Yedikdən sonra Allaha həmd edərək bəxş etdiyi ne'mətlərin şükrünü yerinə yetirməlidir.

Cəm halda süfrə arxasında oturduqda çox yeməkdən çəkinmək lazımdır.

Süfrə arxasında oturduqda yaşca böyük olanlara son dərəcə ədəb-ərkanla yanaşılmalıdır. Süfrə arxasında başqaları ilə güləriz və səmimiyyətlə davranmaq digər əxlaqi xüsusiyyətlərdən hesab olunur.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. İslamın yemək yeyərkən riayət olunması lazım olan tövsiyələrini izah edin.

2. İmam Həsən Müctəbə (ə)-in nöqteyi-nəzərindən süfrəyə xas olan on iki xüsusiyyəti izah edin.

3. Peyğəmbər (s) çox yemək haqda nə buyurur?

4. Süfrədən nə zaman qalxmaq lazımdır?

5. Süfrə arxasında cəm halda yemək yeməyin qaydalarını ixtisarla izah edin.

İYİRMİ BİRİNCİ DƏRS

İBADƏT

İncan övladı yarandığı ilk gündən müqəddəs varlıqlara pərəstiş onun həyatında xüsusi yer tutmuşdur. Hətta eramızdan əvvəl yaşamış insan həyatına nəzər saldıqda belə, elə bir qövm və ya millət tapmaq mümkün deyil ki, hansısa müqəddəs hesab etdiyi varlığa pərəstiş etməmiş olsun. Deməli, pərəstiş olunan şey insanın fitri xüsusiyyətlərindəndir və insan belə bir ehtiyacın təmin olunması üçün ibadət etmiş və mə'nəvi çətinliklərinin aradan qaldırılmasında hər şeydən uca hesab etdiyi müqəddəs varlığa arxalanmışdır.

Əlbəttə, bir çox cəmiyyətlərdə bə'zilərinin nadanlığı və ya inadkarlığı üzündən müqəddəs ilahi din və ayinlər təhrif edilərək öz həqiqi axarından çıxmış, əsrlər boyu tağut və batil varlıqlara pərəstiş etmişlər.

Dini təlimlərdən heç bir mə'lumatı olmayan və ucqar bir məntəqədə yaşayan hər hansı bir şəxsin həyatına nəzər salsaq, bu həqiqətin şahidi olacağıq ki, o, özünün mə'nəvi rahatlıq tapması üçün hər şeydən uca və hər şeyə qadir olan müqəddəs bir varlıq axtarır və özünü onun qarşısında son dərəcə kiçik və aciz hesab edir.

Ümumiyyətlə, Allaha pərəstiş və ibadət, haqq olaraq göndərilmiş bütün ilahi peyğəmbərlərin ən başlıca şüarı olmuşdur.

Bu dərsimizdə ibadətin insan həyatında oynadığı rol, ibadətdən məqsəd və onun əhəmiyyəti haqda söhbət açacağıq:

1. Yaradılış və peyğəmbərlərin göndərilməsində ən başlıca məqsəd ibadətdir.

Allah-taala Zariyat surəsinin 56-cı ayəsində buyurur:

«Mən cinləri və insanları yalnız Mənə ibadət etmək üçün yaratdım».

Mə'lum olduğu kimi, Allahın biz insanların ibadətinə heç bir ehtiyacı yoxdur. Çünki O, hər şeydən ehtiyacsızdır. Zumər surəsinin 7-ci ayəsində bu haqda deyilir:

«...Çünki Allah sizə [sizin ibadətinizə] əsla möhtac deyildir...»

İmam Hüseyin (ə) özünün məşhur Ərəfə duasında buyurur: «İlahi! Sənin zatın o qədər ehtiyacsızdır ki, Səndən Özünə heç bir xeyir dəymir. Elə isə necə ola bilər ki, məndən ehtiyacsız olmayasan?»

Başqa bir ayədə Allah-taala peyğəmbərləri göndərməklə insanların hidayət olunmalarını göstərir:

«Biz hər ümmətə: Allaha ibadət edin, tağutdan çəkinin!- deyə peyğəmbər göndərmişdik...»²⁹⁸

Yuxarıda qeyd olunan iki ayədən belə nəticəyə gəlmək olur ki, ibadət və pərəstiş insanın özünə aiddir və onun kamala çatmasında ən başlıca rol oynayır. Çünki insanın kamala çatması Allaha yaxınlaşmasından asılıdır. Bu da yalnız ibadət və pərhişkarlıqla müəyyən olur. Bəqərə surəsinin 21-ci ayəsində bu mətləbə işarə olunaraq buyurulur:

«Ey insanlar! Sizi və sizdən əvvəlkiləri yaratmış Rəbbinizə ibadət edin ki, bəlkə bununla müttəqi olasınız!...»

İmam Sadiq (ə) ibadətin əsas rüknü olan namazın fəziləti haqda buyurur: «Namaz hər bir pərhişkar insanı Allaha yaxınlaşdıran ən gözəl vasitədir».²⁹⁹

Deməli, insan ibadətlə təqva və pərhişkarlığa və bunun vasitəsilə Allaha yaxınlaşmağa və nəhayət, bu yolla kamala çatmış olur.

İBADƏTİN FƏZİLƏTİ

Əli (ə) buyurur: «Pərəstiş zəfər deməkdir».³⁰⁰

²⁹⁸ Nəhl-36.

²⁹⁹ Mən la yəhzərəumyl fəqih. Fəzlüs-səlat babı.

³⁰⁰ Qürəül-hikəm.

«İman sahiblərinin üstünlüyü onların ibadətlərindədir».³⁰¹

«Allah-taala sevdiyi bəndələrinə gözəl ibadət ilham edər».³⁰²

«İbadətin ardıcılığı səadətə yetişmək əlamətlərindəndir».

«İbadətlə Allaha yaxınlaşmaq kimi, kimsə Ona başqa bir yolla yaxınlaşmamışdır».³⁰³

İBADƏTİN ƏCL MAHIYYƏTİ

İmam Rza (ə) buyurur: «Pərəstiş və ibadətin əvvəli Allahı tanımaq, Allahı tanımağın əsas kökləri isə Onun birliyini dərk etməkdir».³⁰⁴

İmam Sadiq (ə)-in səhabələrindən biri deyir: İmam Sadiq (ə)-dan ibadətin əcl mahiyyəti haqda soruşdum. Buyurdu: «İbadət və bəndəliyin əcl mahiyyəti bu üç şeydən ibarətdir:

1. İncan, Allahın Onun ixtiyarına qoyduğu şeyləri öz malı hesab etməməlidir, çünki insan heç nəyin həqiqi sahibi deyil və hər şeyi Allahın malı hesab etməlidir. Deməli, onları Allahın ona əmr etdiyi yerlərdə istifadə etməlidir.

2. Öz-özünə çarə və çıxış yolu tapıb müxtəlif tədbirlərə əl atmamalıdır (yə'ni, Allaha təvəkkül edərək Onun qoyduğu qanun çərçivəsində düşünüb-daşınmalıdır).

3. Yalnız Allahın ona əmr etdiyi şeylərlə məşğul və yasaq etdiyi şeylərdən uzaq olmalıdır. Bütün bunlar təqvanın ilk mərhələsidir».³⁰⁵

Əli (ə) buyurur: «Bəndəlik beş şeydən ibarətdir:

1. Qarnın boşluğu (az yemək);

2. Qur'an oxumaq;

3. Gecələri ibadətlə keçirmək;

4. Sübh namazlarında Allahla razi-niyaz etmək;

5. İbadət edərək Allahın qorxusundan ağlamaq».³⁰⁶

³⁰¹ Yənə orada.

³⁰² Yənə orada.

³⁰³ Yənə orada.

³⁰⁴ Mizanul-hikmə, 2488-ci xəbər.

³⁰⁵ Yənə orada, 2489-cu xəbər.

AGAHCASINA İBADƏT

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allahı tanımaq ibadətəin başlanğıcıdır». ³⁰⁷

Əli (ə) buyurur: «Allahı tanıtdırmayan ibadətəin heç bir xeyri yoxdur». ³⁰⁸

«Nəfsinizdə ibadət etdiyiniz şeyə yəqinlik hasil edin ki, sizə xeyir verən varlığa ibadət etmək üçün bədən üzvlərinizi hərəkətə gətirəsiniz». ³⁰⁹

«Elmsiz və heç bir aqahlığı olmayan abidlər, dəyirməndə yerində fırlanan lakin bir addım da olsun irəli getməyən ulağa bənzərlər». ³¹⁰

İBADƏTDƏN MƏQSƏD

Əli (ə) buyurur: «Bə'ziləri savab və cənnət xatirinə ibadət edər, bu, tacir və al-verçilərin ibadətində bənzər; bə'ziləri cəhənnəm qorxusundan ibadət edər, bu da qul və kölələrin ibadətində bənzər; bə'ziləri isə Allah şükrünü yerinə yetirmək üçün ibadət edər, bu isə azad insanların ibadətidir». ³¹¹

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Camaat Allaha üç cür ibadət edər: Bə'ziləri tamahkar və həris insanlar kimi Allaha savab və Cənnətə xatir ibadət edər, bə'ziləri kölələr tək cəhənnəm odundan qorxaraq ibadət edər. Lakin mən Allaha eşq və məhəbbətlə ibadət edirəm. Bu isə azad və şərəfli insanların ibadətidir. Allah-taala bu haqda buyurur:

«...Belələri o günün [qiyamət gününün] dəhşətli qorxusundan əmin-amanlıq içində olarlar». ³¹²

³⁰⁶ Yənə orada.

³⁰⁷ Mizanul-hikmə, bab-2491.

³⁰⁸ Yənə orada.

³⁰⁹ Yənə orada.

³¹⁰ Qürəül-hikəm.

³¹¹ Nəhcül-bəlaqə, 229-cu hikmət.

³¹² Nəml-89.

Başqa bir ayədə buyurur:

«[Ya Məhəmməd!] De ki: Əgər siz Allahı sevirsinizsə, mənim ardımca gəlin ki, Allah da sizi sevsin və günahlarınızı bağışlasın...»³¹³

Deməli, kim Allahı sevərsə, Allah da onu sevər. Allahın sevdiyi şəxslər isə dünya və axirətdə daim əmin-amanlıq içində olurlar».³¹⁴

İBADƏTİN NÖVLƏRİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «İbadət yetmiş hissədən ibarətdir, onların ən yaxşısı halal qazanc əldə etməkdir».³¹⁵

Əli (ə) buyurur: «İlahi ne'mətlər barədə düşünüb-daşınmaq ən böyük ibadətdir».³¹⁶

«Yerin və göyün sirləri barədə fikirləşmək xalis insanların işidir».

«İbadətin bir növü də çox salam verib mülayim danışmaqdır.»³¹⁷

Peyğəmbər (s) buyurur: «Alimlərə nəzər salmaq özü də bir növ ibadətdir. Ədalətli hakimə nəzər salmaq özü bir ibadətdir, ata-anaya sevgi və mehribanlıqla nəzər salmaq özü bir ibadətdir. Allaha xatir sevdiyin [mə'min] qardaşın üzünə baxmaq da özü bir ibadətdir».³¹⁸

Peyğəmbər (s) buyurur: «Elm məqsədilə evindən çıxan şəxs yiyələndiyi elmin vasitəsilə kimisə haqqa hidayət edərsə, qırx il ibadət edən abidin savabına nail olar».³¹⁹

Dərsimizin sonunda bunu da qeyd edək ki, ibadətə dair müxtəlif bəhsləri təfəsilatı ilə bir çox əxlaq kitablarında müəllif

³¹³ Ali-İmran-31.

³¹⁴ Biharül-ənvər, 70-ci cild, bab-53.

³¹⁵ Biharül-ənvər, 103-cü cild, bab-1.

³¹⁶ Qürəül-hikəm.

³¹⁷ Yənə orada.

³¹⁸ Biharül-ənvər, 74-cü cild, bab-2.

³¹⁹ Biharül-ənvər, 1-ci cild, bab-1.

etmək olar. Burada isə yalnız ibadətin əhəmiyyət və dəyəri haqda söhbət açmaqla kifayətlənirik.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Yaradılışdan ən başlıca məqsəd insanın səadət və kamala çatmasıdır və buna da yalnız Allahın razılığını qazanmaqla nail olmaq olar. Allahın Rzasını qazanmaq Onun əmrinə tabe olmaqla müyəssər olduğu üçün islam dinində yaradılışdan ən başlıca məqsəd, ibadət hesab olunur.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Nə üçün Allah-taala Qur'ani-kərimdə ibadəti yaradılışın ən başlıca məqsədi hesab edir?
2. Nəql olunmuş hədis və rəvayətlərə istinad edərək ibadətin insan həyatında oynadığı rolu bəyan edin.
3. Bəndəlik nə deməkdir?
4. Necə ibadət olunmalıdır?
5. İbadətin hansı məqsədlər daşdığını bəyan edin.
6. İslamda hansı əməllər ibadət sayılır?

İYİRMİ İKİNCİ DƏRS

NAMAZIN FƏZİLƏTİ

Namaz digər ibadətlərdən fərqli olaraq daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Nəql olunmuş rəvayətlərdə namaz «dinin sütunu», «mö'minin mə'racı» və bu kimi ifadələrlə tə'bir olunmuşdur. Qiyamət günü hər bir insandan soruşulacaq ilk şey namazdır. Namaz qəbul olunarsa, insanın digər əməlləri də qəbul olunar, əks təqdirdə isə onun bütün əməlləri rədd olunar. Namazın əhəmiyyətinə, xüsusiyyətlərinə, qayda-qanunlarına, namaz qılan şəxsin üzərinə düşən vəzifələrə, namazın necə və hansı şəraitdə qılınmasına, namazın növlərinə və s. dəlalət edəcək kifayət qədər ayə və hədis mövcuddur. Onların hər biri haqda ayrı-ayrılıqda söhbət açmaq, onlarla kitabı mütaliə və araşdırmaq deməkdir. Bu dərsimizdə yalnız namazın əhəmiyyət və dəyəri haqda söhbət açacaq və bu məzmununda nəql olunmuş bir neçə ayə və hədis gətirəcəyik.

NAMAZ QUR'ANDA

«Halbuki onlara əmr edilmişdir ki, Allaha - dini yalnız Ona məxsus edərək, digər bütün batil dinlərdən islama dönərək - ibadət etsinlər, namaz qılıb zəkat versinlər. Doğru-düzgün din budur!»³²⁰

«...Həqiqətən, namaz [insanı] çirkin və pis əməllərdən çəkindirər. Allahı zikr etmək [Allahın, cəlalını və əzəmətini həmişə, hər yerdə yada salmaq], şübhəsiz ki, [savab e'tibarilə bütün başqa ibadətlərdən] daha böyükdür...»³²¹

«O kəslər ki, əgər onları yer üzündə yerləşdirsək [onlara bir yer versək] namaz qılar, zəkat verərlər...»³²²

³²⁰ Bəyyinə-5.

³²¹ Ənkəbut-45.

³²² Həcc-41.

«Sizi Cəhənnəmə salan nədir?

Onlar deyəcəklər: Biz namaz qılanlardan deyildik».³²³

«[Müsibət vaxtında] səbr etmək və namaz qılmaqla [Allahdan] kömək diləyin! Bu, ağır iş olsa da Allaha itaət edənlər üçün ağır deyildir».³²⁴

«Ey Rəbbim! Məni də, nəslimdən olanları da [vaxtli-vaxtında, lazımcı] namaz qılan et. Ey Rəbbim! Duamı qəbul buyur!»³²⁵

«...Çünki namaz mö'minlərə müəyyən vaxtlarda fərz (vacib) edilmişdir».³²⁶

NAMAZ – PEYĞƏMBƏRİN (S) KƏLAMLARINDA

«Yemək ac üçün, su da susuz üçün hər şeydən üstün olduğu kimi, Allah-taala da namazı gözlərimin nuru və onu mənim üçün hər şeydən əziz etmişdir. Ac adamlar yemək yediyi zaman doyur, susuz da su içdikdə susuzluğunu dəf edir, amma mən namazdan doymaq nə olduğunu bilmirəm».³²⁷

«Namaz dinin sütunudur. Bilərəkdən namazı tərk edən şəxslər dinini viran etmiş olarlar. Namazlarını vaxtli-vaxtında qılmayanlar isə cəhənnəmin «vəyl» adlı təbəqəsində namaza səhlənkərliklə yanaşanlarla birlikdə olarlar».

«Namazlarınızı hədərləməyin. Allah-taala namazı hədərləyən şəxsləri qiyamət günü məhşərdə lənət etdiyi Qarun, Fir'on və Hamanla birlikdə xar və rüsvay edərək münafiqlərlə birlikdə cəhənnəm oduna salar. Vay olsun namaza əhəmiyyət verməyənlərin halına!».

«Namaz xeymənin sütununa bənzəyir. Əgər xeymənin sütunu (dirəyi) möhkəm olarsa, onun micmar və ipləri də möhkəm

³²³ Müddəssir 42-43.

³²⁴ Bəqərə-45.

³²⁵ İbrahim-40.

³²⁶ Nisa-103.

³²⁷ Biharül-ənvar, 82-ci cild, bab-1.

olacaqdır. Dirək sındıqda isə micmar və iplərin heç bir köməyi olmayacaqdır.»

«Namazlarınıza fikir verin. Allah-taalanın qiyamət günü öz bəndələrindən soruşacağı ilk şey namaz olacaqdır. Namazlarını vaxtlı-vaxtında qılanlar nicat tapar, namazı tərk edənlər isə cəhənnəm oduna atırlar».

«Namaza durub niyyət etdikdən sonra həmd-surəni oxuyub daha sonra rüku və səcdələri yerinə yetirib, təşəhhüd və salamları dedikdən sonra insanın bu və əvvəlki namazı arasındakı günahları bağışlanar.»

«Nə qədər namaz qılırsınızsa, O böyük padşahın (Allahın) qapısını döymüş olursunuz. Kim Onun qapısını çox döyərsə, qapı onun üzünə açılar».

«Gündəlik namazların hər birinin vaxtı çatdıqda mələklərdən biri insanların arasına gəlib belə nida edər: Qalxın, aranızda qaladığınız odu namazlarınızla söndürün».

«Namaz dinin vacib hökmlərindən biridir. O, Allahın Rzası və peyğəmbərlərin yoludur».

«Hər şeydən çox namazlarınıza əhəmiyyət verin. Dini (kəlməyi-şəhadəti) iqrar etdikdən sonra namaz islamın əsası hesab olunur».

NAMAZ - MƏ'SUM İMAMLARIN KƏLAMLARINDA

Əli (ə) buyurur: «Namaz şeytan yürüşlərinin qarşısında böyük bir dərədir [maneədir]».³²⁸

«Namazla Allahın rəhməti nazil olur».³²⁹

«Namaza görə Allahı, Allahı nəzərə alın, çünki namaz dinin sütunudur».³³⁰

«Allah imanı şirkdən, namazı isə qürur və təkəbbürlükdən uzaq olmaq üçün vacib etmişdir.»³³¹

³²⁸ Qürəül-hikəm.

³²⁹ Yənə orada.

³³⁰ Nəhcül-bəlaqə, 47-ci məktub.

«Namaz qılan şəxs əgər Allahın izzət və cələlinin onu necə əhatə etdiyini bilsəydi, səcdədən qalxmaq istəməzdi».³³²

Imam Baqir (ə) buyurur: «Namaz ixlas evi və təkəbbürlükdən uzaq olmağın ən gözəl vasitəsidir.»³³³

«Namaz qılan şəxs üzünü qibləyə tərəf tutduğu zaman, O bir olan Allah ona üz tutar».³³⁴

«[Qiyamət günü] hər bir insandan soruşulacaq ilk şey namazdır. Əgər namaz qəbul olunarsa, insanın digər əməlləri də qəbul olunar».³³⁵

Imam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur:

«Hər bir şeyin öz siması vardır, dinin də siması namazdır».³³⁶

«Allaha itaət və Ona xidmət etmək yerdə olunur. Ən yaxşı xidmət isə qılınan namazlardır.»

«Namaza həqiqi qiymət verib qılan şəxsləri Allah-taala rəhm edərək bağışlayar».³³⁷

«Namazı tərk edən şəxslər islamdan heç bir bəhrə əldə etməzlər».³³⁸

«Namaz Allahın yer üzərində çəkdiyi səddir. Bunun üçün də hər bir insan qıldığı namazlardan nə dərəcədə bəhrələndiyini bilmək istəsə, namazın onu günah və xoşagəlməz işlərdən nə qədər çəkindiriyinə diqqət yetirsin».³³⁹

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Namaz hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ən başlıca vəzifə olduğu üçün «dinin sütunu» adlandırılmışdır.

³³¹ Nəhcül-bəlaqə, 252-ci hikmət.

³³² Biharül-ənvar, 82-ci cild, bab-1.

³³³ Yenə orada.

³³⁴ Yenə orada.

³³⁵ Biharül-ənvar, 83-cü cild, bab-6.

³³⁶ Biharül-ənvar, 82-ci cild, bab-1.

³³⁷ Yenə orada.

³³⁸ Yenə orada.

³³⁹ Yenə orada.

Namaz bütün ibadətlərin əsasını təşkil edir. Bunun üçün də nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə qiyamət günü insanlardan soruşulacaq ilk şeyin namaz olduğu göstərilmişdir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Namaz islam dinində nə kimi əhəmiyyət kəsb edir?
2. Peyğəmbər (s) namaza olan əlaqəsini necə bəyan edir?
3. Peyğəmbər (s) namazı nəyə bənzədir?
4. Mə'sum imamlar (ə) namazı necə vəsf edirlər?

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ DƏRS

NAMAZIN QAYDALARI

RIYAYƏT OLUNMASI LAZIM OLAN ŞƏRTLƏR

Namaz qılan hər bir şəxsin üzərinə düşən ən başlıca vəzifə, namazın qılınmasında zəruri olan qaydalara əməl etməsidir. Dəstəmaz, təharət, paltar, vaxt, yerin şərtləri, qiraətin düzgün olması və namazın qılınmasında ardıcılığa riayət etmək haqda ətraflı mə'lumat əldə etmək üçün risalə və digər fiqh kitablarına müraciət olunmalı və qeyd olunan bütün şərtlərə lazımınca əməl edilməlidir. Əks təqdirdə, şə'r'i qanunlara əsasən namaz batil olar və Allah dərğahında vacib bir ibadət kimi qəbul olunmaz.

NAMAZA QALXMAQ

Namaz qılan hər bir şəxs özünü qibləyə tərəf tutmalı, namaza başladığı zaman özünü Allah qarşısında hiss etməli və Onunla həmsöhbət olduğunu bilməlidir. Deməli, başqalarına hörmətlə yanaşaraq qarşılarında ədəb-ərkan nümayiş etdirdiyimiz kimi, namaz qılarkən də bu məsələyə son dərəcə diqqət yetirməli, artıq hərəkət və ifadəyə yol verməməliyik. Peyğəmbər (s) buyurur: «Allaha elə ibadət edin ki, sanki Onu görürsünüz və bilin ki, siz Onu görməseniz də O, sizi görür».³⁴⁰

Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Bir gün Peyğəmbər (s) məscidə daxil olub Ənəs ibn Malikin namaz qıldığını, lakin eyni zamanda ətrafa da nəzər saldığını görür. Dərhal ona müraciət edərək buyurur: «Ey Ənəs! Namazı elə qıl ki, sanki bundan sonra namaz qılmayacaqsan və bu sənin vida namazın olacaq. Elə isə yalnız səcdə etdiyin yerə nəzər sal və

³⁴⁰ Kənzül-ümmal, 525-ci xəbər.

ətrafında olanlara diqqət yetirmə. Bil ki, sən elə bir varlığın qarşısından ki, sən Onu görməsən də O, səni görür».³⁴¹

Başqa bir rəvayətdə deyilir: Peyğəmbər (s) namaz qılarkən saqqalı ilə oynayan şəxsi görüb buyurur: «Əgər onun qəlbi Allaha bağlı olsaydı, bədən üzvləri də Allaha müti və bağlı olardı».

«Allah-taala altı şeyi sizlər üçün bəyənmişdir. Onlardan biri də namaz qılarkən başqa şeylərlə məşğul olmağınızdır.»³⁴²

Imam Baqir (ə) atası imam Zeynəlabidin (ə) haqda buyurur: «Atam namaz qılarkən ağac gövdəsi tək hərəkətsiz qalırdı».³⁴³

EŞQ VƏ MƏHƏBBƏT

İncan, namazı böyük həvəslə qılmalı və bu işdə süstlük və tənbelliyə yol verməməlidir.

Qur'ani-kərim münafıqların hiylə və məkrlərini aşkara çıxardığı zaman, onların namaza səhlənkər yanaşdıqlarını tənqid edərək buyurur:

«Münafıqlar Allahı aldatmağa çalışırlar. Halbuki əslində Allah onları aldadır. Onlar namaza durduqları zaman [yerlərindən] tənbelliklə [könülsüz] qalxar, özlərini [yalandan] xalqa göstərər və Allahı olduqca az yad edirlər».³⁴⁴

Peyğəmbər (s) buyurur: «İncanların ən yaxşısı o kəsdir ki, eşq və rəğbətlə ibadət edər, Allahı səmimi qəlbdən sevib bütün vücudu ilə ona bağlı ola və nəhayət, ibadət üçün özünü bütün işlərdən azad edər. Belə şəxsləri yoxsulluq, asayiş və ya dünyəvi işlər əsla nigaran etməz».³⁴⁵

Imam Baqir (ə) buyurur: «Namazlarınızı yuxusuz, halsız və ya tənbelliklə qılmayın, çünki bu, aranızda nifaq toxumunun

³⁴¹ Biharül-ənvar, 84-cü cild, bab-38.

³⁴² Biharül-ənvar, 84-cü cild, bab-38.

³⁴³ Yənə orada.

³⁴⁴ Nisa-142.

³⁴⁵ Mizanul-hikmə, bab-2485.

səpilməsinə səbəb olur. Allah-taala mö'minləri məst halda [yə'ni yuxusuzluqdan məst olduqları halda] namaz qılmağı qadağan etmişdir».³⁴⁶

TƏVAZÖKARLIQ

(ALLAH QARŞISINDA KIÇILMƏK)

Allah-taala Qur'ani-kərimin «Mu'minun» surəsinin 1-2-ci ayələrində namazlarında təvazökar olanlara nicat tapacaqlarına və'də verir:

«Həqiqətən, mö'minlər nicat tapmışlar! [Cənnətə nail olmaqla mətləblərinə çatıb əbədi səadətə qovuşmuşlar!]

O kəslər ki, namazlarında [hər şeyi unudaraq ruhən və cismən yalnız Allaha] müti olub [Ona] boyun əyərlər! [Allahın qarşısında kiçilərlər]»

Peyğəmbərdən (s) təvazökarlığın mə'nasını sorşduqda buyurur: «Namaz qılarkən təvazökar olmaq insanın tamamilə Allaha bağlı olması deməkdir».³⁴⁷

Əxlaq alimlərinin fikrincə namaz qılarkən təvazökarlıq iki hissəyə bölünür:

1. Qəlbin təvazökarlığı-yə'ni insan, onu özünə cəlb edən bütün zehni məşğuliyyətlərdən əl çəkib yalnız Allahı yad edir.

2. Namaz qılarkən bədən üzvləri yalnız namaza xas olan hərəkətlər yerinə yetirməli və gözlərini səcdəgahdan ayırmamalıdır.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Həqiqətən namaz, insanın möhtac, yoxsul, peşiman və ümidvar olduğunu bildirir. İncan əllərini qaldırıb «İlahi! İlahi!» deyir. Belə etməyənlərin namazı sözsüz ki, naqisdir».³⁴⁸

³⁴⁶ Biharül-ənvar, 84-cü cild, bab-38.

³⁴⁷ Biharül-ənvar, 84-cü cild, bab-38.

³⁴⁸ Ehyaul-ülum, Əsrarüs-səlat kitabı.

QƏLBƏN HAZIRLIQ

Namaz, insanla Allah arasında birbaşa ünsiyyət olduğu üçün namaz qılan hər bir şəxs, xüsusilə niyyət etdiyi zaman özünü Allah hüzurunda hiss edərək bütün zehni məşğuliyyətlərdən uzaq olmağa çalışmalı və bütün diqqətini namaza yönəltməlidir. Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah-taala qəlbi cismi ilə olmayan şəxslərin namazını qəbul etmir».³⁴⁹

Əli (ə) buyurur: «Yorğun və yuxusuz olduğunuz zaman namaz qılmayın və namaz qılmazdan əvvəl fikir və xəyala dalmayın. Çünki namaz qılarkən insan Allah hüzurunda olur və etdiyi ibadətin fəzilətinin ona yalnız o qədəri nəsib olur ki, namaza qəlbən bağlı olmuş olsun».³⁵⁰

Əbu Həməzə Sumali deyir: İmam Zeynəlabidin (ə) namaz qılarkən əbasının bir tərəfi çiyindən sürüşdü. Lakin o, buna əhəmiyyət verməyib namazını davam etdirdi. Namazı qurtardıqdan sonra əbasını nə üçün düzəltmədiyini soruşdum. Buyurdu: «Vay halına! Bilirsənmi kimin hüzurunda dayanmışdım? İncanın qıldığı namazdan yalnız o qədəri qəbul olunur ki, qəlbən Allaha bağlı olmuş olsun».³⁵¹

Peyğəmbər (s) buyurur: «İncan namaz qılsa da, ona namazının altıda biri və ya onda birinin savabı yazılmaz. Qıldığı namazın savabı ona yalnız onu dərk etdiyi qədər yazılır».³⁵²

NAMAZ UCA TUTULMALIDIR

Hər bir müsəlman namaza böyük əhəmiyyət verib ona hörmətlə yanaşmalıdır.

Namazı gərəksiz və əhəmiyyətsiz hesab etmək isə böyük günahlardan hesab olunur. Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) namaza əhəmiyyət verməyən şəxslərə olduqca mənfi

³⁴⁹ Biharül-ənvar, 84-cü cild, bab-38.

³⁵⁰ Yənə orada.

³⁵¹ Yənə orada.

³⁵² Biharül-ənvar, 84-cü cild, bab-1.

münasibət bəsləyir və onları özlərindən uzaqlaşdırmağa çalışırdılar.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Namazı yünəül sayanlar məndən deyillər. And olsun Allaha, onlar Kövsərin kənarında mənimlə görüşməyəcəklər.»³⁵³

İmam Baqir (ə) buyurur: «Namaza süstlüklə yanaşmayın. Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişərkən buyurmuşdur: «Namazını yünəül sayan məndən deyil».³⁵⁴

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Namazı yünəül sayanlara biz şəfaət etməyəcəyik.»³⁵⁵

NAMAZ VAXTLI-VAXTINDA QILINMALIDIR

Yaxşı olar ki, insan namazlarını vaxtlı-vaxtında qılsın və imkan daxilində təxirə düşməsinə və ya vaxtından sonra qılınmasına yol verməsin. Nəql olunmuş rəvayətlərdə namazın vaxtlı-vaxtında qılınmasına bir çox tövsiyələr olunmuşdur. Belə ki, insanın namazı vaxtında qılması onun bu ilahi əmrə olan ehtiram və qəlbi bağlılığından xəbər verir. İmam Baqir (ə) buyurur: «Namazın ilk vaxtda qılınması hər şeydən üstündür. Elə isə xeyirli işlər görməkdə tələsin və bilin ki, Allahın sevdiyi şey, az olsa da ardıcıl olaraq yerinə yetirilən əməllərdir.»³⁵⁶

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Axirət, dünyadan üstün olduğu kimi, namazın ilk vaxtda qılınması da son vaxtda qılınmasından üstündür».³⁵⁷

«Namazın ilk vaxtda qılınmasının fəziləti mö'minlər üçün var-dövlət və övladdan daha üstündür».³⁵⁸

³⁵³ Biharül-ənvar, 82-ci cild, bab-1.

³⁵⁴ Mizanul-hikmə, bab-2305.

³⁵⁵ Biharül-ənvar, 82-ci cild, bab-1

³⁵⁶ Mizanul-hikmə, bab-2302.

³⁵⁷ Biharül-ənvar, 82-ci cild, bab-5.

³⁵⁸ Yəni orada.

TƏMİZLİK VƏ SƏLİQƏ-SƏHMAN

Allah-taala Qur'ani-kərimin «Ə'raf» surəsinin 31-ci ayəsində Ona iman gətirmiş sadıq bəndələrinə xitab edərək buyurur:

«Ey Adəm oğulları! Hər ibadət vaxtı [namaz qılarkən, məscidə gedərkən və ya təvaf edərkən] gözəl libaslarınızı geyinin!...»

Yaxşı olar ki, namaz qılan hər bir şəxs, ibadət zamanı özünün ən gözəl və təmiz paltarını geyinib Allahın hüzurunda dursun. Əvvəlki dərslərimizdə bu haqda ətraflı söhbət açmışıq.

CAMAAT NAMAZLARINDA İŞTİRAK ETMƏK

Namaz qılan şəxs yaxşı olar ki, gündəlik və ya digər fərz namazlarını məscidlərdə camaatla birlikdə qılsın. Camaat namazları o qədər böyük əhəmiyyət kəsb edir ki, onun həqiqi dəyər və mahiyyətini dərk etmək kimsəyə müyəssər olmur.

Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində bu haqda deyilir: «Camaat namazında on nəfər iştirak edərsə, bütün mələklər bunun savabını yazmaq istəsələr belə, yenə də öhdəsindən gələ bilməyəcəklər».

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Namaz qılarkən lazım olan şərtlərə riayət etmək, namaza qalxmaq, namaza olan eşq və əlaqə, təvazökarlıq, qəlbin hüzuru, namazın uca tutulması, namazın vaxtılı-vaxtında qılınması, təmizlik və səliqə-səhmana riayət etmək və camaat namazlarında iştirak etmək hər bir namaz qılan şəxsin üzərinə düşən ən ümdə vəzifələrdəndir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Allahın hüzurunda necə hazır olmaq lazımdır?
2. Münafıqların namazı nəyə bənzədilir?

3. Peyğəmbər (s) kimləri insanların ən yaxşısı hesab edir?
4. Namazda təvazökar olmaq dedikdə nə nəzərdə tutulur?
5. Peyğəmbər (s) kimlərin onun şəfaətindən məhrum olacaqlarını bildirir?
6. Namazın ilk vaxtda qılınmasının nə qədər fəziləti vardır?

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ DƏRS

ORUCUN FƏZİLƏTİ

Namazdan sonra hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ilahi vəzifələrdən biri də Ramazan ayının vacib orucudur. Orucun hansı şəraitdə və hansı şərtlərlə tutulması haqda fiqh kitablarında ətraflı izahlar verilmişdir. Oruc, insanın günah, şəhvət, nəfsani istəklərdən uzaq olması üçün ən gözəl vasitədir. Bu yolla Allahın istək və məhəbbətini və bunun nəticəsində Onun Rzasını qazanmaq mümkün olur.

Bu dərsimizdə Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamların (ə) ürək oxşayan kəlamlarından istifadə edərək orucun əhəmiyyət və səbəbləri haqda söhbət açacaq və bununla da oruc tutan hər bir şəxsin üzərinə düşən vəzifələri aydınlaşdıracağıq.

ORUC MƏNİM ÜÇÜNDÜR

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah-taala buyurur: Hər bir xeyirxah işin ondan yeddi yüzə qədər savabı vardır. Onlardan fərqli olaraq orucun öz savabı vardır. O, Mənə məxsus olduğu üçün savabını da Mən Özüm verəcəyəm».³⁵⁹

Bu məzmununda imam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş hədisdə deyilir: «Səbr etmək və namaz qılmaqla [Allahdan] kömək diləyin» ayəsindən məqsəd, Ramazan ayının orucudur».³⁶⁰

Buradan əgər **«Yalnız [dünyada Allah yolunda çətinliklərə] səbr edənlərə [axirətdə] saysız-hesabsız mükafat veriləcəkdir!»** ayəsi də diqqəti cəlb edərsə, hədisin mə'nası daha da açıqlanacaqdır. Çünki bu hədisdə sair xeyirxah işlər üçün savablar müəyyən edilmiş, oruca gəldikdə isə, Allah-taala bu işin mükafatını şəxsən Öz üzərinə götürmüşdür.

³⁵⁹ Sünəni Nisai, 4-cü cild.

³⁶⁰ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir hədisdə deyilir: «Allah-taala buyurur: Adəm övladlarının orucdan başqa gördükləri hər bir əməl onların özlərinə aiddir. Oruc isə Mənə aiddir və onun mükafatını da Mən Özüm verəcəyəm. Dünyada silahla özünü qoruduğunuz kimi, oruc da qiyamət günü mö'minləri [axirət əzabından] hifz edib qoruyar. Bu bir həqiqətdir ki, oruc tutan şəxsin ağzından gələn iy Allah üçün müşk iyindən daha gözəldir. Oruc tutan şəxslər iki dəfə sevinərlər: İftar etdikləri və məhşərdə Allahla görüşüb onları cənnətə daxil etdiyi zaman».³⁶¹

«And olsun Allaha! Oruc tutan şəxsin ağzından gələn iy Allah üçün müşk iyindən daha gözəldir. Allah-taala buyurur:

«[Oruc tutan bəndəm] yemək-içməyin ləzzətini Mənə xatir tərk etmişdir. Oruc Mənə məxsusdur, onu da Mən özüm mükafatlandıracağam.»»³⁶²

ORUC MÜSƏLMANIN QALXANIDIR

Peyğəmbər (s) buyurur: «Oruc cəhənnəm odunun qarşısında [iman əhli] üçün bir sipərdir».³⁶³

«Oruc tutmağı sizlərə tövsiyə edirəm, çünki oruc cəhənnəm odunun qarşısında sipərdir. Əcəl sizləri haqladığı zaman ac ola bilərsinizə, belə edin».³⁶⁴

Peyğəmbərin (s) orucu cəhənnəm odunun müqabilində qalxan və sipərə bənzətməsinin əsas səbəbi şəhvət və qəzəb qüvvələrindən qaynaqlanan günahların qarşısını almaq və insanın haqq yoldan uzaq düşməməsidir. Nə qədər ki, oruc tutan şəxs onu viran etməyib «oruc, müsəlman üçün bir sipərdir».

³⁶¹ Biharül-ənvar, 96-cı cild, bab-30.

³⁶² Səhihi Buxari, 3-cü cild.

³⁶³ Biharül-ənvar, 96-cı cild, bab-30.

³⁶⁴ Yənə orada.

Deməli, düşar olduğu günahlarla orucunu batil edən şəxslər sanki öz sipərlərini əməlləri ilə yırtıb dağıtmış olarlar.

ORUCUN SƏBƏBLƏRİ

Əli (ə) buyurur: «Allah-taala orucu insanların imanlarının sınağı üçün vacib etmişdir».³⁶⁵

Həzrət Fatimeyi-Zəhra (c.ə) buyurur: «Allah-taala orucu insanların öz imanlarında möhkəm və sabit olmaları üçün vacib etmişdir».³⁶⁶

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Oruc onun üçün vacib edilmişdir ki, varlı və yoxsul bərabər olsun. Çünki varlılar istədiklərini çətinlik çəkmədən əldə edir və aclığın nə olduğunu təsəvvür belə etmirlər. Varlıların, yoxsulların çətinliklərini dərk edib hallarına yanması və aralarında bərabərliyin bərqərar olunması üçün oruc vacib edilmişdir».³⁶⁷

Həzrət Əli ibn Musa Rza (ə) buyurur: «Orucun mö'minlərə nə üçün vacib olduğunu soruşsanız, cavabında sizlərə deyiləcək: Yoxsulların aclıq və susuzluqlarını dərk edib özlərinin qiyamət günü əliboş olduqlarından ağah olmaları üçün. Bu ilahi hökmün vacib olmasının səbəblərindən biri də oruc tutan şəxsin özünü Allah qarşısında kiçik və Ona möhtac olduğunu görməsidir. Orucluğu aclıq və susuzluğuna səbr edən iman sahibləri Allah Rzasını qazanıb axirət dünyasının mükafatına nail olarlar. Bütün bunlarla yanaşı, mö'minlər oruc tutduqları müddət ərzində yoxsulların keçirdikləri ağır həyat tərzini özlərində yaşadır, qəzəb və şəhvət kimi şeytani xislətləri özlərindən uzaqlaşdıraraq mə'nəvi saflığa nail olurlar. Eyni zamanda mö'minlərin çəkdikləri zəhmət və məşəqqət onları yoxsul təbəqəyə maddi yardım etməyə sövq edir».³⁶⁸

³⁶⁵ Nəhcül-bəlaqə, 252-ci hikmət.

³⁶⁶ Biharül-ənvar, 96-cı cild, bab-46.

³⁶⁷ Yənə orada.

³⁶⁸ Yənə orada.

ORUCUN MƏ'NƏVİ NƏTİCƏLƏRİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Oruc tutan şəxsin yatmağı ibadət, aldığı nəfəs isə təsbihtir [Allahı zikr etməkdir]». ³⁶⁹

«Həqiqətən, Allah Öz mələklərinə oruc tutan şəxslərə dua etmələrini əmr etmişdir». ³⁷⁰

«Əgər bir gün müstəhəb oruc tutan şəxsə durduğu yerin ağırlığı qədər qızıl verilsə, yenə də savabına layiq olmayacaqdır. Onların layiqli mükafatı yalnız axirət günü veriləcəkdir.»

Əli (ə) buyurur: «Oruc tutan şəxsin yuxusu ibadət, sükutu isə Allaha zikrdır. Onların duası qəbul, gördüyü əməllərin savabı isə neçə bərabərində veriləcəkdir.» ³⁷¹

Peyğəmbər (s) buyurur: «Oruc tutan şəxs müsəlman bir şəxsin qeybətini etməyincə, yatağında olsa belə, Allaha ibadət etmiş olur». ³⁷²

ORUC NƏDİR?

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Oruc tutmaq yalnız yemək yeməməkdən və su içməməkdən ibarət deyil, insan gözü, qulağı, övrəti, ümumiyyətlə gördüyü bütün işlərlə oruc tutmalı və özünün şəhvət və nəfsani istəklərinə qalib gəlməyi bacarmalıdır. Bacardıqca az danışmalı və öz xidmətçilərinə qarşı olduqca mülayim olmalıdır». ³⁷³

İmam Rza (ə) buyurur: «Oruc tutduğunuz zaman qulağınız, gözünüz, dəriniz və tükləriniz də oruc tutmalıdır». ³⁷⁴

³⁶⁹ Biharül-ənvar, 96-cı cild, bab-30.

³⁷⁰ Yenə orada.

³⁷¹ Biharül-ənvar, 96-cı cild, bab-30.

³⁷² Yenə orada

³⁷³ Vəsailüş-şiə, 7-ci cild, «Oruc tutanın ədəb qaydaları» babı.

³⁷⁴ Biharül-ənvar, 96-cı cild, bab-36.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Hər bir müsəlmanın üzərinə düşən vacib ibadətlərdən biri də orucdur. Oruc tutan hər bir şəxs bu ilahi göstərişi yerinə yetirməklə nəfsani istəklərinə qalib gələrək mə'nəvi saflığa nail olur və bütün bunların müqabilində Allahın razılığını qazanaraq axirət dünyasının əbədi səadət və xoşbəxtliyinə çata bilir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Nə üçün Allah-taala oruc tutan şəxsləri şəxsən Özü mükafatlandıracağına vədə verir?
2. Oruc tutan şəxsin iki sevinci nədən ibarətdir?
3. Orucu «Cəhənnəm odunun sipəri» adlandırmaq nə mə'na kəsb edir?
4. Orucun vacibliyinin səbəbləri nədən ibarətdir?
5. Orucun mə'nəvi nəticələrini bəyan edin.
6. Oruc dedikdə, yalnız yemək və içməkdən pəhriz nəzərdə tutulurmu?

İYİRMİ BEŞİNCİ DƏRS

QUR'ANIN FƏZİLƏTİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah bütün varlıqlardan üstün olduğu kimi, Qur'an da digər kəlamlardan üstün və fəzilətlidir.»³⁷⁵

«Qur'an elə bir sərvətdir ki, nə ondan artıq sərvət var, nə də ondan sonra yoxsulluq».³⁷⁶

«Ən doğru söz, ən mö'təbər kəlam, hikmətli nəsihətlər və ən gözəl əhvalatlar Allahın kitabındadır.»³⁷⁷

Əli (ə) buyurur: «Sizlərə Qur'an oxumağı və Qur'anla yaşamağı tövsiyə edirəm. Onu özünüzə rəhbər və hidayətçi bilin».³⁷⁸

«Ağah olun ki, kimsə Qur'anı dərk etdikdən sonra yoxsulluğa düşər olmayacaq və Qur'anı dərk etməzdən əvvəl kimsə var-dövlət sahibi olmayacaqdır. Elə isə Qur'andan xəstəlikləriniz üçün şəfa və çətinlikləriniz üçün kömək diləyin. Çünki Qur'an sizin üçün ən böyük dərman və şəfa mənbəyidir. Qarşılaşdığınız bəla və müsibətlər isə küfr, nifaq və haqq yoldan sapınmağınızdır.»³⁷⁹

QUR'AN OXUMAĞIN FƏZİLƏTİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Ümmətimin ən böyük ibadəti onların Qur'an tilavət etmələridir.»³⁸⁰

«Qur'an əhli, Allah-taalanın xas bəndələridirlər».³⁸¹

³⁷⁵ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-1.

³⁷⁶ Yənə oradab.

³⁷⁷ Mizanul-hikmə, bab-3293. Mən la yəhzərurıyl fəqi, 4-cü cild.

³⁷⁸ Mizanul-hikmə, bab-3292. Kənzül-ümmal, 4019-cu xəbər.

³⁷⁹ Nəhcül-bəlaqə, 175-ci xütbə.

³⁸⁰ Sünəni Darmi, 2-ci cild.

³⁸¹ Sünəni ibn Macə, 215-ci xəbər.

«Dəmir pas atdığı kimi, qəlblər də daşlaşaraq məhv olur». Peyğəmbərdən (s) bundan necə yaxa qurtarmaq haqda soruşduqda buyurur: «Qur'an oxumaq və ölümü xatırlamaqla.»³⁸²

«Allahla danışmaq istəyirsinizsə, Qur'an oxuyun».

«Sizlərə Qur'an oxumağı tövsiyə edirəm. Çünki Qur'an günahların kəffarəsi və cəhənnəm odundan böyük bir sığınacaqdır.»³⁸³

«Qur'an oxumaqdan qafil olmayın, çünki Qur'an insanı günah və bütün pisliklərdən uzaq edir.»³⁸⁴

Əli (ə) buyurur: «Qur'an oxumağa alışan şəxslər, qardaşlarından (mö'min dostlarından) uzaq düşəcəyinə əsla nigaran olmazlar».³⁸⁵

«Qur'an oxumaq imanı gücləndirir.»³⁸⁶

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Hər bir əənc mö'min Qur'an oxumaqla onu ət və qanına çəkir və Allah-taala onu axirətdə Özünün böyük peyğəmbərləri ilə birlikdə sakin edər».³⁸⁷

QUR'AN ÖYRƏNMƏYİN FƏZİLƏTİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Həqiqətən Qur'an ilahi süfrədir, elə isə bacardığınız qədər ondan bəhrələnin».³⁸⁸

Peyğəmbər (s) Məaz ibn Cəbələ tövsiyə edərək buyurur: «Ey Məaz! Əgər xoşbəxt insanlar kimi yaşamaq, şəhidlər kimi ölmək, məhşərdə azad olmaq, qiyamət günü əmin-amanlıqda qalmaq, o günün qaranlıq və zülmətindən yaxa qurtarmaq, qızmar günlərdə kölgə və asayışda olmaq, susuz olduğun günlərdə susuzluğunu dəf etmək, çətinliklərlə qarşılaşdığın zaman öz

³⁸² Ehyaul-ülum, Qur'an oxumaq ədəbi kitabı.

³⁸³ Biharül-ənvər, 92-ci cild, bab-1.

³⁸⁴ Kənzül-ümmal, 4032-ci xəbər.

³⁸⁵ Qürəül-hikəm.

³⁸⁶ Yəne orada.

³⁸⁷ Biharül-ənvər, 92-ci cild, bab-20.

³⁸⁸ Kənzül-ümmal, 2356-cı xəbər.

mövqeyini qoruyub saxlamaq, haqq yoldan uzaq düşdüyün zaman hidayət olmağını istəyirsənsə, Qur'anı öyrən. O, mehriban Allahı yad etməkdə ən gözəl vasitə, Şeytanın müqabilində böyük bir zireh və əməllərin ölçülməsi üçün ən yaxşı me'yardır».³⁸⁹

Peyğəmbər (s) buyurur: «Sizlərdən biriniz digərinizə Qur'an ayələrindən birini öyrədərsə, həmin şəxsin ağasına çevrilər. Elə isə onlara qarşı hörmətsizlik etməməli və hüquqlarını taptalamamalıdır. Belə bir kobudluğa yol verən şəxslər sanki islamın dayaqlarından birini viran etmiş olarlar».³⁹⁰

«Allahın evlərindən birinə [məscidə] yığışıb Qur'anı öyrənən şəxslərə Allahın rəhmət və bərəkəti nazil olar və mələklər onları əhatə edərək xoş sözlərlə yad edərlər».³⁹¹

«Allah-taala qiyamət günü övladına Qur'an öyrədən şəxslərin boynuna elə bir boyunbağı salar ki, gözəlliyindən məhşərdə hamını heyran edər».³⁹²

Əli (ə) buyurur: «Övladın atanın üzərində olan haqqı ona gözəl ad qoymaq, tərbiyə etmək və Qur'an öyrətməkdən ibarətdir».

«Qur'an oxumağı öyrənin, çünki o, ən gözəl kəlamdır, onun məna və məfhumunu dərk edib yaxşıca düşüncə daşının, çünki o, qəlblərə bahar gətirir, ondan şəfa istəyin, çünki o, canların şəfasıdır, onu gözəl oxuyun, çünki orada ən gözəl əhvalatlar söylənilir».³⁹³

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Yaxşı olar ki, mö'minlər dünyalarını dəyişməyənədək Qur'an öyrənsinlər və Qur'an öyrənməklə məşğul ikən dünyalarını dəyişsinlər».³⁹⁴

³⁸⁹ Kənzül-ümmal, 2439-cu xəbər.

³⁹⁰ Kənzül-ümmal, 2384-cü xəbər.

³⁹¹ Kənzül-ümmal, 2320-ci xəbər.

³⁹² Yəni orada, 2386-cı xəbər.

³⁹³ Nəhcül-bəlaqə, hikmətlər bölümü.

³⁹⁴ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-20.

QUR'ANI ƏZBƏRLƏYİB DƏRK ETMƏYİN FƏZİLƏTİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Ümmətimin böyükləri Qur'an oxuyan və gecələrini ibadətlə keçirənlərdir.»³⁹⁵

«Qur'an oxuyanlar Cənnət əhlinin arifləri olacaqlar».³⁹⁶

«Allah-taala Qur'anı yaşadan qəlblərə əzab verməyəcəkdir.»

«Qur'an əhli Cənnətdə peyğəmbərlərdən sonra sakin olurlar. Elə isə Allahın yanında böyük məqam sahibləri olduqları üçün onların hüquqlarını tapdalamayın.»³⁹⁷

«Qur'an bəxş olunan şəxslər, əgər Allahın kiməsə onlara veriləndən daha artığını bəxş etdiyini güman edərsə, ilahi ne'mətlərə təhqir gözü ilə baxmış olurlar».³⁹⁸

«Qur'anla yaşamayanlar xaraba evə bənzərlər».³⁹⁹

«Qur'ana əməl edən Qur'an hafizləri axirətdə Allahın peyğəmbərləri ilə birgə olurlar».⁴⁰⁰

«İncanlardan bə'ziləri, başqaları filan şəxs «Qur'an qərisidir» desinlər deyə, bə'ziləri dünyəvi məqsədlər üçün, bə'ziləri də ömürləri ondan bəhrələnsin deyə, Qur'an oxuyarlar».⁴⁰¹

QUR'ANIN DİNLƏNİLMƏSİ

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Kim Allah aşiqidirsə, Onun kəlamını dinləsin».⁴⁰²

«Kim bir ayəyə qulaq asarsa, əməl dəftərinə iki bərabər savab yazılar. Onu dinləyənlər üçün isə məhşər olduqca nurlu olar».⁴⁰³

³⁹⁵ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-19.

³⁹⁶ Yəne orada.

³⁹⁷ Yəne orada.

³⁹⁸ Kənzül-ümmal, 2317-ci xəbər.

³⁹⁹ Yəne orada, 2478-ci xəbər.

⁴⁰⁰ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-19.

⁴⁰¹ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁰² Kənzül-ümmal, 2472-ci xəbər.

⁴⁰³ Mizanul-hikmə, bab-3314. Kənzül-ümmal, 2316-cı xəbər.

«Qur'an oxuyanlardan dünya, onu dinləyənlərdən isə axirətin dərd və bəlaları dəf olar».⁴⁰⁴

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Qur'ani-kərim bəşəriyyətin hidayət və səadətini tə'min edən son ilahi kitabdır. Həqiqi səadətə nail olmaq üçün ayələrin tilavəti ilə yanaşı, onun mə'na və məfhumuna xüsusi diqqət yetirilməlidir. Elə bu səbəbdən də mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə Qur'anın tilavətinə böyük diqqət yetirilmiş, onun dünya və axirət əhəmiyyətinə toxunmuşlar.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Nəql olunmuş rəvayətlərdə Qur'anın dəyər və əhəmiyyəti haqda nə deyilir?
2. Qur'anın tilavəti nə kimi mə'nəvi nəticələr verir?
3. Qur'anı öyrənib tə'lim etmək nə kimi nəticələr verir?
4. Nəql olunmuş rəvayətlərdə Qur'anı dinləyənlər üçün hansı mükafatlar nəzərdə tutulduğundan danışılır?

⁴⁰⁴ Mizanul-hikmə, bab-3314.

İYİRMİ ALTINCI DƏRS

QUR'ANIN OXUNUŞ QAYDALARI

Qur'an, Allah kəlamı olduğu üçün bir çox xüsusiyyətləri ilə digər kitablardan fərqlənir. Bu səbəbdən də Qur'an oxuyan hər bir şəxs bir sıra qanun və qaydalara riayət etməlidir. Bu qaydalardan bəziləri Qur'ana hörmət və ehtiram, bəziləri də qarilərin Qur'anın məna və məfhumunu dərk etməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu dərsimizdə onlardan bəziləri haqda söhbət açacağıq.

QARİLƏRİN ƏDƏB QAYDALARI

Yaxşı olar qarilər özlərindən yaşca böyük olan şəxslərə hörmət və ehtiramla yanaşdıqları kimi, Qur'an oxuduqları zaman da təharətə (təmizliyə) tam şəkildə riayət edib dəstəmaz aldıqdan sonra Qur'an oxumağa başlasınlar. İctər ayaq üstə, istərsə də oturduğu vəziyyətdə Qur'anın qarşısında son dərəcə təvazökar olmağa çalışsınlar. Uzanan halda və ya ayaqları uzadan halda, ümumiyyətlə ədəb-ərkandan uzaq olan vəziyyətlərdə Qur'an oxumaqdan çəkinib daim dişlərini yumağa cəhd etsinlər. Peyğəmbər (s) buyurur: «Həqiqətən sizin ağzınız Qur'anın yoludur, onu yumaqla pak saxlayın.»⁴⁰⁵

QİRAƏT OLUNAN YERLƏR

Hamam, ayaq yolu, ümumiyyətlə hörmətsizliyə səbəb olan yerlərdə Qur'an oxunmamalıdır. Məscid, ziyarətgah və bu kimi müqəddəs yerlərdə isə Qur'an oxunmasına təkid olunmuşdur. Eyni zamanda evlərdə də Qur'anın qiraət olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu məzmununda Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Evlərinizi Qur'an nuru ilə münəvvər

⁴⁰⁵ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-26.

edin, yəhudi və məsihilər kimi kilsə və mə'bədlərdə ibadət edib evlərinizi qəbristanlığa çevirməyin. Qur'an oxunan evlərdə xeyir-bərəkət artar və ev sahibləri səadət və xoşbəxtçilik içində yaşayarlar. Ulduzlar yerə işıq saçdığı kimi, həmin evlər də səma sakinlərinə nur saçar.»

Əli (ə) buyurur: «Qur'an oxunub, Allah zikr olunan evlərdə xeyir-bərəkət artar və mələklərin daimi məskəninə çevrilər. Şeytanlar isə həmin evlərdən uzaq olarlar. Ulduzlar yer sakinlərinə nur saçdığı kimi, Qur'an oxunan evlər də nur kimi işıq saçar. Qur'an oxunmayan evlərdən isə xeyir-bərəkət azalar, mələklər oranı tərk edər, şeytanlar isə oranı özlərinə məskən seçərlər».⁴⁰⁶

QİRAƏTİN MİQDARI

Nəql olunmuş rəvayətlərdə gün ərzində ən azı əlli ayə oxunulması tövsiyə olunur. İmam Sadiq (ə) buyurur:

«Qur'an, Allahla insanlar arasında bağlanan əhd-peymandır. Bunun üçün də hər bir müsəlman bu əhd-peymanə sadıq qalmalı və hər gün ondan əlli ayə oxumalıdır».⁴⁰⁷

Səhəbələrədən biri imam Sadiq (ə)-dan soruşur: «Qur'anı bir gündə xətm etmək olarmı?» İmam Sadiq (ə) həmin şəxsin cavabında buyurur: «Bir aydan az vaxtda xətm etməyini məsləhət görməzdim».⁴⁰⁸

Təbii ki, Qur'anı bir gün ərzində xətm edən şəxslər onun mə'na və məfhumunu olduğu kimi dərk etməyəcəklər. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Qur'anı üç gündən tez xətm edənlər onu dərk etməyəcəklər.»⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁰⁷ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁰⁸ Yənə orada.

⁴⁰⁹ Sünəni ibn Macə, 1347-xəbər.

ŞEYTANI LƏ'NƏTLƏMƏK VƏ ALLAHIN ADINI ÇƏKMƏK

Qur'an oxunuşunda riayət olunması lazım olan şeylərdən biri də qarinin tilavət etməzdən əvvəl şeytanı lə'nətləyib (əuzu billahi minəşşeytanir-rəcim) Allahın adını çəkməsidir (Bismillahir rəhmanir rəhim). Nəhl surəsinin 98-ci ayəsində deyilir:

«[Ya Məhəmməd!] Qur'an oxumaq istədiyən zaman məl'un Şeytandan Allaha sığın! [Əuzu billahi minəşşeytanir-rəcim sözlərini de!]»

Şeytanı lə'nətlədikdən sonra isə «bismillahir-rəhmanir-rəhim» deyərək Allahın adı çəkilməlidir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Günah qapılarını şeytanı lə'nətləməklə bağlayan, Allaha itaət qapılarını isə Onun adını zikr etməklə açın.»⁴¹⁰

TƏRTİL

Allah-taala Muzzəmmil surəsinin 4-cü ayəsində buyurur:

«...Həm də aramla, ağır-ağır Qur'an oxu!»

İmam Sadiq (ə)-dan ayənin izahı haqda soruşduqda buyurur: «Əmirəl-mö'minin (ə) bu haqda buyurmuşdur: Yə'ni, Qur'an oxuyarkən şe'r kimi sür'ətlə və qısa ifadələr tək pərakəndə deyil, kəlmələri açıq-aşkar bəyan edin. Daşlaşmış qəlblərinizi Qur'an sədası ilə qorxuya salın və tələm-tələsik surəni başa vurmağa çalışmayın».⁴¹¹ Yə'ni, Qur'an sür'ətlə oxunmamalı, lazımı yerlərdə dayanılıb mə'na və məfhumuna diqqət yetirilməlidir.

⁴¹⁰ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-26.

⁴¹¹ Yə'nə orada.

GÖZƏL AVAZ

Yaxşı olar ki, qarılər Qur'anı gözəl və ürəyə yatımlı səslə oxusunlar. Peyğəmbər (s) buyurur: «Qur'ana gözəl avazla zinet verin».⁴¹²

«Həqiqətən gözəl səs Qur'anın zinetidir».⁴¹³

«Hər şeyin bir zineti vardır, Qur'anın da zineti gözəl avazdır».⁴¹⁴

MƏLAHƏTLİ SƏS VƏ TƏVAZÖKARLIQ

Yaxşı olar ki, qarılər Qur'an oxuyarkən onun əzəməti qarşısında kiçilib həzin səslə oxusunlar. Belə olduqda ayələrin mə'naları qəlbə daha tez yol tapır və insanın mə'nən saflaşaraq ilahi göstərişlərə tabe olmasına köməklik edir.

Hədid surəsinin 16-cı ayəsində deyilir:

«İman gətirənlərin qəlblərinin Allahın zikri və haqdan nazil olan [Qur'an] üçün yumşalması vaxtı gəlib çatmadımı?...»

Peyğəmbər (s) buyurur: «Qur'anı həzin səslə oxuyun, çünki o, həzin olaraq nazil olmuşdur».⁴¹⁵

DÜŞÜNCƏ

Qarinin üzərinə düşən ən başlıca vəzifələrdən biri də ayələrin mə'na və məfhumunu dərk etməsidir. Çünki Qur'an oxumaqdan əsas məqsəd, əxlaq və hidayət xarakterli ayələrdən düzgün nəticə əldə etmək və onları əməli olaraq həyata keçirməkdir. Bunun üçün də qarılər Qur'an tilavət edərkən ayələrin mə'na və məfhumuna diqqət yetirməli, ayələrin mə'nasını dərk etmədikdə

⁴¹² Sünəni Darmi, 2-ci cild.

⁴¹³ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-21.

⁴¹⁴ Yənə orada.

⁴¹⁵ Kənzül-ümmal, 2777-ci xəbər.

isə təfsir kitablarına və təfsirçilərin irəli sürdükləri fərziyyələrə müraciət etməlidirlər.

Allah-taala Sad surəsinin 29-cu ayəsində buyurur:

«[Ya Peyğəmbər! Bu Qur'an] sənə nazil etdiyimiz mübarək [xeyir-bərəkətli] bir kitabdır ki, [insanlar] onun ayələrini düşünüb dərk etsinlər və ağıl sahibləri də [ondan] ibrət alsınlar».

Başqa bir ayədə buyurulur:

«Onlar Qur'an barəsində düşünməzlərmi? Yoxsa ürəklərinə kilid vurulmuşdur?...»⁴¹⁶

Əli (ə) buyurur: «Bilin ki, qiraət edərkən ayələrin məna və məfhumunu dərk etmədikdə heç bir xeyir əldə etmək olmaz».⁴¹⁷

QUR'AN ÜZÜNDƏN OXUNMALIDIR

Qur'an oxuyan hər bir şəxs tilavət etdiyi surə, ayə və yaxud bütün Qur'anı əzbər bilsə belə, yaxşı olar ki, onu əzbərdən deyil, Qur'ana nəzər salaraq oxusun. Belə ki, nəql olunmuş rəvayətlərdə Qur'anın üzündən oxunuşunun özünün ibadət olduğu göstərilir. İmam Cə'fər Sadiq (ə)-ın səhabələrindən biri deyir: İmam Cə'fər Sadiq (ə)-a dedim: Qur'anı əzbər bilirəm, onu əzbərdən oxusam yaxşı olar, ya üzündən? Buyurdu: «Qur'anı üzündən oxusan, daha yaxşı olar. Məgər bilmirsənmi ki, Qur'ana baxmaq özü bir ibadətdir?!»

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Qur'ana hörmət və ehtiram əlaməti olaraq, qarilər Qur'anı tilavət etdiyi zaman bə'zi qayda-qanunlara riayət etməlidirlər. Oxunuş üslubuna, xüsusilə ayələrin məna və məfhumuna xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

⁴¹⁶ Məhəmməd-24.

⁴¹⁷ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-26.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Qur'an oxuyan şəxs qiraət zamanı hansı hisslər keçirməlidir?
2. Qur'an hansı yerlərdə oxunmalıdır?
3. Gün ərzində ən azı neçə ayə oxunmalıdır?
4. Tətil nə deməkdir?
5. Qur'anın mə'na və məfhumunu dərk etməyin əhəmiyyətini bəyan edin.

İYİRMİ YEDDİNCİ DƏRS

DUA VƏ ZİYARƏTİN ƏHƏMİYYƏTİ

Bu dərsimizdə hər şeydən əvvəl aşağıdakı suala cavab tapmaq istəyirik: İncanın Allah dərgahına üz tutub, dua edib ehtiyaclarını diləməsi islam dinində nə kimi əhəmiyyət kəsb edir?

Belə bir tanışlıqdan sonra duanın dəyər və fəziləti haqda söhbət açacaq, daha sonra müqəddəs övliyaların sağ olduqları zaman və dünyalarını dəyişdikdən sonra qəbirlərinin ziyarət olunması haqda danışacağıq.

DUA

Allah dərgahında edilən duaların nə kimi əhəmiyyət kəsb etdiyini bilmək üçün hər şeydən əvvəl bu məzmununda nəql olunmuş bir neçə hədisə diqqət yetirək. Peyğəmbər (s) buyurur: «Dua ibadətin cövhəridir. Onunla kimse çətinliyə düşər olmur».⁴¹⁸

Başqa bir hədisdə buyurur: «Duanı tərk etmək Allaha itaətsizlik deməkdir».⁴¹⁹

Əli (ə) buyurur: «Allah dərgahında gördükləri işlərin ən sevimlisi insanların dua etmələridir.»⁴²⁰

İmam Məhəmməd Baqir (ə) buyurur: ««Mənə ibadət etməyi öz qürurlarına sığışdırmayanlar Cəhənnəmə zəlil olduqları halda girəcəklər» ayəsindən məqsəd ibadətdir və dua ibadətlərin ən yaxşısıdır».⁴²¹

İmam Məhəmməd Baqir (ə)-in səhabələrindən biri ondan soruşur: «İbadətin daha fəzilətli hansıdır?» Buyurur: «Allah

⁴¹⁸ Biharül-ənvar, 93-cü cild, bab-16.

⁴¹⁹ Mizanul-hikmə, bab-1189.

⁴²⁰ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴²¹ Yənə orada.

dərgahında duadan daha fəzilətli ibadət yoxdur, ən mənfuru isə Ona qarşı təkəbbürlü olub ehtiyacların Onun dərgahından dilənilməməsidir.»⁴²²

Mə'sum imamların (ə) kəlamlarından belə bir qənatə gəlmək olur ki, duanın islam dinində xüsusi yeri vardır. Çünki insan xilqətində olan ilahi istək və iradə onun səadət və kamala çatmasından irəli gəlir. Bu isə yalnız Allaha saf niyyətli ibadətlə mümkündür. Allah-taala Qur'ani-kərimdə buyurur:

«Mən cinləri və insanları yalnız Mənə ibadət etmək üçün yaratdım!»

Bir qədər əvvəldə bunun şahidi olduq ki, Peyğəmbər (s) duanı ibadətin cövhəri və islam dininin ayrılmaz bir hissəsi hesab etmişdir.

Ümumiyyətlə, insan kiməsə ehtiyac duyduqda istək və ehtiyaclarını tə'min etmək üçün ona üz tutur, ehtiyac duymadıqda isə təbii ki, ehtiyaclarının tə'min olunması heç bir mə'na kəsb etməyəcəkdir. Bunun üçün də insan bilməlidir ki, o, bir varlıq kimi tamamilə Allaha möhtacdır. Onun ixtiyarında mövcud olan və ehtiyac duyduğu bütün şeylər Allahın əlindədir. Fətir surəsinin 15-ci ayəsində deyilir:

«Ey insanlar! Siz Allaha möhtacsınız. Allah isə [heç nəyə, o cümlədən sizin ibadətinizə] möhtac deyildir və hər cür şükrə, tə'rifə layiqdir!...»

İncan bu həqiqəti dərk etdiyi andan Allaha üz tutur və Ona möhtac olduğunu iqrar edir. Allaha möhtac olduğuna inanmadıqda isə, qürur hissi onu Allaha ibadət etməkdən çəkindirir. Bunun üçün də Allah-taala Ğafir surəsinin 60-cı ayəsində bu kimi şəxslərin Cəhənnəm əzabına düşər olacaqlarını belə bəyan edir:

«Rəbbiniz buyurdu: Mənə dua edin. Mən də sizin dualarınızı qəbul edirəm! Mənə ibadət etməyi təkəbbürlərinə sığışdırmayanlar Cəhənnəmə zəlif olaraq girecəklər!»

⁴²² Yəni orada.

Yə'ni, əgər Allah dərğahına dua etmirsinizsə, bu, özünüzdən Onan ehtiyacsız hiss etməyinizdən irəli gəlir. Buna da səbəb olan sizin qürur və təkəbbürünüzdür.

Allah-taala Qur'ani-kərimin bir çox ayələrində insanların Onun dərğahına üz tutub dua etmələrini əmr edir. Ə'raf surəsinin 56-cı ayəsində deyilir:

«...Allaha həm qorxu, həm də istəklə [ümidlə] dua edin. Həqiqətən, Allahın mərhəməti yaxşılıq edənlərə çox yaxındır».

Ğafir surəsinin 14 və 60-cı ayələrində də deyilir:

«...Allaha, dini yalnız Ona aid edərək ibadət edin».

«Mənə dua edin, Mən də sizin dualarınızı qəbul edirəm! [Məni çağırın, harayınıza yetişərəm, yaxud yalnız Mənə ibadət edin, sizi mükafatlandıraram!] Mənə ibadət etməyi təkəbbürlərinə sığışdırmayanlar Cəhənnəmə zəlil olaraq girəcəklər».

Peyğəmbər (s) duanın tərək olunmasını Allaha itaətsizlik hesab edir. Çünki Allah-taala insanları dua etməyə əmr etdikdə onun ibadətlə bərabər olduğunu bildirmiş, əmrə itaətsizliyi isə «təkəbbürlük» adlandırmışdır. Deməli, duanın tərək olunması Allaha itaətsizlik, Onun dərğahına üz tutaraq təvazökarlıqla istək və hacətlərin dilənməsi isə həqiqi itaət nişanələrindəndir. Bu səbəbdən də Allah-taala Özünün yaxşı bəndələrini belə vəsf edir:

«Onlar ibadət üçün yataqlarından qalxar [gecələr az yatar], qorxu və ümid içində [Allahın əzabından qorxaraq, mərhəmətinə ümid bəsləyərək] Rəbbinə dua edər...»

Həmçinin Allah-taala həzrət Zəkəriyyə və onun ailəsini belə vəsf edir:

«...Rəğbət və qorxu ilə [rəhmətimizə ümid bəsləyib əzabımızdan qorxaraq] Bizə ibadət edərdilər. Onlar Bizə müt'i idilər».⁴²³

⁴²³ Ənbiya-90.

DUANIN İSLAM NÖQTEYİ-NƏZƏRİNDƏN DƏYƏR VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Dua mö'minin silahı, dinin sütunu, yer və göylərin nurudur».⁴²⁴

«Allahın qəza-qədrini duadan savayı heç bir şey qaytarmır».⁴²⁵

«Xəstələrinizi sədəqə verməklə sağaldın, dərd-bəlaların qapılarını isə dua etməklə bağlayın».

«Allah dərgahında duadan əziz şey yoxdur».⁴²⁶

Əli (ə) buyurur: «Allahın agah bəndələri o kəslərdirlər ki, Allaha çox dua etsinlər».⁴²⁷

«Dua, rəhmət qapılarının açarı, zülmət aləminin nurudur».⁴²⁸

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Dua bütün dərd və bəlaların şəfası olduğu üçün sizlərə bunu tövsiyə edirəm».⁴²⁹

Başqa bir hədisdə buyurur: «Dua nizədən daha kəsərlidir».⁴³⁰

MÜQƏDDƏS ÖVLİYALARIN ZİYARƏTİ

İncanlar özlərinin ictimai həyatlarında vaxtaşırı bir-biri ilə görüşür və səmimi ictimai əlaqələr bərqərar edirlər. Bütün bunlar onların qarşılıqlı dostluq və mehr-məhəbbətindən irəli gəlir. Bir-birinin görüşünə gedən insanlar biri digərinə öz istək və qayğısını bildirir və beləliklə, onların arasında sinfi və ya siyasi, fikir və həmkarlıq münasibətləri bərqərar olur. Eyni zamanda müxtəlif qrup və təşkilatlar halında bir-biri ilə görüşlər keçirir və qarşılıqlı olaraq özlərinin maddi-mə'nəvi ehtiyaclarını tə'min

⁴²⁴ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴²⁵ Biharül-ənvər, 93-cü cild, bab-16.

⁴²⁶ Biharül-ənvər, 93-cü cild, bab-16.

⁴²⁷ Qürəül-hikəm.

⁴²⁸ Biharül-ənvər, 93-cü cild, bab-16.

⁴²⁹ Yənə orada.

⁴³⁰ Yənə orada.

edirlər. Ümumiyyətlə, insanların bir-biri ilə görüş keçirmələri üç əsas məqsəd daşıyır:

1. Məhəbbət, ünsiyyət və dostluq münasibətlərinin genişlənməsi;

2. Fikri, sinfi və sair əlaqələrin bərqərar olunması;

3. Maddi-mə'nəvi faydalar.

Bu kimi əlaqələr din alimləri arasında da mövcuddur, çünki onlar cəmiyyətin dini əsaslarına yiyələnən ən qabaqcıl təbəqədir və belə bir mə'nəvi əlaqə bərqərar olduğu üçün onlar Allaha yaxın olan kəslərdirlər. Camaat onlarla ünsiyyətdə olmaqla dinə olan rəğbət hisslərini və din alimləri ilə yaratdıqları həmrə'yiliyi bürüzə vermiş və bununla da öz mə'nəvi ehtiyaclarını aradan qaldırmış olurlar.

Bu kimi əlaqələrin bərqərar olunması islam mədəniyyətində «ziyarət» adlanır. Bütün əsr və dövrlərdə din alimlərinin və müqəddəs övliyaların ziyarəti lazım və müstəhəb əməllərdən olsa da Peyğəmbərin (s) və mə'sum imamların (ə) ziyarəti daim daha böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, onların sağlığında yaşayan şəxslər keçirdikləri görüşlərdən mə'nəvi yüksəlişə nail olmuşlar. Sonrakı dövrlərdə yaşayan müsəlmanlara isə bu, onların qəbirlərini ziyarət etməklə müyəssər olmuşdur. Nəql olunmuş bir çox rəvayət və hədislərdə bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilmiş və müsəlmanlara bu müqəddəs ziyarətgahları ziyarət etmələrinə dəyərli tövsiyələr edilmişdir. Bu məzmununda hədislərin bir qismini nəzərdən keçiririk:

Peyğəmbər (s) buyurur: «Sağlığında və vəfat etdikdən sonra məni ziyarət edənlərə qiyamət günü şəfaət edəərəm».⁴³¹

«Harada olmasına baxmayaraq, kim mənə salam verərsə, mən onun cavabını verərəm. Qəbrimin qarşısında mənə salam verənləri də eşidərəm».⁴³²

Imam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur:

⁴³¹ Biharül-ənvar, 100-cü cild, bab-4.

⁴³² Yənə orada.

«Sizlərdən həccə gedən hər bir şəxs öz əməllərini bizi [Əhli-beyti] ziyarət etməklə başa vursun. Əgər belə edərsə, Həcc ziyarətini tamamlamış olur.»⁴³³

Bunun üçün də mö'minlər harada olurlarsa, olsunlar, qəlbən Peyğəmbər (s) və onun mə'sum Əhli-beytinə (ə) bel bağlamalı, onlara olan sevgi və məhəbbətlərini öz sədaqətləri ilə büruzə verməlidirlər. Beləliklə, onlar Allahın ən sevimli övliyalarının sevgi, razılıq və axirət dünyasında verəcəkləri şəfaətə nail olurlar. İlahi övliyalar Allaha hamıdan yaxın və Onun ən sevimli bəndələri olduqları üçün insanlar eyni zamanda onlara təvəssül edərək özlərinin maddi-mə'nəvi ehtiyaclarını da tə'min edə bilirlər.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

İncanın yaradılışından ən başlıca məqsəd, onun kamala çatması olduğu üçün buna yalnız saf niyyətli ibadətlə nail olmaq olar. Dua və Allah dərgahından istək və arzuların dilənməsi ibadətin əsas hissələrindən birini təşkil edir. Bu səbəbdən də dua islam dinində böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Həmçinin, ziyarət yolu ilə Peyğəmbər (s), mə'sum imamlar (ə) və digər övliyalarla mə'nəvi əlaqənin saxlanılması insanın kamala çatmasında başlıca yerlərdən birini tutur.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə dua nə üçün ibadətin cövhəri hesab olunur?
2. İstək və ehtiyacların büruzə verilməsinin ibadətlə nə kimi bağlılığı vardır?
3. Nəql olunmuş hədislərə diqqət yetirərək duanın verdiyi nəticələri bəyan edin.
4. İncanın keçirdiyi görüşlər hansı məqsədlər daşıyır?

⁴³³ Yəni orada.

5. Müqəddəs övliyaların ziyarət olunması nə kimi fayda verir?

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ DƏRS

DUA VƏ ZİYARƏTİN QAYDALARI

1. DUA

ALLAHI TANIMA

Dua edən hər bir şəxs aləmlərin Rəbbi və hər şeyə qadir olan Allaha iman gətirməlidir. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Allah-taala buyurur: Kim Məndən bir şey istəsə, xeyir və zərərin Mənim əlimdə olduğunu bilsə, duasını qəbul edəmə». ⁴³⁴

İmam Kazim (ə) buyurur: «Səhabələr imam Sadiq (ə)-dan soruşdular: Nə üçün etdiyimiz dualar qəbul olunmur? İmam (ə) buyurdu: Çünki tanımadığınız şəxsi çağırırsınız!?» ⁴³⁵

2. ALLAHA ÜMİD BƏSLƏNİLMƏLİDİR

Bir qədər əvvəl **«Allaha həm qorxu, həm də istəklə [ümidlə] dua edin»** ayəsinə işarə etdik. Yə'ni, əgər Allaha ümid bəsləyirsinizsə, bilin ki, O, istəklərinizi həyata keçirəcəkdir.

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Dualarınızın qəbul olunacağını yəqin etdiyiniz bir halda Allahı çağırın». ⁴³⁶

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Dua etdiyiniz zaman belə güman edin ki, hacətiniz evinizin kənarında hazırdır». (Yə'ni, qəbul olunacağını yəqin bilin). ⁴³⁷

⁴³⁴ Yənabiul-hikmət, 3377-ci hədis.

⁴³⁵ Yənə orada, 3376-cı hədis.

⁴³⁶ Yənabiul-hikmət, 3379-cu hədis.

⁴³⁷ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

3. DİGƏR VASİTƏLƏRƏ ÜMİD BƏSLƏNİLMƏMƏLİDİR

Dua edən şəxs öz hacətini Allahdan dilədiyi zaman yalnız və yalnız Ona ümidvar olmalı və digər vasitələrə ümid bəsləməməlidir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Dualarınızın Allah dərgahında qəbul olunmasını istəyirsinizsə, yalnız Ona ümidvar olun və camaata əsla ümid bəsləməyin».⁴³⁸

4. QƏLBİ HAZIRLIQ

Dua edən hər bir şəxs Allah dərgahına saf niyyətlə üz tutmalı və öz istəklərini səmimi qəlb ilə çatdırmalıdır. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Allah, qəflət içində olan qəlblərdən duaları qəbul etməz. Elə isə Allah dərgahına dua etdiyiniz zaman qəbul olunacağını yəqin bilin».⁴³⁹

5. AH-NALƏ

Dua edərkən insanın Allah qorxusundan ağlayıb ah-nalə etməsi, onun ələmlərin Rəbbinə möhtac olduğuna dələlət edir. İncan belə etməklə tam ciddiliklə istək və arzularını bürüzə verə bilər. Deməli, dua edən hər bir şəxs öz ehtiyacını Allah dərgahında kiçilərək ürək yangısı ilə bürüzə verməlidir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: Qəlbiniz yumşaldığı zaman dua edin, çünki qəlb saflaşmadan yumşalmır».⁴⁴⁰

⁴³⁸ Yənə orada.

⁴³⁹ Yənə orada.

⁴⁴⁰ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

6. DUALARA ALLAHIN ADI İLƏ BAŞLAMAQ LAZIMDIR

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allahın adı ilə başlanan dualar rədd olunmur».⁴⁴¹

Ümumiyyətlə, hər bir müsəlman özünün bütün işlərini Allahın adı ilə başlamalıdır.

7. MƏDH [TƏ'RİF] VƏ SƏNA

İncan dua etməzdən əvvəl Allahı Ona layiq olan adlarla mədh və tərif etməlidir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Allahı mədh və tərif etmədən olunan dualar naqisdir və heç bir nəticə vermir».⁴⁴²

8. PEYĞƏMBƏR (S) VƏ ONUN ƏHLİ-BEYTİNƏ SALAVAT VƏ SALAM

Allahı gözəl adlarla vəsf etdikdən sonra yaxşı olar ki, insan həzrət Məhəmməd (s) və onun Əhli-beytinə salavat və salam göndərsin.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Mənə salavat və salam göndərməyiniz dualarınızın qəbul və əməllərinizin saflaşmasına səbəb olacaqdır.»⁴⁴³

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytinə salam və salavat göndərməyincə dualarınız Allah dərgahına ucalmır».⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Biharül-ənvar, 93-cü cild, bab-17.

⁴⁴² Yənə orada

⁴⁴³ Biharül-ənvar, 94-cü cild, bab-29.

⁴⁴⁴ Biharül-ənvar, 93-cü cild, bab-17.

9. PEYĞƏMBƏR (S) VƏ ONUN ƏHLİ-BEYTİNƏ TƏVƏSSÜL

Peyğəmbər (s) və onun mə'sum Əhli-beyti (ə) Allahla insanlar arasında rəhmət və mərhəmət vasitəsi olduqları üçün, onlar Allah dərğahında şəfaət etməyə ən layiqli şəxslərdir. Mö'minlər Allah dərğahından öz hacətlərini dilədikləri zaman onların böyüklüyünə and verir və onları özləri ilə Allah arasında şəfaətçi qərar verirlər.

10. GÜNAHA İQRAR

İncan öz istək və hacətlərini diləməzdən əvvəl özünün Allah qarşısında aciz, peşiman və günahkar olduğuna iqrar etməlidir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «And olsun Allaha! Günahına iqrar etməyincə kimsənin günahı bağışlanmır.»⁴⁴⁵

11. YEMƏK VƏ MƏ'NƏVİ PAKLIQ

Allah-taala hədisi-qüdsidə Peyğəmbərə (s) buyurur: «Sənin vəzifən dua etmək, Mənim üzərimə düşən isə dualarını qəbul etməkdir. Qazancı haram yolla olanlardan başqa, kimsənin duası Məndən gizli qalmır».⁴⁴⁶

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Dualarının qəbul olunmasını istəyənlər yemək və qazancını halal yolla əldə etməlidirlər.»⁴⁴⁷

12. İSRAR

İncan dua edərkən öz istək və arzularından tez əl çəkməməli, Allahın rəhmət dərğahından bir an da olsun, ümidini

⁴⁴⁵ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁴⁶ Yənabiul-hikmət, 3326-cı hədis.

⁴⁴⁷ Yənə orada, 3397-ci hədis.

qırmamalıdır. İncanın bu işdə israr etməsi onun Allaha tam əmin və güvənməsindən xəbər verir. İstək və arzularının qəbul olunmasına ümid bəsləməyənlərin bu soyuq rəftarı, onların Allaha e'timad etməmələrinə dələlət edir. Nəql olunmuş bir çox hədis və rəvayətlərdə müsəlmanlara dualarının qəbul olunmasında mümkün qədər çox israr etmələrinə tövsiyə olunur. Peyğəmbər (s) buyurur:

«Həqiqətən dualarının qəbul olunmasında israr edənləri Allah-taala çox sevir». ⁴⁴⁸

13. DUALAR BİRLİKDƏ OLUNMALIDIR

Yaxşı olar ki, dualar cəm və kütləvi halda olunsun. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Atam (imam Baqir (ə)) kədərli olduğu zaman qadın və uşaqlarını başına yığıb dua edər, onlar da amin deyərdilər». ⁴⁴⁹

14. DUA ƏMƏLLƏ BİRGƏ OLMALIDIR

Dua etməklə yanaşı, insan daim zəhmətə qatlaşmalı və imkanlarından bacardığı qədər istifadə etməlidir. Əli (ə) bu haqda buyurur: «Əməlsiz dua kamansız oxa bənzər». ⁴⁵⁰

15. GƏLİB ÇATAN DUALAR

Yaxşı olar ki, insan Allah dərgahına üz tutduqda mə'sum imamlardan (ə) bizlərə gəlib çatmış dualardan istifadə etsin. Ən gözəl ifadələr və ən gözəl diləklər məhz onların etdikləri dua və kəlamlarda nəzərə çarpır. Kumeyl, Səbah, Əbu Həməzə Sumali, Şə'ban ayının münacatları və bu kimi dualar hər bir müsəlmanın mə'nəvi saflığına müsbət tə'sir göstərir. Bütün bunlarla yanaşı,

⁴⁴⁸ Biharül-ənvar, 93-cü cild, bab-16.

⁴⁴⁹ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁵⁰ Nəhcül-bəlaqə, 330-cu hikmət.

insan dua edərkən təharətli olmalı, dəstəmaz alıb üzü qibləyə dayanmalı, zaman və məkanının münasib olub-olmamasına diqqət yetirməlidir.

ZİYARƏTİN QAYDALARI

1. QÜSL VƏ TƏHARƏT

Müqəddəs övliyaların qəbrini ziyarət etmək istəyən şəxslər yaxşı olar ki, bədən və paltarlarının təmizliyinə diqqət yetirib qüsl alsınlar.

2. QİBLƏYƏ TƏRƏF DURMAQ

Ziyarət zamanı yaxşı olar ki, ziyarətçi üzünü qibləyə tərəf tutsun.

3. ƏDƏB VƏ EHTIRAM

Müqəddəs şəxslərin özlərini ziyarət edərkən qarşılarında hörmət və ehtiram göstərildiyi kimi, qəbirlərini ziyarət etdikdə də həmin ehtiramı qoruyub saxlamalı və yüksək əxlaq nümunəsi nümayiş etdirmək lazımdır.

4. ZİYARƏTGAHLAR

Yalnız salam verməklə olsa belə, yaxşı olar ki, rəvayətlərdə qeyd olunan yerlər ziyarət olunsun.

5. ZİYARƏT NAMAZI

Ziyarət etdikdən sonra yaxşı olar ki, ziyarət niyyəti ilə iki rük'ət ziyarət namazı qılınsın. Bunu da qeyd edək ki, ziyarət namazları yalnız mə'sum imamlar (ə) üçün qılınmalıdır.

6. QUR'AN TILAVƏTİ

Ziyarət etdikdən sonra yaxşı olar ki, Qur'an oxunub övliyaların ruhuna hədiyyə edilsin.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Incan dua edərkən bütün varlıqlardan əlaqəsini kəsərək, yalnız Allahın rəhmət dərgahına ümid bəsləməlidir. Duaya Allahın adı ilə başlamalı, istək və hacətləri diləməzdən əvvəl Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytinə salavat və salam göndərilməlidir. İstək və hacətləri dilədikdə, israr edərək duaların qəbul olunmasına ciddi yanaşılmalıdır. Eyni zamanda dualarının nəticəsini görməyənədək haram qazanc və yeməklərdən uzaq olmağa çalışmalıdır. Bütün bunlarla yanaşı, duaların qəbul olunmasında Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytinə təvəssül olunmasına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Edilən dualarda Allahtanıma nə kimi rol oynayır?
2. Dua edərkən insan hansı hissləri keçirməlidir?
3. Dua etdikdə insan nə üçün başqalarından ümidini kəsməlidir?
4. Dua etməzdən əvvəl nə kimi işlər görmək lazımdır?
5. Dua edərkən nə üçün Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlara təvəssül edilməlidir?
6. Nəql olunmuş hədis və rəvayətləri nəzərə alaraq, deyin görək kimlərin duası qəbul olunmur?

İYİRMİ DOQQUZUNCU DƏRS

SƏFƏRDƏN MƏQSƏD VƏ ONUN QOYDUĞU MÜSBƏT NƏTİCƏLƏR

Səfər bir çox insanların həyatında müxtəlif məqsədlər üçün həyata keçirilir. Məqsədlər müxtəlif olduğu üçün onlardan bəziləri faydalı, bəziləri isə mənfi xarakter daşıyır. Eyni zamanda bunu bir növ ünsiyyət və əlaqə forması da hesab edə bilərik.

Bu səbəbdən də islam dini bu məsələyə iki yöndən nəzər salır:

1. Şər'i;
2. Əxlaqi.

Islam dini səfərlərin halal və haram olduqlarını və bütün bunları nəzərə alaraq, namaz və orucla bağlı olan məsələlərdə müsəlmanların üzərinə düşən vəzifələri əvvəlcədən müəyyən etmişdir. Lakin əxlaqi nöqteyi-nəzərdən insanın başqaları ilə, xüsusilə yol yoldaşı olduğu şəxslərlə bərqərar etdiyi ictimai əlaqələr, dostluq münasibətləri və səfər boyu riayət edilməsi lazım olan əxlaq normaları haqda dəyərli tövsiyələr edir.

Bu dərsimizdə mə'sum imamların kəlamlarından istifadə edərək, ilk növbədə edilən səfərlərdən məqsəd, daha sonra verdiyi müsbət nəticələr, növbəti dərsimizdə isə səfər zamanı riayət olunması zəruri olan əxlaq qaydaları haqda söhbət açacağıq.

SƏFƏRDƏN MƏQSƏD

1 ELM VƏ TƏHSİL

Müsbət xarakterli səfərlərdən biri də elm və təhsil, xüsusilə ibrət alaraq ilahi nişanələri seyr edib, dini maariflə tanışlıq

xarakteri daşıyan səfərlərdir. Allah-taala Qur'ani-kərimdə buyurur:

«[Ya Məhəmməd!] De ki: Yer üzünü gəzib Allahın məxluqatı yaratmağa ilk əvvəldən nə cür başladığına baxın. Sonra da Allah axirət həyatını yaradacaqdır. [Birinci yaradılışdan sonra ikinci yaradılış gələcəkdir]. Allah hər şeyə qadirdir!»⁴⁵¹

Başqa bir ayədə buyurulur:

«Məgər onlar yer üzündə gəzib dolaşdıqlarını ki, düşünən qəlbləri [bəsirət gözləri], eşidən qulaqları olsun?...»⁴⁵²

Göründüyü kimi, Allah-taala keçmiş ümmətlərin itaətsizlik üzündən şəhər, kənd və qəsrlərinin viran olduğunu bəyan etdikdən sonra, Özünün müt'i bəndələrini yer üzünü seyr edərək, özlərindən əvvəlkilərin aqibətindən ibrət almalarını əmr edir. Allah-taala Qur'ani-kərimin bir neçə ayəsində bu mətləbə işarə edərək buyurur:

«[Ey müsəlmanlar!] Sizdən əvvəl bir çox vəqielər [ibrətli əhvalatlar] olub keçmişdir. İndi yer üzünü dolaşib haqqı təkzib edənlərin aqibətinin necə olduğunu görün.»⁴⁵³

Nəhl surəsinin 36 və Ən'am surəsinin 11-ci ayəsi, eləcə də Ğafir-21, Yusif-109, Rum-9, Fətir-44 və Məhəmməd surəsinin 10-cu ayələri həmin mə'nanı daşıyır.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Elm və təhsil məqsədilə evindən xaric olan şəxslər qayıdanadək Allah yolunda olarlar».⁴⁵⁴

Başqa bir yerdə buyurur: «Allah elmə yiyələnmək ümidi ilə səfərə çıxan şəxsləri cənnətə aparan yollara yönəldər».⁴⁵⁵

⁴⁵¹ Ənkəbut-20.

⁴⁵² Həcc-46.

⁴⁵³ Ali-İmran-137.

⁴⁵⁴ Sünəni Termizi, 10-cu cild.

⁴⁵⁵ Sünəni Əbi Davud, 2-ci cild.

2. DİNİN QORUNMASI

Tarix boyu mö'minlərdən bir çoxu yaşadıkları yerlərdə zalım və sitəmkarların zülmündən yaxa qurtarıb din və əqidələrini qorusunlar deyər, öz vətənlərini tərk etmiş və müxtəlif məntəqələrdə sakin olmuşlar. İslam nöqteyi-nəzərindən bu, səfər etməkdən ən gözəl məqsəd və «hicrətin» ən başlıca nümunəsi hesab olunur.

Allah-taala Qur'ani-kərimdə sitəmkarların zümləri nəticəsində din və əqidələrindən əl çəkmiş zəif iradəli insanları danlaq atəşinə tutaraq buyurur:

«Mələklər öz nəfslərinə zülm edənlərin canlarını alarkən [onlara] deyəcəklər: Siz [hicrət zamanı] nə vəziyyətdə idiniz? Onlar söyləyəcəklər: Biz yer üzündə zəif [aciz] kəslər idik! [Mələklər də onlara]: Allahın torpağı geniş deyilmidi ki, siz də hicrət edəydiniz? –deyəcəklər...»⁴⁵⁶

Bir çox ayələrdə isə Allah-taala Öz doğma yurd-yuvalarını tərk etmiş sadıq mö'minlərə böyük mükafatlar vəd edərək buyurur:

«Allah yolunda hicrət edən şəxs yer üzündə çoxlu sığınacaq və genişlik [bolluq] tapar. Kim evindən çıxıb Allaha və Onun Peyğəmbərinə tərəf hicrət etsə, sonra isə [mənzil başına çatmadan] ölüm onu haqlasa, həmin şəxsin mükafatını Allah Özü verir...»⁴⁵⁷

3. HƏCC VƏ ZİYARƏT

Səhhət və maddi vəziyyəti imkan verən şəxslər ömürlərində bir dəfə Kə'bə evinə gələrək Həcc ziyarətini yerinə yetirməlidir. Həmçinin maddi vəziyyəti imkan verdiyi təqdirdə, Peyğəmbəri (s) və mə'sum imamları (ə) ziyarət etməlidir. Həcc ziyarəti məqsədilə edilən səfərlər insan mə'nəviyyatına olduqca böyük tə'sir bağışlayır.

⁴⁵⁶ Nisa -97.

⁴⁵⁷ Nisa-100.

4. QAZANC

İslam dininin tövsiyə etdiyi xoşməramlı səfərlərdən biri də ehtiyacların ödənilməsi üçün qazanc məqsədli edilən səfərlərdir.

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Həzrət Davuda nazil olmuş hikmətlə dolu olan nidalardan birində deyilirdi: «İncan öz yurduyasını yalnız üç halda tərk etməlidir: 1. Axirət dünyası üçün Allah Rzası qazanmaq; 2. Maddi ehtiyacları tə'min etmək; 3. Haram olmayan dünyəvi ləzzətlərdən bəhrələnmək.»⁴⁵⁸

SƏFƏRİN VERDİYİ MÜSBƏT NƏTİCƏLƏR

Peyğəmbər (s) buyurur: «Səfərə çıxın ki, daim özünüzü yüksək əhval-ruhiyyəli hiss edəsiniz, səfərə çıxın ki, gördüyünüz yerlərdən bəhrələnəsiniz.»⁴⁵⁹

«Səfərə çıxın ki, var-dövlət əldə etməsəniz də, dünya görüşünüz artsın.»⁴⁶⁰

«Səfərə çıxın ki, bədəniniz sağlam, ruziniz də bol olsun».⁴⁶¹

Əli (ə) səfərin beş müsbət nəticə verdiyini hesab edir:

1. Gəzinti, istirahət və mə'nəvi rahatlıq;
2. Maddi ehtiyacların tə'min olunması;
3. Elmə yiyələnmək;
4. Əxlaq və müxtəlif adət-ən'ənələrlə tanışlıq;
5. Böyükklərlə ünsiyyət.

Deməli, səfər insanların həm mə'nəvi, həm də maddi inkişafına səbəb olur. Belə ki, müxtəlif ölkə və şəhərləri seyr etməklə insan bir çox adət-ən'ənələrlə tanış olur, onlarla maddi mənafeyinə müsbət tə'sir göstərəcək ictimai, siyasi, mədəni, ticarət və s. əlaqələr qurur. Bunu da qeyd edək ki, tarix boyu müsəlmanlar öz yurd və yuvalarını məcburi olaraq tərk etməklə hicrət etdikləri məntəqələrin əhalisini islam din və mədəniyyəti

⁴⁵⁸ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

⁴⁵⁹ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-45.

⁴⁶⁰ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

⁴⁶¹ Kənzül-ümmal, 17469-cu xəbər.

ilə tanış etmiş və onların böyük bir hissəsini islama də'vət etməyə nail olmuşlar. Nəticədə böyük ölkə və şəhərlərin əhalisi islamı qəbul edərək islam ölkələrinin əsasını qoymuşlar.

DƏRSİN XÜLASƏSİ

Elm və təhsil, maddi ehtiyacların tə'min olunması, din və əqidənin qorunması, Həcc və müqəddəs övliyaların ziyarət olunması məqsədilə edilən səfərlər islam nöqtəyi-nəzərindən yüksək qiymətləndirilir.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Dini tə'limlərlə tanış olmaq məqsədilə edilən səfərlər hansı yönümlərdə həyata keçirilməlidir?
2. Qur'ani-kərim hansı səfərləri tövsiyə edir?
3. Allah-taala Qur'ani-kərimdə zalımların təzyiqinə mə'ruz qalmış və onların zülmünə dözərək öz vətənlərini tərk etməyənlərə qarşı necə münasibət bəsləyir?
4. İmam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş hədisə istinad etməklə, hansı hallarda hicrət etməyin zəruri olmasını bəyan edin.
5. Səfərin verdiyi müsbət nəticələri bəyan edin.

OTUZUNCU DƏRS

SƏFƏR ZAMANI RİAYƏT OLUNAN QAYDAQANUNLAR

Səfər tədarükü görən hər bir şəxs səfərə çıxmazdan əvvəl yol yoldaşı ilə əlaqəli olan bir neçə məsələyə diqqət yetirməlidir:

1. YOL YOLDAŞININ SEÇİLMƏSİ

Səfərə çıxan hər bir şəxs səfərin həm maraqlı, həm də təhlükəsiz olması üçün özünə yol yoldaşı seçməlidir. Beləliklə o, özünə həm köməkçi, həm də yeni yoldaş qazanmış olur. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Peyğəmbər (s) buyurardı: «İncanların ən pisinin kim olduğunu bilmək istəyirsinizmi?» Dedilər: Bəli, ey Allahın peyğəmbəri. Buyurdu: «O kəsdir ki, yola tək çıxmış, yoldaşlarından öz köməyini əsirgəmiş və öz xidmətçiləri ilə kobud davranmış olsun».⁴⁶²

Başqa bir hədisdə buyurur: «Peyğəmbər (s) bu üç şəxsi lə'nətləyərdi: Yol azuqəsini tək yeyənləri, evdə tək yatanları və səhrada tək səfərə çıxanları».⁴⁶³

Peyğəmbər (s) buyurur: «Əvvəl yol yoldaşını seçin, sonra səfərə çıxın».⁴⁶⁴

Eyni zamanda yol yoldaşının kimliyinə diqqət yetirilməli, səfərə münasib şəxslər seçilməlidir. Çünki qarşılıqlı tə'sir qoyma hallarından biri də səfər zamanı yol yoldaşları ilə bərqərar olunan yoldaşlıq münasibətlərindən irəli gəlir. Bunun üçün də səfər zamanı xoş tə'sir bağışlayan şəxslərlə yol yoldaşı olmaq lazımdır.

Həzrət Əli (ə) buyurur:

⁴⁶² Mən la yəhzyruhul fəqih.

⁴⁶³ Yənə orada.

⁴⁶⁴ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-49.

«Hörmətlə yanaşdığınız, lakin sizə qarşı həmin münasibəti bəsləməyənlərlə yol yoldaşı olmayın».⁴⁶⁵

2. HAQLARIN ÖDƏNİLMƏSİ

Səfərə çıxmazdan əvvəl hər bir şəxs ailə üzvlərinin və ya himayəsində olan şəxslərin maddi təlabatını ödəməli, borclu olduğu şəxslərə öz borcunu qaytarmalı, buna imkanı olmadığı təqdirdə isə, bu işə öz yaxınlarını vəsiyyət etməlidir. Eyni zamanda bu işə ilahi hökmlərin icrasında da böyük diqqət yetirmək lazımdır.

3. YOL AZUQƏSİ

Yola çıxmazdan əvvəl səfər boyu istifadə olunacaq yemək-icmək azuqəsi tədarük görmək lazımdır. Əks təqdirdə, səfər olduqca məşəqqətli və başqalarının narahatçılığına səbəb olacaqdır. Peyğəmbər (s) buyurur: «İncanın şərəf və böyüklüyünə dəlalət edən şeylərdən biri də səfər zamanı yola azuqə götürməsidir».⁴⁶⁶

Başqa bir hədisdə buyurur: «Sünnəmdən biri də cəmə halda səfərə çıxarkən müsafirlərin hər biri öz xərcini əvvəlcədən ayırmasıdır. Çünki bu, hər bir insana ucalıq və şərəf nəsib edir».⁴⁶⁷ Yə'ni, müsafirlərin hər biri bərabər olaraq yol xərclərini öz aralarında bölməli və beləliklə həm yol xərci az olan şəxslərin təhqir olmasına, həm də başqalarının onun xərcini ödəməsinə yol verməməlidir. Belə bir şəraitdə müsafirlər yüksək əxlaqa malik olacaqlar.

⁴⁶⁵ Mən la yəhzəruhul fəqih.

⁴⁶⁶ Mən la yəhzyruhul fəqih.

⁴⁶⁷ Yənə orada.

4. ZİKR VƏ DUA

Yaxşı olar ki, müsafirlər yola çıxmazdan əvvəl Allahın adını zikr edib öz səfərlərini Qur'an, ayətül-kürsi və ya mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş dualarla başlasınlar. Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində səfər zamanı imam Sadiq (ə)-ın bu duanı oxuduğu göstərilir: «İlahi! Yolumuzu uğurlu və asan et və sağlamlığımızı daha da artır». ⁴⁶⁸

Başqa bir rəvayətdə deyilir: Imam Sadiq (ə) hər hansı bir işə başlamazdan əvvəl bu ayəni oxuyardı:

«...Bunları bizə ram edən Allah pak və müqəddəsdir! [Əgər Allahın köməyi olmasaydı] bizim onlara gücümüz çatmazdı». ⁴⁶⁹

Daha sonra yeddi dəfə «cubhanəllah», yeddi dəfə «əlhəmdü lillah», yeddi dəfə də «la ilahə illəllah» deyərdi.

Imam Rza (ə) buyurur:

«İctər səfər üçün, istərsə də adi hallarda evinizdən çıxmaq istərkən deyin: Allahın adı ilə! Allaha iman gətirib Ona arxalandım. Allah necə istəsə, elə də olacaqdır. Ondan böyük və əzəmətli qüdrət sahibi yoxdur». ⁴⁷⁰

5. SƏDƏQƏ

İslam dininin tə'kidlə tövsiyə etdiyi məsələlərdən biri də səfərin uğurlu keçməsi üçün yola çıxmazdan əvvəl yoxsul və imkansızlara maddi yardımın olunmasıdır. Belə ki, nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə sədəqə verməklə səfər zamanı bir çox təhlükələrin qarşısının alındığı göstərilir.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Sədəqə bəlaları dəf edir». ⁴⁷¹

«Sədəqə yetmiş növ şər və pisliliklərin qapısını bağlayır».

⁴⁶⁸ Mən la yəhzyruhul fəqih.

⁴⁶⁹ Zuxruf-13.

⁴⁷⁰ Mən la yəhzuruhul fəqih.

⁴⁷¹ Biharül-ənvār, 96-cı cild, bab-14.

«Sədəqə ən azı cüzam xəstəliyi kimi yetmiş növ dərd-bəlanı insandan dəf edir».⁴⁷²

«Sədəqə ağır ölümün qarşısını alır».⁴⁷³

6. ANLAŞIQLIQ

Səfər zamanı müsafirlər bir-biri ilə güləruz və mehribanlıqla davranmalıdırlar. Çünki kobud rəftar, anlaşılmazlıq və qaraqabaqlıq əxlaq normalarına zidd olmaqla yanaşı, səfərin olduqca ağır və dözülməz keçməsinə də səbəb olur.

Peyğəmbər (s) buyurur: «İki nəfər bir-biri ilə həmsöhbət olduğu zaman daha mülayim davranan şəxs daha çox savab qazanaraq Allahın nəzərində daha sevimli olar».⁴⁷⁴

Başqa bir hədisdə buyurur: «Müsafirlərə xas olan əxlaqi xüsusiyyətlərdən biri də yol azuqəsinin başqalarına verilməsi və yol yoldaşları ilə gözəl davranaraq günaha yol vermədən zarafat etmələridir.»⁴⁷⁵

Əli (ə) buyurur: «Ədəb və mərifət sahibi olan müsafirlərə xas olan xüsusiyyətlər bunlardan ibarətdir:

1. Yol azuqəsinə başqalarına təklif etmək;
2. Yol yoldaşları ilə az müxalifət etmək;
3. Harada olursa olsun, Allahı yad etmək».

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur:

«Mürüvvət sahibi olan müsafirlər bu xüsusiyyətlərə malik olurlar:

1. Yol azuqəsinə yol yoldaşlarına təklif etmək;
2. Allahın narazılığına səbəb olan zarafat etməmək;
3. Yol yoldaşları ilə müxalifət etməmək;
4. Ayrıldıqdan sonra yol yoldaşlarına xoşagəlməz sözlər deməmək».⁴⁷⁶

⁴⁷² Kənzül-ümmal, 15982-ci xəbər.

⁴⁷³ Biharül-ənvar, 96-cı cild, bab-14.

⁴⁷⁴ Vəsailüş-şiə, 8-ci cild.

⁴⁷⁵ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-49.

⁴⁷⁶ Vəsailüş-şiə, 8-ci cild.

Başqa bir hədisdə buyurur: «Loğman oğluna tövsiyə edərək dedi: «Səfərə çıxdığınız zaman yoldaşlarınızla bütün işlərdə məsləhətləş və onlara bolluca sevinc bəxş et. Yol azuqəndən onlara da təklif et, onlar da səni öz süfrələrinə də'vət etdikdə də'vətlərini qəbul et və səndən kömək istədikdə köməyini onlardan əsirgəmə»».⁴⁷⁷

7. HƏDİYYƏ GƏTİRMƏK

Nəql olunmuş rəvayətlərdə el-obasını tərk etmiş müsafirlərə cüzi də olsa, gözü yolda olan ailə üzvləri üçün hədiyyə və sovqatlar gətirmək tövsiyə edilmişdir.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Sizlərdən hər hansı biriniz səfərə çıxdığınız zaman el-obanıza qayıtdıqda qırıq daş parçası olsa belə, ailəniz üçün hədiyyələr gətirin».⁴⁷⁸

Dediklərimizlə yanaşı, müsafirlərin üzərinə müəyyən vəzifələr də düşür. Məsələn, yola düşməzdən əvvəl iki rük'ət namaz qılıb Allah-taaladan səfərinin uğurlu olmasını diləməlidir. Sonra qohum-əqrəbə və dost-tanışları ilə vidalaşib onlarla halallaşmalıdır. Peyğəmbər (c) bu haqda buyurur: «Üç nəfər səfərə çıxdıqda aralarından bir nəfər rəhbər və bələdçi tə'yin olunmalıdır.»⁴⁷⁹

Bunu da qeyd edək ki, karvana rəhbər tə'yin olunan şəxs üzərinə düşən vəzifənin öhdəsindən məs'ulyyətlə gəlməli və ona tabe olan şəxslərin qayğısına qalaraq çətinliklərinin aradan qaldırılmasında əlindən gələni əsirgəməməlidir.

Peyğəmbər (ə) buyurur: «Hər bir qövm və dəstənin başçısı səfər zamanı onların xidmətçisi olmalıdır.»⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ Yənə orada.

⁴⁷⁸ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-52.

⁴⁷⁹ Kənzül-ümmal, 7549-cu xəbər.

⁴⁸⁰ Mən la yəhzuruhul fəqih.